

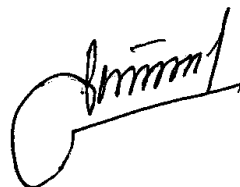
ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ:321.02:328.1(575.3)

ТБК: 66.3 (2Т)6

Р-27

РАҲИМЗОДА ФИРЌЗ МАШАРИФ

**ХУСУСИЯТҲОИ ФАЪОЛИЯТИ АКТОРҲОИ АСОСИИ
ИДОРАКУНИИ СИЁСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D050200 – Сиёсатшиносӣ (6D050202 –
Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ)

**Роҳбари илмӣ: д.и.с.,
профессор Г.Н. ЗОКИРОВ**

Душанбе - 2025

Т-р	МУНДАРИЧА	САҲ
	НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО	3
	МУҚАДДИМА	4 -12
	ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ	13-23
БОБИ I.	АСОСҶОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ОМУӢЗИШИ ФАЪОЛИЯТИ АКТОРҶОИ АСОСИИ ИДОРАКУНИИ СИЁСӢ	
1.	Идоракунии сиёсӢ: мафҳум, моҳият ва асосҶои назариявии он.....	24-51
2.	АкторҶои асосии идоракунии сиёсӢ ва самтгирии фаъолияти онҳо	51-80
БОБИ II	РАВИШҶО ВА САМТГИРИҶОИ АКТОРҶОИ ИДОРАКУНИИ СИЁСӢ	
1.	ХусусиятҶои асосии идоракунии сиёсӢ дар шароити ҳозира	80-98
2	Фаъолияти акторҶои асосии идоракунии сиёсӢ дар Тоҷикистон: асосҳо, заминаҳо ва низоми муқоисаҳо.....	98-128
БОБИ III.	МАСЪАЛАҶОИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ ИДОРАКУНИИ СИЁСӢ ДАР ШАРОИТИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН	
1.	Самаранокии идоракунии сиёсӢ дар Тоҷикистон: шароит ва низоми таъмини он	129-156
2..	Масъалаҳо ва пешомади фаъолияти акторҶои идоракунии сиёсӢ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон	156-175
	ХУЛОСА	176-179
	РӢҶҶАТИ АДАБИЁТ	179-180
	ИНТИШОРОТ АЗ РӢҶҶИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ	181-198

НОМГЌЙИ ИХТИСОРАҲО

ИШ – Иттифоқи Шуравӣ

ТС – Тоҷикистони Советӣ

ВМКБ – Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон

МО – Маҷлиси Олӣ

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ИА – Иттиҳоди Аврупо

СМРҶТ – Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВАО – Васоити ахбори омма

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

ТИК – Технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ

ҲАТ – Ҳизби аграрии Тоҷикистон

ҲДТ – Ҳизби демократи Тоҷикистон

ҲКТ – Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон

ҲСТ – Ҳизби Сотсиалистии Тоҷикистон

ҲСДТ – Ҳизби Сотсиал-Демократии Тоҷикистон

ҲИИТ – Ҳизби Ислоҳоти Иқтисодии Тоҷикистон

ҲХДТ – Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон

СИИДҶТ – Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

КТСИДҶТ – Консепсияи такмили сохтори идоракунии давлатии

Ҷумҳурии Тоҷикистон

БИХДТ – Барномаи ислоҳоти хизмати давлатии Тоҷикистон

КИХДТ – Консепсияи ислоҳоти хизмати давлатии Тоҷикистон

КИРМҶТ – Консепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии
Тоҷикистон

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар шароити Тоҷикистони соҳибистиқлол масъалаҳои танзимнамоӣ, амалигардонии сатҳи муносибатҳои ҳокимиятӣ, идоракунии раванду ҳодисаҳои сиёсӣ, эҷоди механизми ифода ва ба назар гирифтани манфиатҳои гурӯҳҳои мухталифи иҷтимоӣ ва нерӯҳои ҷамъиятиву сиёсӣ дар раванди қабули қарор аҳаммияти аввалиндарачаро касб намудаанд. Ҷустуҷӯи тарҳи беҳтари идоракунии давлатӣ, ки қобилияти таъмини суботи сиёсӣ, рушди иқтисодӣ ва адолати иҷтимоиро дорад, дар роҳи бунёди давлатдорӣ навини Тоҷикистон вазифаи муҳим гардид. Ин ҷустуҷӯ бо як қатор омилҳо, аз ҷумла сохтори мураккаби этнополитикии ҷомеа, фарқиятҳои минтақавӣ, дигаршуншавии сохтори иқтисодӣ ва таъсири қувваҳои беруна боз ҳам мушкилтар шуд.

Бо назардошти он ки идоракунии сиёсӣ ифодаи васеи механизми танзими раванду ҳодисаҳо ва муташаккилсозандаи фаъолияти таркиботи институтсионалии системаи сиёсии ҷомеа мебошад, масъалаи мубрами инкишофи ҷомеаи муосир шуморида мешавад. Талошҳо баҳри самаранок ва ҳамаро қонеъкунанда гардонидани фаъолияти давлат, ҳокимияти давлатӣ ва мақомотҳои таркибии он, институтҳои сиёсии ҷамъиятӣ рӯз аз рӯз аҳаммиятнокӣ баррасии масъалаи идоракунӣ сиёсӣ, аз ҷумла, фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои муҳими онҳоро рӯзмарра мегардонад.

Фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ дар раванди қабул ва татбиқи қарорҳо, ки ба идоракунии ҷомеа нигаронида шудаанд, аҳаммияти махсус доранд. Аз тарафи дигар, дараҷаи эътимоднокии ва самаранокӣ идоракунии сиёсӣ ҳамчун механизми танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ аз фаъолияти бошӯуруна ва воқеии акторони он вобастагии калон дорад.

Дар идоракунии сиёсӣ нақши асосӣ ба акторон ва хусусиятҳои асосии фаъолияти онҳо дода мешавад. Такмили идоракунии сиёсӣ барои ҳар як давлат вазифаи муҳим аст. Он баланд бардоштани касбияти хизматчиёни

давлатӣ, рушди институтҳои ҷомеаи маданӣ, таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳии ҳокимият, таҳкими легитимият ва тартиботи ҳуқуқӣ, инчунин фароҳам овардани шароит барои иштироки васеи шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ мебошад.

Муассисаҳои давлатӣ ва дар маҷмӯъ, тамоми таркиботи институтсионалии системаи ҳокимияти давлатӣ дар идораи сиёсии Тоҷикистон ва қабули қарорҳо ва танзими масъалаҳои мухталифи инкишофи ҳаёти ҷамъиятӣ нақши асосӣ доранд, ки бояд самаранок ба сомон расонанд. Элитаи сиёсӣ низ дар системаи идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон нақши муҳим дорад. Элитаи сиёсӣ маъмулан ба равандро ва тасмимҳои сиёсӣ ки ба асосҳои адолатнокӣ бунёд шудааст, таъсири назаррасе доранд. Таркиби элитаи сиёсӣ аксар вақт ба захираҳо, иттилоот ва қудрати сиёсӣ дастрасӣ доранд ва ба онҳо имкон медиҳад, ки ба қарорҳои сиёсӣ таъсири назаррас расонанд. Ҳизбҳои сиёсӣ низ акторони муҳими идоракунии сиёсӣ мебошанд. Онҳо институтҳои сиёсӣ мебошанд, ки одамонро бо боварҳо ва ҳадафҳои умумии сиёсӣ муттаҳид меkunанд ва дар системаҳои идоракунии сиёсии демократӣ нақши асосӣ мебозанд.

Аз ҷониби дигар мубрами масъалаи таҳқиқшаванда дар он аст, ки барои Тоҷикистон дар шароити муносири рушди инкишоф ташаккули раванди ҳодисаҳое, ки зарурат ба танзимнамоӣ ва идоракунии сиёсӣ доранд, муҳим арзёбӣ мегардад. Дар раванди идоракунии сиёсӣ тамоми акторон - таркиботи институтсионалии системаи сиёсӣ нақши муҳим ва аввалиндараҷаро иҷро меkunанд.

Дар ин замина бояд ба таҳқиқи механизмҳои ҳамкории давлат ва ҷомеаи маданӣ, ҳамчунин таҳияи стратегияҳои муассири таҳкими суботи сиёсӣ ва ҳамбастагии иҷтимоӣ диққати махсус дода шавад. Институтҳои сиёсӣ бояд шаффофият ва ҳисоботдиҳиро дар фаъолияти худ таъмин кунанд ва ҳамчунин барои иштироки шаҳрвандон дар раванди сиёсӣ шароити мусоид фароҳам оранд. Унсuri муҳими идоракунии сиёсӣ ташаккули фарҳанги

сиёсӣ дар асоси эҳтиром ба қонун, ҳуқуқи инсон ва арзишҳои демократӣ мебошад. Дар робита ба ин, системаи маориф ва маърифати сиёсиро рушд додан, инчунин фаъолияти васоити ахбори оммаро, ки ба ташаккули тафаккури интиқодӣ ва иштироки огоҳонаи шаҳрвандӣ мусоидат мекунанд, дастгирӣ кардан лозим аст.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвияти ташаннуҷи геополитикӣ, идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон бояд ба таъмини амнияти миллӣ ва тамомияти арзии кишвар равона карда шавад. Системаи банақшагирӣ ва пешгӯии стратегӣ бояд таҳия карда шавад ва ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ дар соҳаи амният ва мудофия тақвият дода шавад.

Фаъолияти пурсамараи акторони идоракунии сиёсат барои татбиқи сиёсати мақсаднок ва муассири давлати Тоҷикистон муҳим аст. Хусусияти равандҳои сиёсии ба амаломеда ба он вобаста аст, ки дар сари ҳокимият кӣ қарор дорад ва чӣ тавр фаъолият ва танзими муносибатҳо – идоракуниро ба роҳ мемонад, аз кадом механизмҳо ба омма таъсир мерасонад. Дар асоси ин омӯзиши масъалаи хусусиятҳои фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ ва таъсири он ба табиати равандҳои сиёсӣ аҳаммияти калони назариявӣ ва амалӣ дорад.

Фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ ҳамчун шакли махсуси фаъолияти сиёсӣ-идоракунӣ, ҳамчун раванди амалӣ гардондани манфиатҳои гуногуни табақаҳо ва гурӯҳҳои ҷамъиятӣ амал мекунад. Аз ин нуқтаи назар муайян намудани ҷиҳатҳои субъективӣ ва объективии раванди идоракунӣ, хусусиятҳои фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ ва баҳодиҳии дараҷаи самаранокии онҳо, таҳлил ва муайян намудани фазои сиёсӣ-иҷтимоие, ки ин фаъолиятҳо дар он сурат мегирад, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле муҳим аст.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар баррасии масъалаи хусусиятҳои фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба эътибор гирифтани донишҳо ва таълимоти гуногун аз аҳаммият ҳолӣ нест.

Дар доираҳои таҳқиқоти назариявӣ ва афкори сиёсии муосир олимон ва мутафаккирон кам нестанд, ки ба масъалаи идоракунии сиёсӣ, моҳият ва хусусиятҳои он, акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои фаъолияти онҳо, самаранокии идоракунии сиёсӣ ва меъёрҳои муҳимми он дар шароити инкишофи демократии ҷомеаи муосир диққати худро равона накарда бошанд. Ба ин масъала бештар дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI таваҷҷуҳ намудаанд.

Барои бештар нишон додани дараҷаи омӯзиши масъалаи хусусиятҳои фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми сарчашмаҳои илмиро вобаста ба мавзӯи таҳқиқ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

Гурӯҳи аввалро сарчашмаҳои илмие ташкил медиҳанд, ки манбаи назариявӣ ва таҳлилҳои илмӣ омӯзиши масъалаи асосҳои назариявӣю методологии омӯзиши идоракунии сиёсӣ, хусусиятҳои муҳимми идоракунии сиёсӣ, таълимот ва донишҳои ибтидоиву бунёди эътироф шудаанд. Асосан, асарҳои Афлотун [51], Арасту [16], М. Вебер [23; 24], В. Вилсон [25], Ф. Ч. Гудноу [152], Д. Г. Алмонд [149], Д. Истон [150], Т. Парсонс [158], К. Ясперс [85], Ф.У. Тейлор [71], А. Файол [74], Д. Осборн [157], М. Тетчер [72], Г. Моска [102] ва дигарон мебошанд, ки ҷанбаҳои гуногуни идоракунии сиёсиро мавриди омӯзиш қарор додаанд.

Дар баробари ин, гурӯҳи мазкур дар муайян намудани мафҳум, моҳият ва хосиятҳои асосии идоракунии сиёсӣ, акторони идоракунии сиёсӣ аҳаммияти асосиро соҳибанд. Ба монанди: М. Мескон [46], М. Алберт [46], Ф. Хедоури [46]. Т. Е. Дубатова [98], А.И. Соловев [67; 68; 69], И.М. Филянина [118], А.А. Калинин [110], А.Л. Гуторова [29], В.Д. Зимина [31], А.Л. Стризое [123], Ю.В. Костенко [112] ва дигарон. Ин донишмандон ба таври махсус мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои идоракунии сиёсӣ, асосҳои назариявии онро мавриди омӯзиш қарор додаанд.

Ба таври мисол, В.Д. Зими́на ва А.Л. Стри́зое «идоракунии сиёсиро моҳиятан раванди бисёрчанба номида, аз унсурҳо ва муносибатҳои гуногун иборат будани онро таъкид мекунанд» [123].

Таърифи мафҳуми «идоракунии сиёсӣ»-ро Ю.В. Костенко низ баён доштааст. Ба андешаи ӯ, «идоракунии сиёсӣ пайвасти мутақобилаи амалигардонии сиёсат ва идоракунии ва ё баръакс, раванди коркард ва эҷоди сиёсати ғайбӣ, қабули қарорҳои идоракунии аст, ки дар зери таъсири шароит ва вазъияти мушаххаси татбиқи онҳо бо назардошти мавқеъҳои қувваҳои манфиатдори сиёсӣ иҷтимоии дар ин раванд иштирокдошта таҳия карда мешавад» [112, с. 28].

Ба гурӯҳи дуюм асарҳои дохил мешаванд, ки дар он масъалаи асосҳои идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои асосии он баррасӣ шудаанд. Олимон ва донишмандон кӯшиш намудаанд, ки аз назари концептуалӣ зарурати идоракунии сиёсиро барои ташаккули системаи сиёсии ҷомеаи муосир мушаххас сохта, ба таври пурра моҳият ва хусусиятҳои онро таҳлил намоянд.

Мақоми асосӣ ба таълимоти К. Маркс [45] дода мешавад. К. Маркс дар осори худ ҷиҳатҳои гуногуни идоракунии сиёсӣ, махсусан, дар заминаи муборизаи синфӣ ва муносибатҳои ҷамъиятиро муҳокима кардааст. Ӯ дар назарияи худ исбот кардааст, ки идоракунии сиёсӣ бо муносибатҳои иқтисодии ҷамъият, яъне бо тақсимоли моликият ва ҳокимият алоқаи зич дорад. К. Маркс давлатро ҳамчун механизми медонист, ки барои нигоҳ доштани манфиатҳо ва ҳукмронии синфҳои муайяни ҷамъиятӣ пешбинӣ шудааст. Вай таъкид мекард, ки дар ҷамъияти синфӣ давлат ба манфиати синфи ҳукмрон хизмат карда, бартареи иқтисодию сиёсии онро таъмин мекунад.

Нуктаи назари К. Маркс дар бораи ҳокимияти сиёсӣ эътиқоди вайро ба алоқаи зичи сохти иқтисодии ҷамъият, муносибатҳои ҷамъиятӣ ва шакли идоракунии инъикос мекард. Дар баррасиҳои К. Маркс оид ба масъалаи идоракунии сиёсӣ, муносибати институционалӣ бартарӣ дорад. Маркс

институти давлат, ҳуқуқ ва институти иқтисодиро таҳлил намуда, нақши онҳоро дар нигоҳ доштан ва танзими муносибатҳои синфӣ бартарӣ медиҳад. Вай давлатро ҳамчун институти ҳукмрон барои мустаҳкам намудани мавқеи худ ва паҳш кардани манфиатҳои дигарон ҳисоб мекард. Институтҳои ҳуқуқиро ӯ низ дар заминаи алоқамандии онҳо бо заминаи иқтисодии ҷамъият, яъне бо муносибатҳои моликият ва истисмор баррасӣ кардааст. Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки Маркс дар асарҳои худ кӯшиш кардааст, ки идоракунии сиёсиро аз призмаи равиши институтсионалӣ таҳлил намояд, ҳарчанд истилоҳот ва ҷаҳорҷӯби таҳлили ӯ аз ақидаҳои муосир фарқ мекунанд, аммо диққатҷалбкунанда боқӣ мемонанд.

Идоракуниро раванди низомнок ва самаранок гардонидани фаъолияти механизми асосии таркиботи соҳавии ҷамъиятӣ метавон гуфт. А.И. Соловев қайд мекунад, ки «хусусиятҳои фарқкунандаи идоракунии сиёсӣ дар он аст, ки он фаъолияти давлатро ба ҳалли вазифаҳои ҳаётан муҳимми ҷомеа, ки дар доираи ҳифзи тамомияти арзӣ, соҳибхитӣ, амният, субот ва ғайра амалӣ мегарданд, муайян мекунад» [26, с. 54].

Идоракунии сиёсӣ ҳамчун механизм ва воситаи муқаррар намудани арзишҳо барои рушд баҳо дода мешавад. Т.Е. Дубатова вазифаи асосии идоракунии сиёсиро «муайян намудани ҳадафҳои стратегӣ ва тактикӣ тараққиёти ҷамъиятӣ» [98, с. 15] медонад.

Г.И. Козирев на танҳо ба «идоракунии сиёсӣ таъриф медиҳаду хусусиятҳои сохтории онро муайян мекунад, балки чунин хусусияти равандҳои идоракуниро дар ҷомеа ҳамчун моҳияти оқилона ва мақсадноки танзими муносибатҳо қайд мекунад» [41, с. 187].

«Идоракунии сиёсӣ шакли олии танзими бошууронаи равандҳо, фаъолият ва рушди системаи сиёсӣ мебошад. Идоракунии сиёсӣ ин раванди таҳия ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ мебошад, ки дар асоси иштироки васеи ҳам ниҳодҳои давлатӣ ва ҳам тамоми ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ сураат мегирад» [111, с. 50].

Олим Г.В. Атаманчук хусусиятҳои идоракуниро ба инобат гирифта, қайд мекунад, ки «ба воситаи идоракуни, пеш аз ҳама, одамон ба ҳам робита барпо мекунад, бо ёрии ҳамдигар муносибатҳои мавҷудай ҳаёти ҷамъиятиро ташаккул медиҳанд» [17, с. 65].

Дар ҳамин асос, таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки то андозае асосҳои концептуалӣ ва назариявии идоракунии сиёсӣ ҳамчун навъи махсуси танзими муносибатҳои муҳимми ҷамъиятӣ нақши назаррас дорад.

Гуруҳи сеюм асарҳои муҳаққиқоне ба ҳисоб мераванд, ки дар таҳлил ва баррасии масъалаи Акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва хусусияти асосии фаъолияти онҳо афзалияти бештареро соҳиб мебошанд. Ба монанди, А.К. Сковиков [107], Н. М. Сирота [61], Г. А. Мохоров [61], О.В. Аксенова [88], О. Н. Холдоров [108], Т. Н. Самсонова [106], В.И. Буренко [92], Н.Р. Балинская [93], А.В. Костюков [126], В.В. Голтсман [122], Н.А. Борисов [31], А.А. Вилков [95], С.Г.Сергеев [115; 116], Е.С. Громогласова [28], О.Ф.Шабров [84; 123] ва дигарон.

Олим Ю.В. Ирхин ба сифати «акторҳои идоракунии сиёсӣ шахс ё гуруҳи одамон (мақомоти коллегиялӣ) ё институти сиёсӣ, ки дорои салоҳияти қабули қарорҳои сиёсӣ-идоравӣ, амалӣ намудан, ихтиёрдорӣ, таъсири назаррас ба дигарон ва истифода аз тадбирҳои усулҳои зарурии таъсиррасонӣ ба ҷомеа ё унсурҳои онро доранд, баромад мекунад» [124].

Акторҳои идоракунии сиёсӣ унсури марказӣ ва аввалиндараҷаи идоракунии сиёсӣ ҳамчун механизм ва воқеияти амалӣ шудани сиёсат ба ҳисоб мераванд. Дар пажӯҳишҳои умумии сиёсӣ чандин аломатҳои махсуси идоракунии сиёсӣ муайян шуданд. Аз он ҷумла, И.М. Филянина онро «намуди идоракунии иҷтимоӣ, ки муносибатҳои сиёсат ва ҳокимият вобастагӣ доранд» [118, с. 65], маънидод намудааст. А.В. Костюков онро ҳамчун «раванди худташаккулёбии акторҳои сиёсӣ, ки барои табдили қувваҳои сиёсии гуногун ба иттиҳоди ягонаи мақсаднок ва муташаккил ва дорои барномаи мушаххаси сиёсӣ равона карда шудааст» гуфтааст [126].

О.Ф. Шабров бошад онро ҳамчун «муносибати ҳокимияти сиёсӣ ва робитаи сиёсии баръакс дар чаҳорчӯбаи идоракунии давлатӣ ва муносибатҳои зердастон дар сохторҳо, ки ба раванди сиёсӣ пайвастагӣ доранд» [84, с. 128] тафсир намудааст.

Ба гурӯҳи чорум таълифот ва таҳқиқоти илмӣ олимоне метавон дохил намуд, ки масъалаҳои асосии ташаккули идоракунии сиёсии шароити Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳлил қарор додаанд.

Ғайри аз ин, доир ба масъалаҳои идоракунии сиёсӣ, мафҳум, моҳият ва хосиятҳои асосии он, акторҳои идоракунии сиёсӣ, ташаккул ва инкишофи идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзишҳо ва таҳлилҳои олимони ватанӣ арзишманд мебошанд. Ба монанди: Г.Н. Зокиров [32; 33; 34; 35; 36; 37; 38], М.М. Абдулҳақов [87], М.У. Хидирова [83], М.У. Хидирзода [80; 81; 82], Д.М. Муллоев [47], А. Ё. Комилбек [111] ва дигарон.

Гурӯҳи панҷумро сарчашмаҳои гуногуни ҳуқуқӣ, қонунҳои махсуси соҳавӣ, барномаҳо, концепсияҳо, стратегияҳо ва қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон оид ба масъалаҳои идоракунии сиёсӣ, заминаҳои ҳуқуқию таърихӣ ташаккулёбии идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, амалияи самараноки механизмҳои идоракунии сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир, самаранокии идоракунии сиёсӣ ва меъёрҳои татбиқи он дар Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирифтаанд [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 70].

Ба гурӯҳи шашуми адабиёт таҳқиқоти илмӣ ва асарҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ворид мегарданд. Онҳо дар омӯзиш ва пажӯҳиши масъалаҳои мухталифи инкишоф ва рушди давлату ҷомеаи Тоҷикистон, дарёфти роҳу воситаҳои муҳимми таҳия ва татбиқи сиёсати давлатӣ ва идоракунии давлатӣ дар Тоҷикистон ҳамчун меъёр ва низомии махсуси ҷорабиниҳо барои

инкишофи сиситемаи идоракунии сиёсии Тоҷикистон дар оянда мақоми хоссаро ишғол намудаанд [132; 13; 143; 142; 141; 12; 130; 14; 59; 60].

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаҳорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар зербоби боби «Ҳаёти сиёсии ҷомеа: моҳият, хусусиятҳо, махсусият ва самтҳои асосии инкишоф» иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқотро таҳлилу баррасӣ ва таҳқиқи хусусиятҳои фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад. Баррасии асосҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ, таҳлили масъалаҳои асосии ташаққули идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пешомади инкишофи самараноки он мақсади умумии таҳқиқи диссертатсиониро ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқотро мақсади таҳқиқот муайян менамояд ва онҳо бо нақшаи кори диссертатсионӣ мувофиқ гардонида шудаанд:

- баррасии асосҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ;
- таҳлил ва омӯзиши мафҳум, моҳият ва асосҳои парадигмавии идоракунии сиёсӣ;
- баррасии идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои асосии он;
- таҳлил ва муайянкунии акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва хусусияти асосии фаъолияти онҳо;
- баррасии масъалаҳои асосии ташаққули идоракунии сиёсӣ шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳлили масъалаҳои асосӣ, заминаҳо ва низоми муқоисаи ташаққул ва инкишофи идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон;
- муайяннамоии шароит ва низоми таъмини дараҷаи самаранокии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон;
- таҳлили масъалаҳо ва пешомади инкишофи идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқотро омӯзиши акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хусусиятҳои асосии фаъолияти онҳо ташкил медиҳад.

Предмети таҳқиқот фарогири масъалаҳои асосҳои назариявӣю методологии омӯзиши акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ, таҳлили масъалаҳои асосии ташаккули идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои муҳимми он дар шароити муосири инкишофи ҷомеа барои ҳар давлат, аз ҷумла, давлати Тоҷикистон дар шароити ба даст овардани истиқлол муҳим арзёбӣ гардида, дар чунин шакл омӯзиши масъала бори аввал сурат гирифтааст. Барои Тоҷикистон рушду инкишофи идоракунии сиёсии самаранок ҳадафи стратегияи ташаккули ҷомеаи сиёсии Тоҷикистон мебошад. Танҳо ба сатҳи рушд ва инкишоф расидани Тоҷикистон дар заминаи инкишоф ва стратегияи ҳадафмандона шакл гирифтани раванди татбиқи сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ имконпазир аст. Барои ташаккули системаи идоракунии сиёсӣ ва баланд бардоштани фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистони муосир, механизми давлатии идоракунии сиёсӣ ба танзими равандҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ фаъолона иштирок намуда, вазифаҳои танзимкунандаи он ба муносибатҳои инкишофёбандаи сиёсати барои ҳамагон мутобиқ бояд равона карда шавад.

Таҳкими неруи институтсионалии системаи идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ду самт ба роҳ монда мешавад. Якум, таҳкими неруи институтсионалии идоракунии давлатӣ. Ин мақсад дар ҷойи хушку ҳолӣ амалӣ карда намешавад. Асос ва бунёди онро низоми қонунии кишвар, барномаҳо ва стратегияҳои рушди уствор, дар баҳши таҳкими идоракунии сиёсӣ ташкил медиҳад. Барои системаи сиёсии Тоҷикистон ва раванди инкишофи сиёсии он муайян намудани самаранокии идоракунии сиёсӣ аҳаммияти аввлиндараҷаро соҳиб мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар баррасӣ ва таҳқиқи рисолаи доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисос, бештар ба осор ва таълифоти намояндагони илмҳои сиёсӣ, муҳаққиқони амрикоиву аврупоӣ,

олимони рус ва тоҷик, муҳаққиқони дигар давлатҳо, ки бевосита ба омӯзиши масъалаи идоракунии сиёсӣ, асосҳои парадигмавии он, акторҳои идоракунии сиёсӣ ва хосиятҳои асосии фаъолияти онҳо, ташаккули идоракунии сиёсӣ ва низоми инкишофи он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, акторҳои идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон таҳлил ва хулосагирӣ намудаанд, диққат дода шудааст. Дар баробари ин, корҳои илмӣ муҳаққиқон, таҳлилгароне, ки дар қолаби монографияҳо, дастурҳои таълимӣ, мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи байналмилалӣ омода гардидаанд, ҳамчунин асарҳо, суҳанронӣҳо ва Паёмҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, манбаҳои электронии интернетӣ ташкил менамоянд.

Натиҷаҳои амалии таҳқиқотро метавон дар раванди таҳлил ва омӯзиши масъалаҳои гуногуни сиёсӣ – сиёсат ва идоракунии давлатӣ, идоракунии сиёсӣ, идоракунии маъракаҳо ва равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон, рушди ҷомеа ва давлат дар заминаи ба роҳ мондан ва шакл додани низоми самараноки идоракунии сиёсӣ ва мустаҳкамнамоии асосҳои инкишофи фаъолияти акторҳои идоракунии сиёсӣ, дар таҳияи стратегияҳо ва концепсияҳои таҳкими механизми институтсионалии идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон, таҳияи барномаҳо ва стандартҳои рушди сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифодаи васеъ қарор дод.

Истифодаи хулосаҳо ва натиҷаҳои таҳқиқот ҳангоми омӯзиши масъалаҳои гуногуни пайваст ба сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ, рушди инкишофи системаи сиёсии Тоҷикистон, фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ ва хусусияти он, самаранок гардонидани низоми идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон аҳаммияти зиёд пайдо менамоянд.

Натиҷаҳои амалии таҳқиқотро бештар ҳангоми таҳия ва самтгирии сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ, самаранокии фаъолияти таркиботи институтсионалии ҳокимияти давлатӣ ва ҷомеаи маданӣ дар Тоҷикистон,

таҳкими заминаҳои институтсионалии ташаккули низоми идоракунии сиёсӣ, таҳияи низоми самараноки идоракунии сиёсӣ метавон мавриди истифодаи васеъ қарор дод.

Асосҳои методологии таҳқиқотро муносибатҳои методологӣ ва илмие ташкил медиҳанд, ки дар рафти омӯзиш ва таҳлили ҳаматарафаи масъала аҳаммияти аввалиндараҷа доранд. Дар баррасии масъалаи хусусиятҳои фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон аз маҷмуи методҳои умумии илмӣ: методи таърихӣ, таҳлилии ташхисӣ, институтсионалӣ, системанокӣ, муқоисавию ҳулосагирӣ, муносибати бихевиористӣ ва ғайра истифода гардидааст.

Истифодаи методи таърихӣ имкониятро барои бештар ӯҳташ ва таҳлилу баррасии хусусиятҳо ва марҳилаҳои таърихии ташаккули таҳия ва татбиқи идоракунии сиёсӣ дар шароити давлати Тоҷикистон фароҳам овардааст.

Истифодаи муносибати институтсионалӣ, системанокӣ ва пешбининамоиро барои таҳлили масъалаи нақши субъектони давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар ба амал баровардани идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон зарур шуморидем.

Бо истифода аз системаи муносибатҳои илмӣ ва методҳои таҳқиқоти илмӣ масъалаи хусусиятҳои фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқот ва натиҷагирӣҳои илмӣ қарор гирифтааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар гузориши масъала ва баррасии ҳаматарафаи он зоҳир мегардад. Баррасии асосҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ, таҳлил ва омӯзиши моҳият ва асосҳои парадигмавии идоракунии сиёсӣ, мушаххассозии акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва хусусияти асосии фаъолияти онҳо, таҳлили масъалаҳои асосии ташаккули идоракунии сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили шароит ва низоми таъмини самаранокии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон,

омӯзиши масъалаҳо ва пешомади инкишофи идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон мақсади умумии таҳқиқи диссертатсионӣ ба ҳисоб меравад. Дар таҳқиқи диссертатсионӣ ҷанбаҳои назариявӣ методологӣ ва сиёсӣ амалии хусусияти асоси ҷаҳолияти акторҳои идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври мушаххас баррасӣ гардидаанд.

Навгониҳои рисолаи илмиро ҳамчунин натиҷаҳои, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омадаанд, муайян менамоянд:

- асосҳои назариявӣ ва методологии омӯзиши акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд;
- мафҳум, маҳият ва асосҳои парадигмавии идоракунии сиёсӣ ошкор ва мавриди баҳодиҳӣ қарор гирифтанд;
- идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои асосии он таҳлил ва баррасӣ шуданд;
- акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва хусусияти асосии ҷаҳолияти онҳо таҳлил ва баҳо дода шуданд;
- масъалаҳои асосии ташаккули идоракунии сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва муайян карда шуданд;
- масъалаҳои асосӣ, заминаҳо ва низомии муқоисаи ташаккул ва инкишофи идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор гирифтанд;
- шароит ва низомии таъмини дараҷаи самаранокии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон таҳлил ва муайян карда шуд;
- масъалаҳо ва пешомади инкишофи идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон ва дар замони истиқлол мушаххас карда шуд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Идоракунии сиёсӣ раванди таъсири акторҳои сиёсӣ ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ бо мақсади ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ ва таъмини суботи давлат мебошад. Ин як системаи мураккабест, ки институтҳо, равандҳо ва муносибатҳоро дар бар мегирад ва ба идоракунии самараноки сиёсӣ ва рушди ҷамъиятӣ нигаронида шудаанд. Парадигмаҳои

назариявии идоракунии сиёсӣ на танҳо равишҳои анъанавӣ, аз қабili институтсионализм, сохторӣ, либерализм ва марксизм, балки назарияҳои муосиртаре, аз қабili системаҳо ва равишҳои шабакавӣ, ки ба ҳамбастагии ҳама унсурҳои системаи сиёсӣ таъкид мекунанд, дар бар мегиранд. Муҳим он аст, ки зимни омӯзиши идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон ба эътибор гирифтани хусусиятҳои беназири таърихӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва иқтисодиро тақозо мекунад ва имкон медиҳад, ки равишҳои мутобиқшудаи назариявӣ ва методологӣ истифода шавад.

2. Идоракунии сиёсӣ ҳамчун амалисозии муносибатҳои сиёсӣ-ҳокимиятӣ ва фаъолияти амалӣ-ташкилии субъекти сиёсӣ барои татбиқи сиёсати мушаххас баррасӣ мешавад. Қайд кардан зарур аст, ки ин хусусиятҳо ба мо имкон медиҳанд, ки идоракунии сиёсиро ҳамчун амали субъекти сиёсии ҳокимияти сиёсӣ дар раванди сиёсӣ ҳам дар идоракунии давлатӣ ва ҳам берун аз доираи таъсири давлат ба ҳаёти ҷамъиятӣ баррасӣ кунем. Дар ин ҷо субъекти сиёсӣ на танҳо давлат ва институтҳои он, балки институтҳои сершумори ҷомеаи маданӣ, элитаи сиёсии ҳоким ва элитаи сиёсии нуфузи сиёсидошта, унсурҳои низоми сиёсӣ, манфиатҳои сиёсӣ, иродаи сиёсӣ дар миқёси ҷамъият мебошанд, ки чӣ тавр амалӣ намудани мақсади худро медонанд. Ин фаъолият бевосита ё бавосита ба соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маънавии ҷомеа таъсир мерасонад.

3. Дар раванди идоракунии сиёсӣ нақши асосӣ ба актори идоракунӣ дода мешавад. Он ифодаи фаъолияти субъективист, ки талаботу манфиатҳои ҷамъиятиро ба эътибор мегирад ва низоми самараноки идоракунии сиёсиро созмон медиҳад. Истилоҳи актрони идоракунии сиёсӣ нисбат ба субъектоне истифода мешавад, ки дар раванди сиёсӣ, қабули қарорҳо ва татбиқи сиёсат иштирок мекунанд. Акторони идоракунии сиёсӣ дорои манфиатҳо, мақсадҳо ва захираҳои гуногун мебошанд, ки бо таъя ва истифода аз онҳо метавонанд фаъолияти сиёсӣ бурда, ба равандҳои сиёсӣ таъсири бевоситаи худро расонанд. Дар низоми муносибатҳои идоракунӣ давлат, сарварони сиёсӣ,

элитаи сиёсӣ, хизбҳои сиёсӣ, гурӯҳҳои манфиатдор, гурӯҳҳои фишоровар, ҷомеаи маданӣ ва ғ. ҳамчун актори идоракунии сиёсӣ нақши калидӣ мебозанд.

4. Ташаккули идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон тибқи асосҳои сиёсӣ ва демократӣ ба амал бароварда мешавад. Рушди идоракунии сиёсӣ ва фаъолияти акторҳои онро чанд омил, аз ҷумла анъанаҳои сиёсӣ, меъёрҳои принципиалии сиёсӣ ҳуқуқӣ, вазъи иқтисодӣ, сохтори элитарӣ ва асосҳои ташаккули системаи сиёсӣ шакл медиҳад. Вазифаи асосӣ аз баланд бардоштани маданияти сиёсӣ, баланд бардоштани дараҷаи боварӣ ба институтҳои давлатӣ иборат аст. Институтҳои устуворе, ки дар шароити ноустувории иҷтимоӣ сиёсӣ қодиранд идоракуниро самаранок ба роҳ монанд, дар идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон нақши калон мебозад.

5. Рушди идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон бо равандҳои истиқлол ва ташаккули давлатдорӣ алоқаманд аст, ки хусусиятҳои худро доштанд, аз ҷумла дар шароити муноқишаҳои байни миллатҳо ва дигаргунсозии низомии сиёсӣ пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ низомии идоракунии сиёсӣ навъи демократиро соҳиб гардид ва акторони идоракунии сиёсӣ аз усулҳои нави парадигмавӣ дар раванди қабули қарори сиёсӣ иштироки худро ба роҳ монданд. Таҳлили муқоисавии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон ва дигар мамлаҳоти Осиёи Марказӣ қолабҳои шабеҳ, аз қабили кӯшиш ба самаранокгардонии ҳокимият, ҳамчунин махсусиятҳои рушди дохилӣ ва хориҷиро, ки Тоҷикистон рӯ ба рӯ шудааст, ошкор месозад.

6. Акторони идоракунии сиёсӣ муваффақият ё ноқомии дигаргунҳои сиёсӣ, роҳи муайяни сиёсӣ, мантиқи қарори сиёсиро муайян мекунанд. Аз ин рӯ, масъалаи идоракунии сиёсӣ, баланд бардоштани самаранокии идоракунии сиёсӣ, махсусан, идоракунии сиёсӣ дар марҳалаи кунунии рушди муносибатҳои сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон вазифаи аввалини акторони идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон мебошад. Дар баробари ин, хусусият ва ё

чанбаи дигари фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ дар ташаккули институтҳои демократии ҷомеа ва давлати демократии Тоҷикистон ифода меёбад.

7. Фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистони муосир бояд муваффақ гардидан ба идоракунии самарбахш ва таъмини рушди устувори давлати Тоҷикистонро ташкил диҳад. Рушди прогрессивии ҷомеаи муосир, ки дар заминаи таъсиррасонии тамоюлҳои мухталиф шакл мегирад, фаъолияти пурсамар ва истифодаи воситаҳои идоракунии сиёсии навро аз тарафи акторони он тақозо дорад ва ё бо мурури замон тағйирёбандагӣ ва бо талаботҳои нав шакл гирифтани онҳоро ҳатмӣ мегардонад. Махсусан дар шароити муосир, ки технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ бениҳоят бо суръати баланд рушд карда истодаанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Хулосаҳое, ки дар раванди таҳқиқот ба даст омадаанд, барои пажӯҳиши минбаъдаи масъалаи идоракунии сиёсӣ ва инкишофи ҳаёти ҷамъиятӣ, баланд бардоштани сатҳи равандҳои сиёсии ҷамъиятӣ, махсусан, чиҳати таҳқиқи масъалаҳои гуногуни сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ ва дар шароити шаклгирии низоми муосири демократии сиёсии Тоҷикистон метавонанд, ҳамчун манбаи назариявӣ истифода шаванд. Аз ҳама муҳим он аст, ки дар таҳқиқоти мазкур чанбаҳои методологию концептуалии субъектони идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои асосии онҳо дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва зарурати он барои инкишоф ва рушди давлат ва ҷомеаи сиёсии Тоҷикистон коркард шудаанд. Ҳамчунин, хулосаҳои таҳқиқот барои возеҳу равшан намудани хусусиятҳои бевоситаи амалии субъектони идоракунии сиёсӣ дар равандҳои сиёсӣ низ мусоидат менамоянд.

Диссертатсия дар раванди таълими фанҳои сиёсатшиносӣ, сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ, манфиатҳои миллии Тоҷикистон, ҳукумати Тоҷикистон, равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон, ҳизбҳои сиёсӣ ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ, кратология, ба сифтаи таълими курси махсус, ҳамчунин дар

таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии фанҳои мазкур метавонад истифода шавад. Ҳамчунин, арзиши назариявии натиҷаҳои таҳқиқот бо он асоснок карда мешаванд, ки хулосаҳо ва баррасиҳои муаллиф дар заминаи таҳлили назарияи илмӣ ва дигаргуншавии ҳолати бавучудоии системаи сиёсии Тоҷикистон анҷом дода шудаанд, ки дар самти омӯзиши хусусиятҳои асосии фаъолияти акторони идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳияву татбиқи он муҳим мебошанд.

Хулосаҳо ва натиҷаҳои асосии диссертатсия дар коркарди иловагии концепсияҳо ва барномаҳои идоракунии сиёсӣ, таҳкими механизми институтсионалии ҳокимияти давлати ва таркиботи институтсионалии ҷомеаи маданӣ, концепсияҳои рушди идоракунии давлатӣ дар асосҳои моделҳо ва тарҳҳои мушаххасу муосири идоракунӣ метавонанд истифода шаванд.

Тавсияҳои амалии муаллиф ва хулосаҳои диссертатсия дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати татбиқи идоракунии самараноки сиёсӣ дар шароити муосири инкишофи системаи сиёсии ҷомеа, ҳамчунин барои танзиму назорати амалишавии барномаҳо ва стратегияҳои дурнамои рушд тавассути дар амал татбиқ намудани сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ, дар татбиқи чорабиниҳои сатҳи институтсионалии давлатӣ ва ғайридавлатӣ оид ба татбиқи идоракунии сиёсии самаранок хеле муҳим мебошанд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот воқеӣ будани маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишороти муаллиф таҳқиқи эътимодноки диссертатсионӣ мебошанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назарявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шудаанд.

Мубоҳиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсионии «Хусусиятҳои фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори

фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050200 – Сиёсатшиносӣ (6D050202 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ) мувофиқ аст.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳия, коркард ва таҳлили ҳамаҷонибаи мавзӯи рисолаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисос маҳсули кӯшишҳои ҷандинсолаи фаъолияти илмӣ муаллиф мебошад. Ҳамаи давраи иҷроии нақшаи кори илмӣ–таҳқиқотӣ пешбинишуда бо иштирок ва пешниҳоди бевоситаи муаллиф роҳандозӣ шудаанд. Саҳми шахсии муаллиф дар баррасӣ, таҳлил, хулосагирӣ ва пешниҳоди тавсияҳо оид ба хусусиятҳои фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос меёбад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Натиҷаҳои таҳқиқотӣ он пазируфта шудааст. Кори диссертатсионӣ ҳамчун кори илмӣ анҷомёфта ба ҳогузорӣ гардида, барои дифоъ дар Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-079-и назди Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон тавсия гардидааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот истифодаи амалии хешро дар раванди таълим пайдо намудаанд. Бахшҳои асосии рисола дар мақолаҳои нашршудаи муаллиф инъикос ёфтаанд. Қисматҳои алоҳидаи рисола, махсусан, масъалаҳо ва хулосаҳои он аз ҷониби муаллиф дар бисёре аз конференсияҳои ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ ва семинарҳо, аз ҷумла: «Унсурҳои асосии хизмати давлатӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон» маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар инкишофи геополитикии минтақа» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва 60-солагии таъсиси кафедраи сиёсатшиносии ДМТ (29 августи соли 2023), «Ҳукумати электронӣ ва нақши он дар таҳкими раванди идоракунии сиёсии Тоҷикистон», маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ назариявӣ дар мавзӯи «Роҳҳои пешгирии экстремизм ва

терроризм дар шароити имрӯза» (ш. Душанбе, 9-уми октябри соли 2024), «Нақши ҷомеаи маданӣ дар таҳкими идоракунии сиёсӣ (Дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)» маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи “Масоили мубрами психологияи оила ва муносибатҳои оилавӣ” бахшида ба “Рӯзи умумичаҳонии оила” (ш. Душанбе, 14-уми майи соли 2025) дар шакли маърузаҳо қироат гардидаанд.

Интишорот аз рӯйи натиҷаҳои мавзӯи диссертатсия. Вобаста ба мавзӯи диссертатсия муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мақолаҳои илмӣ ба таърифи расонидааст. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар ҳар мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, ки дарбаргирандаи шаш зербоб аст, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсияро 198 саҳифаи матни компютериеро ташкил медиҳад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ОМУӢЗИШИ ФАӢОЛИЯТИ АКТОРҲОИ АСОСИИ ИДОРАКУНИИ СИЁСӢ

1.1. Идоракунии сиёсӣ: мафҳум, моҳият ва асосҳои назариявии

ОН

Дар ташаккули низоми муосири донишҳои гуманитарӣ масъалаи идоракунии диққати муҳаққиқони бештареро ба худ ҷалб намудааст. Идоракунии категорияи умумист. Вобаста ба соҳаи илм моҳияти махсуси истифодаро соҳиб аст. Дар илми сиёсӣ диққати асосӣ ба мафҳум, моҳият ва хосиятҳои сиёсии он равона карда мешавад. Бо дарназардошти ин ҳолат, истифодаи истилоҳи идоракунии сиёсӣ амри зарурӣ аст.

Идоракунии ифодаи раванди таъсиррасоние мебошад, ки асосан, ба хоҳири амалигардонии ҳадафҳо ва мақсадҳо воқеӣ гардонида мешавад. Он тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонро аз худташкилии шахсӣ то системаҳои ҷаҳонии иқтисодӣ ва сиёсӣ фаро мегирад. Дар асл, идоракунии таъсири мақсаднокро ба объект, хоҳ шахс бошад, хоҳ гурӯҳи одамон, ташкилот ё ҳатто тамоми кишвар, бо мақсади ба ҳолати дилхоҳ ё сатҳи рушди муназзам расонидани он ифода мекунад. Идоракунии самаранок на танҳо муайян кардани ҳадафҳо, балки таҳияи стратегияҳо, нақшаҳо ва тактикаҳо барои ноил шудан ба онҳо, инчунин мониторинги доимӣ ва тасҳеҳи амалҳоро дар шароити тағйирёбанда дар бар мегирад.

Дар заминаи ташкилотҳо идоракунии доираи васеи вазифаҳоро дар бар мегирад, аз ҷумла банақшагири, ташкил, ҳавасмандкунии ва назорат. Банақшагири таҳияи ҳадафҳо ва стратегияҳо, муайян кардани захираҳо ва муҳлатҳои заруриро дар бар мегирад. Ташкилот ташкили сохтор, тақсимои нақшҳо ва масъулиятнокӣ, инчунин ҳамоҳангсозии амалҳои воҳидҳо ва кормандони гуногунро дар назар дорад. Ҳавасмандӣ ба ҳавасмандгардонии кормандон барои ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда, фароҳам овардани фазои мусоиди корӣ ва рушди фарҳанги корпоративӣ нигаронида шудааст.

Назорат мониторинги натиҷаҳо, муайян кардани ихтилофҳо аз нақша ва андешидани чораҳои ислоҳиро таъмин мекунад.

Бояд қайд кард, ки идоракунӣ на танҳо як раванди маъмурӣ, балки ҳамкориҳои динамикии байни субъект ва объекти идоракунӣ мебошад. Муваффақияти идоракунӣ аз қобилияти роҳбар барои фаҳмидани ниёзҳо ва ангезаҳои зердастон, фароҳам овардани шароит барои худшиносӣ ва рушди онҳо, инчунин ҳалли самаранокӣ низоъҳо ва қабули қарорҳо дар шароити номуайяний вобаста аст. Менечери муассир бояд на танҳо дониш ва малакаҳои касбӣ, балки сифатҳои роҳбарӣ, аз қабили қобилияти илҳом бахшидан, ҳавасманд кардан ва роҳнамоии одамонро дошта бошад.

Дар ҷаҳони муосир, ки бо дараҷаи баланди рақобат ва тағйироти динамикӣ тавсиф мешавад, нақши идоракунӣ боз ҳам муҳимтар мегардад. Ташкилотҳое, ки қодиранд захираҳои ҳудро самаранок идора кунанд, ба шароити нав мутобиқ шаванд ва навоарӣ кунанд, бартариҳои рақобатӣ ба даст меоранд ва рушди устуворро таъмин мекунанд. Дар робита ба ин, омӯзиши пайваста ва рушди кадрҳои идоракунӣ, ҷорӣ намудани усулҳо ва технологияҳои муосири идоракунӣ, инчунин ташкили фарҳанги мусоиди ташкилӣ омилҳои калидии муваффақият дар дарозмуддат мебошанд.

Асоси ҳар навъ системаи сиёсӣ раванди идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Профессор Г.Н. Зокиров системаи сиёсиро «... сатҳ ва шакли баҳамтаъсиррасонӣ баҳри воқеӣ гардонидани ҳокимияти сиёсӣ, идоранамоӣ, роҳбарӣ, танзими равандҳои ҷамъиятию сиёсӣ» [37, с. 361] маънидод намудааст. Яъне идоракунӣ асоси системаи сиёсиро ташкил медиҳад.

Идоракунӣ мафҳуми муҳим аст, ки дар ду ҷанбаи асосӣ баррасӣ мешавад:

– идоракунӣ ҳамчун фаъолият. Идоракунӣ ҳамчун фаъолият як раванди мураккаб ва гуногунҷанбае мебошад, ки ба ҳамоҳангсозии кӯшишҳои шахсони алоҳида ё гурӯҳҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ нигаронида шудааст. Ин на танҳо маҷмуи дастурҳо ё фармонҳо, балки як

системаи динамикие мебошад, ки банақшагирӣ, ташкил, ҳавасмандкунӣ ва назоратро дар бар мегирад. Идоракунии самаранок фаҳмиши амиқи психологияи инсон, принсипҳои иқтисодӣ ва хусусиятҳои соҳаи мушаххаси фаъолиятро дар бар мегирад. Объекти назорат метавонад ҳама гуна системаи муташаккили дорои табиати гуногун бошад. Дар системаи сиёсӣ идоракунӣ ҳамчун маҷмуи амал ва фаъолияти сиёсӣ фаҳмида мешавад, ки ба ташкил, нигоҳдорӣ ва танзими шаклҳои фаъолият, рафтор ва муносибати объекти идоракунӣ нигаронида шудааст;

- идоракунӣ ҳамчун навъи махсуси вазифа вазифаи муайни субъект доништа мешавад. Дар ин маъно, идоракуниро ҳамчун вазифаи системаҳои муташаккили дорои табиати гуногун, ки ба таври табиӣ (эволюсионӣ) ё ба таври сунъӣ (созмондиҳӣ) ба вуҷуд омадаанд, баррасӣ мекунанд.

Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» шарҳи категорияи «идора» оварда шудааст, ки маънои «низом додан, ... роҳбарӣ роҳнамоӣ кардан, саришта намудани қори мамлакате, ... ҳукуматдорӣ, ... назорат ва роҳнамоӣ кардан» [76, с. 536] – ро ифода мекунад.

Худи категорияи идора ё худ идоракунӣ махсусияти сиёсиро ба худ мегирад. Онро аксаран дар нисбати фаъолияти таъсиррасонии акторони сиёсат бар объекти сиёсат бештар истифода мекунанд. Идоракунӣ раванди таъсиррасонӣ, татбиқи барномаҳо, мақсадҳо ва рушди муносибатҳо мебошад. Аз ҳамин ҷиҳат масъалаи идоракунии сиёсӣ актуалӣ ва диққатҷалбкунанда ба ҳисоб меравад.

Аммо аз дигар тараф, ба эътибор гирифтани зарур аст, ки «идоракунии сиёсӣ аз ду мафҳуми алоҳида – идоракунӣ ва сиёсат иборат аст, ки ҳар яке аз онҳо предмети алоҳидаи омӯзиш доранд. На ҳама вақт сиёсат хусусияти идоракунӣ дорад ва ҳамин тавр на ҳар ҳел идоракуниро сиёсӣ номидан мумкин аст. «Миёни ин ду соҳа нуқтаи буриш ё фазои муайян мавҷуд аст, ки онро дар илми сиёсатшиносӣ идоракунии сиёсӣ меноманд» [111, с. 37].

Г.Н. Зокиров идоракунии сиёсиро «шакли муҳимми танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ҷомеа, ки ба таври ошкоро тавассути ҳокимияти давлатӣ ба амал бароварда мешавад» [35, с. 429], таъриф додааст. Идоракунии сиёсӣ раванди махсусгардонидани фаъолияти механизмҳои сиёсиро дар назар дорад, ки дар он субъектҳо ва объектҳои сиёсӣ бо муносибатҳои идоракунӣ ва ҳокимиятӣ алоқаманданд. Ҳадафи аввалиндараҷа ва муҳими идоракунии сиёсӣ ба тартиб даровардани системаи сиёсӣ, мутобиқ қунондани он ба тарҳи самараноки танзим ва баамалбарории ҳодисаҳо мебошад. Системаи идоракунии сиёсӣ механизми мутобиқсозии системаи сиёсӣ, таъмини ҳифз ва устувории он мебошад.

«Баҳсҳо ва андешаҳо атрофи тафовути идоракунии сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ бештар ба назар мерасанд. Бартарияти идоракунии сиёсӣ ин истифода бурдан аз усулҳои технологӣ ва моилкунонӣ, ки объекти идоракунанда ба таври осон ва самаранок таъсирро қабул кунад, мебошад. Ҳуқуқи истисноии зӯригарӣ, ки системаи идоракунии давлатӣ дар ҳангоми татбиқ ва ба амал баровардани идоракунии давлатӣ истифода мебарад, барои идоракунии сиёсӣ бегона аст. Ҷаҳорҷӯби идоракунии сиёсиро вазифаҳои асосии идоракунии давлат муқаррар намуда, ҷанбаҳо ва самтҳои фаъолияти онро муайян мекунанд» [104, с. 165].

Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсӣ як раванди мураккаб ва гуногунпаҳлуе мебошад, ки аз субъектҳои идоракунӣ фаҳмиши амиқи вазъи сиёсӣ, қобилияти таҳлили руҳияи ҷамъиятӣ ва пешгӯии оқибатҳои эҳтимолии қарорҳои қабулшударо талаб мекунанд. Он на танҳо ба қабули қонунҳо ё наشري фармонҳо, балки доираи васеи амалҳоеро дар бар мегирад, ки ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ, сафарбар кардани захираҳо ва ҳамохангсозии кӯшишҳои фаъолони гуногуни раванди сиёсӣ равона карда шудаанд. Самаранокии идоракунии сиёсӣ аз қобилияти субъекти идоракунӣ барои расидан ба ҳадафҳои гузошташуда муайян карда мешавад, дар ҳоле ки легитимият ва дастгирии ҷомеаро нигоҳ медорад. Ин на танҳо истифодаи

усулҳои қувва, балки қобилияти муколама, пайдо кардани созишҳо ва ба назар гирифтани манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро дар бар мегирад.

Ба андешаи олими рус Ю.В. Ирхин, субъекти идоракунии сиёсӣ «инсохтори мураккаби таркиботи институтсионалии системаи идоракунии ҷамъиятиву сиёсӣ мебошад, ки метавонад ба сифати он: шахс, гурӯҳи одамон, институтҳои коллективӣ, институтҳои сиёсӣ, ки дорои салоҳияти қабули қарори сиёсӣ ва идоракунӣ, дорои қобилияти идоракунӣ ва ҳаққи маънавии таъсир расонидан ба шуури дигарон ва истифода бурдани тадбири усулҳои зарурии таъсиррасониро доранд, баромад мекунад. Идоракунии сиёсӣ вазифаи системаҳои мураккаб (сиёсӣ, иҷтимоӣ, ҷамъиятӣ), ки нигоҳдории тартиби фаъолияти онҳоро таъмин мекунад, сохтор, усулҳои фаъолият ва рушди системаро таъмин мекунад, ба сомон мерасонад. Дар раванди идоракунии сиёсӣ барномаҳо ва мақсадҳои фаъолияти субъектҳои идоракунӣ муайян карда, қарорҳо омода ва қабул карда мешаванд ва назорати иҷроии он ташкил карда мешавад» [124].

В.Д. Зимина ва А.Л. Стризое идоракунии сиёсиро моҳиятан раванди бисёрҷанба номида, аз унсурҳо ва муносибатҳои гуногун иборат будани онро таъкид мекунад. Онҳо идоракунии сиёсиро «раванди доимӣ ва мақсадноки таъсири субъект (институти сиёсӣ, ташкилоти сиёсӣ, сарварони сиёсӣ) ба объект (шуури сиёсӣ, афкори оммавӣ, одамон, раванду ҳодисаҳо, муассисаҳои сиёсӣ, ташкилотҳои сиёсӣ ва ғ) меҳисобанд, ки дар ҷараёни он ҳадафҳои идоракунӣ ва вазифаҳои системаи сиёсӣ воқеӣ ва иҷроии онҳо таъмин карда мешавад» [123].

«Идоракунии сиёсӣ хоҳиши бошууронаи субъекти сиёсиро барои танзими равандҳо ва падидаҳои сиёсӣ ба самте, ки дар доираи манфиатҳои онҳо ҷойгир аст, истифода мекунад, ки ҳанӯз Афлотун онро яке аз «малакаҳои мураккабтарин ва душвортарин ба даст овардани манфиат» маънидод кардааст [43, с. 516].

Идоракунии сиёсӣ танҳо дар фаъолияти сиёсӣ вучуд дорад ва бо механизми таъсири иттилооти сиёсӣ ба ташкилоти сиёсӣ муайян карда мешавад. Вай фаъолияти ҳар як ҷамъияти сиёсии одамонро ба тартиб мебарорад ва барои татбиқи чунин мақсаду меъёрҳое, ки ба тамоми ҷамъият хос аст, махсус гардонда мешавад.

Дар бештари пажӯҳишҳо идоракунии сиёсӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун идоракунии сатҳи олӣ ва болоии раванду ҳодисаҳои ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ, ҳамчун таъсири муттаҳидкунанда ба тамоми соҳаҳои ҷомеа бо мақсади нигоҳ доштани яқпорчагӣ ва рушди устувори онҳо фаҳмида мешавад. «Хусусиятҳои муҳим ва фарқкунандаи идоракунии сиёсӣ дар фаъолияти давлат ва дигар субъектони он ки дар ҳошияи ҳалли вазифаҳои ҳаётан муҳими ҷомеа, аз баҳри ҳифзи тамомияти арзӣ, соҳибхитиёрӣ, амният, субот ва ғайра амалӣ мегарданд, мебошад» [26, с. 54].

«Идоракунии сиёсӣ аз рӯи ҳадафаш ҳамчун механизм ва методи муқаррар намудани роҳнамои арзишӣ барои рушди иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Вазифаи асосии он, чунонки Т.Е. Дубатова менависад, «муайян намудани мақсадҳои стратегӣ ва тактикий тараққиёти ҷамъият» мебошад» [98, с. 15].

Дар доираи анъанаи сиёсатшиносии ғарбӣ таҳлили идоракунии сиёсӣ ба панҷ равиши назариявӣ-методологӣ тақсим мекунад, ки ҳар кадоми онҳо дорои хусусият ва заминаи методологии худ мебошанд. Ин равишҳо таҳлили институтсионалӣ, назарияи интихоби ратсионалӣ, муносибати системавӣ, таҳлили меъёрӣ ва парадигмаи рафториро дар бар мегиранд. Ҳар яке аз онҳо воситаҳо ва методологияҳои беназирро барои таҳқиқи равандҳои идоракунии дар соҳаи сиёсӣ пешниҳод мекунанд, ки ба фаҳмиши амиқи механизмҳои қабули қарорҳо, фаъолияти институтҳои сиёсӣ ва рафтори акторҳо дар арсаи сиёсӣ имкон медиҳанд.

Якум, ин равиши институтсионалӣ мебошад, ки ба нақш ва сохтори институтҳои сиёсӣ дар ташаккул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ диққат медиҳад.

Институтҳо ҳамчун қоидаҳо, меъёрҳо ва ташкилотҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, ки ҳамкориҳои сиёсиро ташаккул медиҳанд ва имкониятҳои акторҳоро муайян мекунанд, баррасӣ карда мешаванд. Дар доираи ин равиш таъсири конститутсияҳо, системаҳои интиҳоботӣ, ҳизбҳо, парлумонҳо, ҳукуматҳо ва дигар институтҳо ба раванд ва натиҷаҳои сиёсӣ омӯхта мешавад.

Дуюм, муносибати рафторӣ, ки ба омӯзиши рафтори сиёсии шахсони алоҳида ва гурӯҳҳо равона карда шудааст. Он таҳлили ангежаҳо, муносибатҳо, арзишҳо ва стратегияҳои акторҳои сиёсӣ, инчунин ҳамкориҳои онҳоро дар ҳолатҳои гуногуни сиёсӣ дар бар мегирад. Ин равиш усулҳои пурсиш, мушоҳида, таҷриба ва тарҳсозиро барои муайян кардани намунаҳо ва тамоюлҳо дар рафтори сиёсӣ истифода мебарад.

Сеюм, назарияи интиҳоби ратсионалӣ. Таъиноти назарияи мазкур аз он бармеояд, ки ғайбҳои сиёсӣ оқилона амал мекунанд, то ғайбҳои худро ба ҳадди аксар расонанд. Ин равиш тарҳҳои математикӣ ва назарияҳои бозиро барои таҳлили қарорҳо ва стратегияҳои сиёсӣ истифода мебарад. Он имкон медиҳад, ки рафтори акторҳо дар ҳолатҳои гуногун пешгӯӣ гардад ва стратегияҳои оптималӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои дилхоҳ муайян карда шавад.

Чорум, муносибати системавӣ. Ин равиши методологӣ системаи сиёсиро ҳамчун маҷмуи мураккаб ва ба ҳам алоқаманд, ки дар ҳамкориҳои доимӣ бо ҳамдигар ва муҳити атроф қарор доранд, баррасӣ мекунад. Ин равиш таҳлили вуруд ва баромади системаи сиёсӣ, фикру мулоҳизаҳо ва механизмҳои мутобикшавӣ ба тағйиротро дар бар мегирад. Он имкон медиҳад, ки системаи сиёсӣ дар маҷмуъ ва чӣ гуна амал кардану ба таъсироти гуногун чӣ гуна муносибат кардани муайян карда шавад.

Панҷум, таҳлили меъёрӣ, ки ба омӯзиши арзишҳо, идеалҳо ва принципҳои рушди тартиботи сиёсӣ равона мешавад. Ин равиш таҳлили фалсафаи сиёсӣ, идеологияҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ, инчунин таъсири онҳо ба қарорҳо ва амалҳои сиёсиро дар бар мегирад. Он имкон медиҳад, ки

институтҳо ва амалияҳои сиёсӣ аз нуқтаи назари адолат, озодӣ ва дигар арзишҳо арзёбӣ карда шаванд [111, с.43].

Ғайр аз ин, дар адабиёти илмӣ ғарбӣ зимни омӯзишу пажӯҳиши идоракунии сиёсӣ равишҳои дигари назариявӣ методологӣ низ истифода мегарданд, ки онҳоро ба таври зайл нишон додаанд:

«- назарияи мураккаби ташкилот. Дар чаҳорчӯбаи он сиёсатшиносон кӯшиши нишон додани таъсири махсуси сохтори сиёсии давлат ва вазифаи онро дар таҳияи қарори идоракунии сиёсӣ мекунанд;

- кӯшиши муайян намудани сабабҳои дар амал татбиқ нагаштани қарори идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Диққати асосӣ дар ин ҷо ба назорат, меъёри баҳодихӣ, муносибати дучонибаи идоракунанда бо ҷомеа ва муносибати идораҳои идоракунии болоӣ бо поёнӣ дода мешавад;

- раванди институтсионалӣ, ки дар байни илмҳои гуногун, хусусан, дар назарияи ҷомеашиносӣ омӯхта мешавад. Ин раванд самарабахшӣ ва мутобиқати байни ташкилотҳои идоракунии гуногун, ки ҳар кадоме аз онҳо барои муттамарказонӣ ва ғайримуттамарказонии идоракунӣ кӯшиш мекунанд, таъмин менамояд;

- раванди иҷтимоӣ сиёсӣ, ки воситаи тақсими захираҳо барои муайян намудани самти сиёсат, идоракунии сиёсӣ ва муносибати мутақобилаи давлат ва ҷомеаро дар бар мегирад. Дар баробари ин, хусусияти идёлогияи ҳукмрон, арзишҳои сиёсии ҳизби ҳукмрон, натиҷаҳои интиҳобот, шаклҳои идоракунӣ, фаъолияти мақомотҳои давлатӣ, сохтори буҷаи миллӣ ва ғайра метавонанд ба раванди идоракунӣ таъсири худро расонанд;

- равиҳои омӯзиши бюрократия ва сиёсати бюрократӣ. Истилоҳи «бюрократия»-ро М. Вебер истифода бурда, нақши бюрократҳоро дар раванди қабули қарори сиёсӣ муайян кардааст» [135].

Ба фаҳмиши идоракунии сиёсӣ ибораҳои «сиёсати давлатӣ» ва «сиёсати ҷамъиятӣ (оммавӣ)» («public policy») наздиканд. Мафҳуми сиёсати давлатӣ «як шакли фаъолияти маҷмуи муштаракӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва

идоракунӣ барои ба миён гузоштан ва амалӣ намудани ҳадафҳои дарозмуддати ҳам дар маҷмӯъ ва ҳам дар соҳаҳои алоҳидаи он дар самти беҳсозии муносибатҳои байни давлат ва ҷомеа, нигоҳ доштани суботи ҷамъиятӣ ва пурратар амалӣ гардондани манфиатҳои умумӣ ба ҳисоб меравад» [67, с. 70]. Сиёсати самараноки давлатӣ мавҷудияти ҳадафҳои возеҳро дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи мушкилот ва ниёзҳои ҷомеа дар бар мегирад. Муҳим аст, ки раванди таҳияи сиёсат фарогир бошад ва иштироки ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро таъмин кунад. Ин ба ташаккули сиёсатхое мусоидат мекунад, ки манфиатҳои ҷомеаро беҳтар инъикос мекунанд ва аз дастгирии он баҳра мебаранд. Новобаста аз он ки сиёсат то чӣ андоза хуб таҳия шудааст, самаранокии он аз татбиқи амалии он вобаста аст.

Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсӣ дар адабиёти илмӣ олимони ғарбӣ бевосита бо сиёсат алоқамандии ногузастанӣ дошта, масъалаи идоракуниро аз ҳолати махсусгардонидашудаи он танҳо бо давлат берун кашиданд. Дар ин баробар, пайвасти истисноии сиёсатро низ ба давлат аз байн бурданд. Алақай, дар асри навин сиёсат ва идоракунӣ на танҳо ба давлат, балки бо дигар ташкилотҳо ва институтҳои сиёсӣ, ки системаи демократии ҷомеаи муосир ба вуҷуд овардааст, пайваст мебошанд. Дар назарияи сиёсии муосир андеша дар бораи он ки сиёсат ва идоракунӣ танҳо хосси давлат аст, ботил эътироф гардид. Ҷудои сиёсат ва идора ҳам аз назари илмӣ ва ҳам аз назари сиёсӣ нодуруст эътироф гардид. Мазмуни идоракуниро сиёсат муайян мекунад, назарияи идоракуниро назарияи сиёсат ва сиёсати давлатӣ фаъолияти сиёсӣ идоракунӣ ба ҳисоб меравад, ки тавассути системаи идоракунӣ ба амал бароварда мешавад.

«Дар замони муосири инкишофи муносибатҳои сиёсӣ, раванду ҳодисаҳои ҳаёти сиёсии ҷомеа ҳар як инсон бо идоракунии сиёсӣ ҳамчун падидаи ҳаёти ҷамъиятӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ рӯ ба рӯ мегарданд. Бештар онҳое ба ин раванд рӯ ба рӯ мешаванд, ки фаъолияти касбиашон ба идоракунии равандҳои иҷтимоӣ алоқаманд буда, аз рӯи мавқеи худ ба сиёсат машғуланд.

Идоракунии сиёсӣ ҳамчун вазифаи ҳокимияти сиёсӣ зоҳир мешавад. Сиёсатшиносони муосири рус як қатор хусусиятҳои хосси идоракунии сиёсиро дуруст муайян намуда, онро чунин тавсиф мекунанд» [145]:

«— як намуди идоракунии иҷтимоие, ки тавассути муносибатҳои сиёсӣ ҳокимияти муайян карда мешавад» [118, с. 186];

«— раванди худидоракунии субъекти сиёсӣ, ки ба табдил додани қувваҳои гуногуни сиёсӣ ба ягонагии мақсадноки муташаккил нисбат ба барномаи мушаххаси сиёсӣ, сиёсати мушаххас нигаронида шудааст» [137];

«— муносибатҳои ҳокимияти сиёсӣ ва алоқаи сиёсӣ, ки дар доираи идоракунии давлат ба вучуд меоянд ва муносибатҳои тобеият дар дигар сохторҳои ташкилии ҷамъият, ки ба ҷараёни сиёсӣ дохил мешаванд» [84, с. 40].

Идоракунии сиёсӣ ҳамчун амалисозии муносибатҳои сиёсӣ-ҳокимиятӣ, фаъолияти амалӣ — ташкили субъекти сиёсӣ барои татбиқи сиёсати мушаххас, ва бозгашт дар идоракунии давлатӣ баррасӣ мешавад. Қайд кардан зарур аст, ки ин хусусиятҳо ба мо имкон медиҳанд, ки идоракунии сиёсиро ҳамчун амали субъекти сиёсӣ ҳокимияти сиёсӣ дар раванди сиёсӣ ҳам дар идоракунии давлатӣ ва ҳам берун аз доираи таъсири давлат ба ҳаёти ҷамъиятӣ баррасӣ кунем.

Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсӣ як раванди мураккабе мебошад, ки ташаккули ҳадафҳои сиёсӣ, сафарбар кардани захираҳо барои ноил шудан ба онҳо, ҷамоҳангсозии амалҳои фаъолони гуногуни сиёсӣ ва арзёбии натиҷаҳо дар бар мегирад. Он мавҷудияти фаҳмиши дақиқи вазъи сиёсӣ, қобилияти пешгӯии сценарияҳои эҳтимолии рушди рӯйдодҳо ва қобилияти мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбандаро дар назар дорад. Идоракунии самараноки сиёсӣ аз субъекти сиёсӣ на танҳо захираҳои қудратӣ, балки сатҳи баланди салоҳият, тафаккури стратегӣ, малақаҳои муошират ва қобилияти пайдо кардани созишҳо талаб мекунанд. Ҳамчунин, он мавҷудияти институтҳои пешрафтаи ҷомеаи маданияро дар бар мегирад, ки алоқаи байни

ҳокимият ва ҷомеаро таъмин мекунад ва имкон медиҳад, ки манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ба назар гирифта шавад. Ин фаъолият бевосита ё бавосита ба соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маънавии ҷомеа таъсир мерасонад.

Таърифҳои гуногуни идоракунии сиёсӣ мавҷуданд. «Идоракунии сиёсӣ пайвасти мутақобилаи амалигардонии сиёсат ва идоракунӣ ва ё баръакс, раванди коркард ва эҷоди сиёсати фаъол, қабули қарорҳои идоракунӣ мебошад, ки дар зери таъсири шароит ва вазъияти мушаххаси татбиқи онҳо бо назардошти мавқеъҳои қувваҳои манфиатдори сиёсӣ иҷтимоии дар ин раванд иштирокдошта таҳия карда мешавад» [31, с. 28]. Дар ин ҷо, идоракунии сиёсӣ ҳамчун раванди ба амал баровардани сиёсат ва қабули қарори сиёсӣ таъриф шудааст.

Мафҳуми «идоракунии сиёсӣ»-ро низ А.Э. Кузич аз нуқтаи назари ба эътибор гирифтани хусусиятҳои раванди сиёсӣ қайд мекунад. Ба андешаи ӯ, «идоракунии сиёсӣ ҳамчун раванди ба таври муттасил амалӣ гардидани сиёсат мебошад, ки ба назар гирифтани ҳамоҳангсозии тарафайн ва манфиатҳои ҳамаи субъектҳои муҳимми ҷараёни сиёсӣ маъмурӣ дар ҳамаи марҳилаҳои таҳия ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ ва идоракунӣ моҳияти онро ташкил медиҳад» [113, с. 77]. Дар баробари ин, муаллиф баҳси асосии идоракунии сиёсӣро, ки ба вучуд овардани консенсуси иҷтимоӣ ва ҷамъиятӣ бояд ташкил диҳад. Саволи асосӣ ин аст, ки ташкил медиҳад, ки манфиатҳои истиснокунамандаро чӣ тавр мувофиқ кардан мумкин аст? Дар ин сурати амалӣ гардонидани идоракунии сиёсӣ аз назари А.Э. Кузич амалӣ гардондани манфиатҳои аксарият, ки субъектҳои сиёсат ва идоракунии сиёсӣ барои воқеигардони онҳо бо роҳҳои гуногун мубориза мебаранд, моҳияти идоракунии сиёсиро ташкил медиҳад.

Идоракунии сиёсӣ аз нуқтаи назари сиёсатшиносони ғарбӣ як навъ раванди ба амал баровардани сиёсат ва сатҳи муносибатҳои ҳокимиятист. Он метавонад бо ҳуди сиёсат як бошад ва моҳиятан воқеияти амалӣ шудани

сиёсатро мефаҳмонад. Дар ҳеч мавриде идоракуниро бе сиёсат ва сиёсатро бе идоракунӣ тасаввур кардан мумкин нест. Масалан, агар идоракуниро ҳамчун раванди сиёсӣ таъриф диҳем, «Р. Доуз раванди сиёсиро бо ҳуди сиёсат як медонад» [36]. Ба ақидаи аксар сиёсатшиносон «чудои сиёсат ва идора ҳам аз назари илмӣ ва ҳам аз назари сиёсӣ нодуруст аст. Мазмуни идоракуниро сиёсат муайян мекунад, назарияи идоракуниро назарияи сиёсат ва сиёсати давлатиро ҳамчун фаъолияти сиёсӣ идоракунӣ ҳисоб мекунад, ки тавассути системаи идоракунӣ ба амал бароварда мешавад. Барои муфассалтар аниқ кардани моҳияти масъалаи ба ҳам пайвастанӣ мафҳумҳои сиёсат ва идоракунӣ фикри мутахассисони соҳаи назарияи идоракуниро низ ба назар гирифтани лозим аст» [121]. Онҳо бовар доранд, ки идоракунӣ – ин:

«- раванди иҷроиши вазифаҳо аз ҷониби унсурҳои институтсионалии системаи мураккаб (сиёсӣ), ки таъмини тартиботи сохтор, нигоҳ доштани тарзи фаъолият, усулҳои фаъолият ва рушди системаро таъмин мекунад;

- таъсир ба ҷамъият тавассути танзимкунии ё бо ёрии институтҳои сиёсӣ (субъектҳои идоракунӣ);

- муайян намудани барнома ва мақсадҳои фаъолияти субъектҳои идоракунӣ, тайёр намудан ва қабули қарорҳо, ташкил ва назорати иҷрои он;

- фаъолияти на танҳо муассисаҳои махсус, балки иштирок дар идоракунии равандҳое, ки ба таври сартосарӣ шаҳрвандон ширкат меварзанд;

- идоракунӣ як раванд ҳамчун раванди сиёсӣ, ки чун қоида, ба тағйирот дар дигаргуниҳои ҳам сатҳӣ ва ҳам амиқ оварда мерасонад» [121].

Ҳамин тариқ, мавзӯҳои ибтидоии сиёсатшиносон, ки ба тавсифи моҳият ва хусусиятҳои идоракунӣ сиёсӣ машғуланд ва мутахассисоне, ки дар масъалаи назарияи умумии идоракунӣ андешаронӣ мекунад, тақрибан андешаҳои мувофиқ доранд, ба мо имкон медиҳад, то ҷудонопазирии сиёсат ва идоракунӣ, аҳаммияти илмӣ ва амалии идоракунӣ сиёсиро тасдиқ кунем.

Дар адабиёти илмӣ оид ба идоракунӣ сиёсӣ як қатор равишҳои методологӣ ҷудо карда шудаанд, ки ҳар кадоми онҳо барои жарфтар дарк

намудани моҳият, самара ва механизмҳои фаъолияти равандҳои идоракунии имконият медиҳанд.

«Идоракунии сиёсӣ ва технологияҳои татбиқи он ба якҷанд равишҳои назариявӣ ва методологӣ асос ёфтаанд. Равиши аввал бо назарияи «ташкилии мураккаб», ки дар доираи он таъсири ташкилотҳои гуногуни сиёсӣ-давлатӣ ба коркард ва татбиқи қарорҳои идоракунии муайян карда мешавад» [121].

Муносибати дуҷуми методологӣ ба таҳлили сабабҳое, ки ба татбиқи самаранок ва воқеии қарорҳои идоракунии монеъ мешаванд, равона карда шудааст. Дар доираи ин равиш ба масъалаҳои стандартикунонии механизмҳои назоратӣ, асоснок кардани самаранокии фаъолияти субъектҳои идоракунии сиёсӣ, инчунин таҳлили муносибатҳои роҳбарон бо ҷомеа ва ҳамкориҳои давлат бо институтҳои ҷомеаи маданӣ диққати махсус дода мешавад.

Равиши сеюм равиши институтсионалӣ мебошад. Он ба таҳлили механизмҳои ҳамохангсозии фаъолияти сиёсӣ ва маъмурӣ байни сатҳҳо ва сохторҳои гуногуни идоракунии давлатӣ равона мегардад. Дар доираи он мушкилоти ғайримутамарказгардонӣ, ки ба фаъолияти системаҳои идоракунии давлатӣ таъсир мерасонанд, инчунин омилҳои ташкилие, ки ба баланд бардоштани самаранокии идоракунии сиёсӣ дар ҷомеа мусоидат мекунанд, баррасӣ карда мешаванд. Таҳлили институтсионалӣ ба муносибатҳои байни институтҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, нақши онҳо дар таъмини субот ва мутобиқшавии системаҳои сиёсӣ, инчунин таъсири муҳити институтсионалӣ ба қабули қарорҳои сиёсӣ ва идоракунии захираҳои ҷамъиятӣ диққат медиҳад.

Равиши чоруми методологӣ равиши сиёсӣ-иқтисодӣ мебошад ва ба таҳқиқи самтҳои сиёсии субъектҳои идоракунии ва технологияҳои танзими сиёсӣ дар бахшҳои гуногуни сохтори ҷамъиятӣ равона карда шудааст. Ин равиш таҳлили муфассали ҳамкориҳои байни институтҳои давлатӣ, ҷомеаи маданӣ ва субъектҳои иқтисодиро дар бар мегирад. Нишондиҳандаи

муҳимтарини он дар ин замина идеологияи сиёсии бартаридошта мебошад, ки самтҳои стратегӣ ва афзалиятҳои сиёсати давлатиро муайян мекунад ва ҳамчунин ба рафтори иқтисодӣ ва сохторҳои институтсионалӣ таъсир мерасонад.

Дар доираи ин равиш таҳлили ҳамаҷонибаи таъсири самтҳои сиёсӣ ба равандҳои иқтисодӣ ва тағйироти институтсионалӣ амалӣ карда мешавад. Яъне муайян карда мешавад, ки чӣ гуна муқаррароти сиёсӣ ва стратегияҳо дар сиёсати иқтисодӣ ва дигаргуниҳои сохторӣ дар ҳома инъикос меёбанд. Ба механизмҳои танзими сиёсӣ, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва таъсири онҳо ба тақсироти захираҳо, ташаккули муҳити институтсионалӣ ва рушди муносибатҳои иқтисодӣ нигаронида шудаанд, диққати махсус дода мешавад.

Равиши панҷуми методологӣ ба таҳлили ҳамаҷонибаи сохторҳои институтсионалии маъмурияти давлатӣ ва хидмати давлатӣ, таҳқиқи механизмҳои бюрократӣ ва таъсири онҳо ба равандҳои қабули қарорҳои идоракунӣ асос ёфтааст. Ба омӯзиши муносибатҳои байни элитаҳои бюрократӣ ва акторҳои сиёсӣ, нақши онҳо дар системаи тавозуни қудрат ва тақсироти манфиатҳои сиёсӣ диққати махсус дода мешавад. Ҳамчунин мушкилотеро, ки дар заминаи фаъолияти идоракунӣ сиёсӣ ба миён меоянд ва ба самаранокии фаъолияти институтҳои давлатӣ таъсир доранд, ошкор мекунад.

«Идоракунӣ сиёсӣ яке аз навҳои идоракунӣ давлатӣ дар баробари идоракунӣ маъмурӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ буда, яке аз шаклҳои ҳамкорӣ субъектҳои сиёсат оид ба таҳия, қабул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ мебошад. Дар асоси равиши системавӣ идоракунӣ сиёсӣ ҳамчун таъсири муташаккил ва мақсадноки субъекти сиёсӣ ба ҳома тавассути зарфиятҳои ҳокимиятӣ, ки ба хоҳири самаранок гардонидан ва расидан ба ҳадафҳои низомӣ иҷтимоӣ нигаронида шудааст, мебошад» [112, с. 24].

Дар ин чо «таъсиррасонӣ... ба воситаи ҳокимияти сиёсӣ-давлатӣ» мебошад. Дар ин маврид субъекти таъсиррасон давлат ба ҳисоб меравад.

«Ҳамаи равишҳои мавҷуда барои муайян кардани мафҳуми «идоракунии сиёсӣ» ба ҳамдигар муҳолиф нестанд, дар ин ва ё он дараҷа онҳо мукаммалкунандаи якдигар буда метавонанд.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон зикр намуд, ки идоракунии сиёсӣ ин фаъолияти мақсадноки акторони он барои татбиқи манфиатҳои худ дар чараёни раванди сиёсӣ мебошад» [145].

«Идоракунии сиёсӣ танҳо дар фаъолияти сиёсӣ вучуд дорад ва бо механизми таъсири иттилооти сиёсӣ ба ташкилоти сиёсӣ муайян карда мешавад. Вай фаъолияти ҳар як ҷамъияти сиёсии одамонро ба тартиб медарорад ва барои татбиқи чунин мақсаду меъёрҳое, ки ба тамоми ҷамъият хос аст, махсус гардонда мешавад» [54, с. 25-26].

Тасаввуроти муосири табиати идоракунии сиёсӣ дар заминаи гуногунандешии бисёрҷонибаи равишҳо, ки аз рӯйи дараҷаи фарогирии воқеияти иҷтимоӣ фарқ мекунанд, ба амал меояд. Ин гуногунандешӣ мураккабӣ ва гуногунҷанбагии ҳуди падидаи идоракунии сиёсиро инъикос мекунад ва таҳлили комплексӣ бо истифода аз василаҳои гуногуни методологиро талаб мекунад. Дар доираи ин баррасӣ якҷанд самтҳои асосӣ чудо карда мешаванд, ки ҳар кадоми онҳо тафсир ва ҷаҳорчӯбаи методологии худро барои таҳлили равандҳои сиёсӣ пешниҳод мекунанд. Онро метавон ба муносибатҳои ҳокимияти сиёсии дар ҷомеа мавҷуд (муносибати ҳокимиятӣ), ҳамчун як ҷузъи системаи иҷтимоӣ (муносибати сохторӣ-функционалӣ) ҳисоб кард ва дар ниҳоят ҳамчун як намуди мушаххаси коммуникатсияи иҷтимоӣ (муносибати коммуникативӣ) муаррифӣ кард.

Яке аз масъалаҳои асосӣ дар омӯзиши идоракунии сиёсӣ муносибати парадигмавӣ ба идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Таҳқиқоти мавҷуда доираи васеи самтҳои илмиро фаро мегирад, ки ҳар кадоми онҳо дар фаҳмиши падидаи идоракунии саҳми беназир доранд. Фалсафаи идоракунии

асосҳои концептуалӣ ва тарҳҳои назариявиеро пешниҳод мекунад, ки ба фаҳмидани табиат ва моҳияти равандҳои идоракунии имкон медиҳанд. Сотсиологияи идоракунии ба сохторҳои иҷтимоӣ ва ҳамкорихое, ки ба амалияҳои идоракунии ва фарҳангҳои ташкилӣ таъсир мерасонанд, равона шудааст. Идоракунии сиёсӣ дар навбати худ механизмҳо ва стратегияҳои идоракуниро дар заминаи равандҳои сиёсӣ таҳлил намуда, онҳоро аз нуқтаи назари самаранокӣ ва легитимият баррасӣ мекунад.

Рафтори муташаккил чанбаҳои рафтори кормандон ва таъсири онҳо ба фаъолияти ташкилотҳоро меомӯзад, ки ин барои таҳияи стратегияҳои самаранокӣ идоракунии муҳим аст. Психологияи идоракунии ба омилҳои маърифатӣ, эмотсионалӣ ва ҳавасмандкунанда, ки рафтори роҳбарон ва зердастонро муайян мекунад, диққат медиҳад. Ҳуқуқ ва идоракунии чанбаҳои ҳуқуқии қарорҳои идоракунии ва мувофиқати онҳоро ба меъёрҳои қонунгузорӣ таҳқиқ мекунад. Этика ва фарҳанги идоракунии ҳамчун унсурҳои бунёдӣ, ки чорчӯбаи ахлоқӣ ва фарҳангии фаъолияти идоракуниро ташаккул медиҳанд, баррасӣ карда мешаванд. Дар маҷмӯъ, ин соҳаҳои илм тасвири мукаммали идоракуниро ба вучуд меоранд, ки ба фаҳмиши амиқи табиат, механизмҳо ва динамикаи он имкон медиҳанд.

Дар ҳошияи омӯзиш ва баррасии масъалаи идоракунии сиёсӣ мумкин аст, ки якчанд муносибати парадигмавиеро мавриди таваҷҷуҳ ва омӯзиш қарор диҳем.

Муносибат (парадигма)-и сохторӣ-функционалӣ яке аз муносибатҳои маъмултарини омӯзиши идоракунии сиёсӣ дар сиёсатшиносии муосир мебошад, ки ба муайян кардани ду унсури асосӣ асос ёфтааст:

«а) сохторҳои мақомоти ҳокимияти сиёсӣ (давлатӣ):

- сохтору институтҳои давлатӣ ва муносибатҳои байнҳамдигарии онҳо;
- сохторҳо ва институтҳои сиёсии ҷамъиятӣ ва муносибатҳои байни онҳо;
- муносибатҳои байни институтҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ;

б) фаъолияти системаҳои идоракунии сиёсӣ: ҳадафҳо ва вазифаҳо, воситаҳо ва захираҳо, ваколатҳо ва кафолатҳои риояи онҳо ва ғайраҳо» [110, с. 27].

Сохторҳои ҳокимияти сиёсӣ системаи мураккаб ва бисёрқабатае мебошанд, ки дар он институтҳои давлатӣ, ба монанди шохаҳои қонунгузорӣ, иҷроия ва судии ҳокимият унсурҳои асосиро ташкил медиҳанд. Муносибатҳои байни ин шохаҳо, ки ба принципҳои тақсимои ҳокимият ва назорату тавозун асос ёфтаанд, тавозуни қувваҳоро муайян мекунанд. Ғайр аз ин, муассисаҳои давлатӣ, аз қабилӣ вазоратҳо, идораҳо ва агентҳои сиёсати давлатиро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа амалӣ намуда, бо ҳамдигар ва бо мақомоти болоӣ ҳамкорӣ мекунанд. Ғайр аз сохторҳои давлатӣ, институтҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, ба монанди ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои манфиатдор ва ВАО нақши муҳим мебозанд. Ин муассисаҳо манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ва табақаҳои аҳолиро намояндагӣ мекунанд, дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ иштирок мекунанд, ба қабули қарорҳои сиёсӣ таъсир мерасонанд ва фаъолияти мақомоти ҳокимиятро назорат менамоянд. Муносибатҳои байни ин муассисаҳо бо рақобат, ҳамкорӣ ва низоъҳо тавсиф карда мешаванд, ки гуногунии манфиатҳо ва арзишҳоро дар ҷомеа инъикос мекунанд.

«Назарияи бихевиористӣ яке аз усулҳои хуб таҳияшуда мебошад, ки одатан дар таҳлили сохторҳои хурди идоракунии сиёсӣ истифода мешавад. Моҳияти он омӯзиши рафтори одамон ё гурӯҳҳои иҷтимоӣ барои фаҳмидани падидаҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ мебошад. Он имкон медиҳад, ки бо истифода аз усулҳои илмӣ рафтори инсонро дар сохторҳои сиёсӣ ва маъмурӣ дарк, шарҳ ва пешгӯӣ карда шавад. Принципҳои бихевиоризм аз муайян кардани намунаҳо, истифодаи усулҳои илмӣ омӯзиши рафтори инфиродӣ дар сиёсат, татбиқи усулҳои тадқиқоти эмпирикӣ, истифодаи тадқиқоти эмпирикӣ дар бораи шахс ё гурӯҳ иборатанд.

Қайд кардан лозим аст, ки мактаби америкоии идоракунии маъмурӣ ва ҷамъиятӣ бо назарияи бихевиористӣ ва самти таҷрибавии худ фарқ мекунад. Мактаби америкой бештар атрофи концепсияи инкишофи ташкилӣ таҳқиқотҳо мебарад» [22, с. 3].

Дар доираи назарияи бихевиористӣ дар Британияи Кабир аз солҳои 1930-ум ду самти асосӣ ташаккул ёфтанд, ки ба рушди илми сиёсӣ таъсири назаррас расонидаанд. Якум, муносибати сотсиологӣ рафтори сиёсиро ҳамчун маҳсули анъанаҳои фарҳангие, ки меъёрҳо ва арзишҳои фардхоро ташаккул медиҳанд, тафсир мекунад. Дар доираи ин самт ба омӯзиши сохторҳои иҷтимоӣ ва таъсири онҳо ба иштироки сиёсӣ ва қабули қарорҳо таъкид карда мешавад.

Самти дуюм, равиши иқтисодӣ мебошад, ки сиёсат ва идоракунии давлатиро тавассути призмаи ҷаҳолияти оқилонаи шахсоне, ки барои расидан ба ҳадафҳои худ ва ҳадди аксар расонидани ғоидаҳо кӯшиш мекунанд, баррасӣ мекунад. Дар ин замина, сиёсат ҳамчун соҳае ба назар мерасад, ки дар он акторҳо дар асоси интихоби оқилона ва мақсадноки иқтисодӣ амал мекунанд.

Дар заминаи динамикаи муносири сиёсӣ ва иҷтимоӣ раванди муайян ва ташаккули системаи беназири муносибатҳои байни шахсони алоҳида ва институтҳои идоракунии сиёсӣ барои рушди концепсияи «андешаи нарм», ки Питер Чекланд пешниҳод кардааст, аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. Ин равиш ба зарурати идоракунии устувор диққат медиҳад, ки қодир аст ба мушкилоти мураккаб ва бисёрҷанба, ки барои ҷаҳонишавӣ ва ҷаҳони зудтағйирёбанда хос аст, самаранок вокуниш нишон диҳад.

«Парадигмаи системавӣ як равиш ва тарҳи методологии хеле маъмул аст ва дар он ҷаҳолияти институтҳои сиёсӣ ҳамчун системае баррасӣ мешавад, ки зерсистемаҳои гуногун: кадрҳо, сохторҳои ташкилӣ, алоқаи дохилӣ ва ғайраро дар бар мегирад. Ин парадигмаи системавӣ ба номи олими маъруф Д. Истон пайваست мегардад. Умуман, муносибати систематикӣ ба омӯзиши

идоракунии сиёсӣ ба мо имкон медиҳад, ки онро ҳамчун фаъолияти якчанд системаҳои мураккаб концептуалӣ намоем. Вобастагии субъективӣ аз объект хусусияти муҳимми идоракунии сиёсӣ мебошад. Системаи иҷтимоӣ асосан, мазмуни муносибатҳои мутақобиларо ташкил медиҳад, ки ҳамчун маҷмуи диалектикӣ талабот, манфиатҳои ҷомеа ва имкониятҳои субъекти идоракунии сиёсӣ амал мекунад» [120].

Парадигмаи институтсионалӣ, ки яке аз равишҳои методологии бонуфуз дар соҳаи таҳлили ташкилӣ мебошад, бо назарияи ташкилӣ зич алоқаманд аст. Ин ҷаҳорҷӯбаи концептуалӣ фаҳмиши сохториро дар бораи он ки чӣ гуна омилҳои институтсионалӣ ба фаъолият ва рушди ташкилотҳо ва ҳамкориҳои онҳо бо муҳити беруна таъсир мерасонанд, фароҳам меорад. «Таҳлили институтсионалӣ имкон медиҳад, ки иқтидори институтҳои гуногуни идоракунии сиёсӣ (мумкин аст, ниҳодҳои гуногуни давлатӣ – президент, парламент, ҳукумати маҳаллӣ ва ғ.), инчунин равандҳои корӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда омӯхта ва баҳо дода, тавсияҳо оид ба таъсиси мақомоти самараноки идоракунии пешниҳод гардад. Саҳми ҷиддиро дар рушди ҷанбаҳои гуногуни равиши институтсионалӣ донишмандон Г.И. Авсинова, О.А. Белкова, А.Л. Гуторова, Б.И. Краснова, Л.Г. Лаптева, Е.Н. Тарасова ба таври барҷаста гузоштаанд» [29; 42].

Таҳлили институтсионалӣ сохторҳои ташкилии институтҳо ва равандҳои танзимро дар заминаи идоракунии сиёсӣ баррасӣ мекунад. Ба шаклҳо ва усулҳои ҳамкорӣ дар доираи системаҳои идоракунии ва сохторҳои бюрократӣ диққати махсус дода мешавад. Таҳқиқот инчунин ҷанбаҳои ғайрирасмӣ фаъолияти институтҳои идоракунии ва мақомоти ҳокимияти давлатиро дар бар мегирад.

Институтҳои идоракунии сиёсӣ маҷмуи махсуси ташкилӣ ва функционалие мебошанд, ки ҳамохангсозии амалҳои шахсони алоҳида ва гурӯҳҳоро бо мақсади ҳалли мушкилоти мушаххас ва ноил шудан ба ҳадафҳои муайян таъмин мекунанд. Ин институтҳо дар ташаккул ва татбиқи

сиёсати давлатӣ, инчунин дар нигоҳ доштани субот ва тартибот дар ҷомеа нақши калидӣ доранд. Фаъолияти онҳо ба тақсимои дақиқи ваколатҳо, механизмҳои қабули қарорҳо ва назорати иҷрои онҳо асос ёфтааст. Дар доираи ин система ҳамкориҳои субъектҳои гуногуни раванди сиёсӣ амалӣ карда мешавад, ки ба идоракунии самараноки захираҳои ҷамъиятӣ ва ба даст овардани натиҷаҳои муҳими ҷамъиятӣ мусоидат мекунад. Институтҳои сиёсӣ як механизми субъективии ташкилӣ барои ба расмият даровардани фаъолият ва қудрати идоракунии сиёсӣ мебошад. Дар навбати худ, ҳар як ташкилоти сиёсӣ сохтори ташкилии худро дорад, ки зерсохторҳои гуногунро дар бар мегирад.

Таҳлили институтсионалӣ дар инкишофи худ роҳи хеле дуру дарозро тай кардааст, ки дар ниҳоят боиси пайдо шудани нуқтаи назари гуногун оид ба моҳият ва усулҳои идоракунии сиёсӣ гардид. Агар ҷанбаҳои асосиро қайд кунем, пас таҳлили институтсионалӣ соҳаҳои зеринро дар бар мегирад.

1. Арзёбии иқтидори идоракунии сиёсӣ. Ҳама он чизе, ки ин раванд дорад ва метавонад дар воқеъ гардидани худ истифода барад: заминаи техникӣ, захираҳои молиявӣ, кадрҳо, сохтори ташкилӣ ва тартиботи маъмурӣ омӯхта мешавад.

2. Назорати фаъолият. Натиҷаҳои ниҳони фаъолияти субъекти идоракунии сиёсӣ таҳлил карда мешаванд. Яъне онҳо мувофиқи ҳадафҳо ва стандартҳои муқарраршуда чӣ гуна маҳсулот ва хидматҳо мекунанд, механизми тақсимои онҳо чӣ гуна аст, ташкилотҳо вазифаҳои худро тибқи ҳуҷҷатҳои расмӣ дахлдор чӣ гуна иҷро мекунанд, оқибатҳои фаъолияти ташкилот чӣ гунаанд ва самаранокии умумиро таъмин мекунанд.

3. Таҳлили вазъи сиёсӣ. Дар доираи ин таҳқиқ таҳлили муфассали хусусиятҳои асосии муҳити сиёсӣ ва хусусиятҳои хосси фаъолияти сиёсии субъекти идоракунӣ гузаронида мешавад. Бо омӯзиши таъсири онҳо ба сохтори ташкилӣ, фаъолият ва натиҷаҳои ниҳони фаъолияти субъект диққати махсус дода мешавад. Ҳавасмандгардонии иҷтимоӣ ва дастурҳои

институтсионалие, ки дар заминаи ҳамкорӣ бо муҳити беруна ва мақомоти намояндагӣ ба вучуд меоянд, низ баррасӣ карда мешаванд.

Парадигмаи менечерӣ идоракунӣ. Барҷастатарин навоварии назариявии охири асри XX дар Ғарб парадигмаи менечерӣ дар омӯзиши идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб меравад, ки онро метавон як навъи равиши муосири сиёсӣ арзёбӣ кард. Парадигмаи менечерӣ дар концепсияи гузариш аз идоракунии давлатӣ ба идоракунии менечерӣ, риторикаи идоракунӣ ва омӯзиши воситаҳои идоракунӣ дар соҳаи ҷамъиятӣ ифода ёфтааст, ки дар назария ва амалияи идоракунии сиёсӣ тағйироти ҷиддӣ ба вучуд овард. Дар назарияи идоракунии сиёсӣ ва махсусан идоракунии давлатӣ ин равиш «менечменти нави давлатӣ» ном дошт ва боиси баҳси ҷиддии мутахассисон гардид. Бисёр концепсияҳои рақобаткунанда ба миён гузошта шуданд, аммо муносибати идоракунӣ дар марказ боқӣ монд.

Дар доираи парадигмаи «идоракунии нави давлатӣ» (New Public Management, NPM) идоракунии давлатӣ ҳамчун падидаи дорои хусусиятҳои бо ҳам алоқаманд бо идоракунӣ дар тичорат баррасӣ карда мешавад. Ин таҳқиқи муфассали имкониятҳои ҳамгироии механизмҳои бозор, институтҳо ва муносибатҳоро ба сохтор ва фаъолияти давлати муосир дар бар мегирад. Дар охири асри XX ва аввали асри XXI самти илмие ташаккул ёфт, ки ба ҷустуҷӯи тарҳҳои оптималии маъмурияти давлатӣ равона карда шудааст. «Идоракунии нави давлатӣ» ё «маъмурияти нави давлатӣ» ҷаҳорҷӯбаи концептуалие мебошад, ки ба татбиқи принципҳои бозор барои баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои давлатӣ диққат медиҳад.

Сабаби асосии навсозӣ ва дигаргунсозии дастгоҳи давлатӣ касри буҷет ва фишори афзояндаи хароҷоти давлатӣ аз ҳисоби маҷмуи омилҳои сохти иҷтимоӣ, ки дар натиҷаи афзоиши бекорӣ, афзоиши интизориҳои истеъмолии шаҳрвандон, афзоиши шумораи нафақагирон бо якбора кам шудани аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол ба амал омадаанд. Дар мамлакатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ тараққикарда намунаи азнавташкिल्диҳои идоракунии давлатӣ дар

мувофиқати шиори «менечментро ба як намуди тичорат табдил диҳед», ки баъдтар дар шакли мафҳуми «Менечменти нави давлатӣ» ё «Идоракунии нави давлатӣ» шакл гирифт, ба вучуд омад.

Мутобиқи ин концепсия, давлат ҳамчун «агент» амал мекунад, ва ба конёс гардонидани дархостҳои фармоишгар, ки шаҳрвандон мебошанд, равона карда шудааст. Вазифаи асосии чунин ҳолат аз он иборат аст, ки супоришро зудтар бо натиҷаҳои беҳтарин бо хароҷоти доимӣ иҷро кардан зарур аст.

Таҳқиқотҳои Д. Осборн, Т. Габлер ва дигарон принципҳои ошкор мекунанд, ки тарҳи «Менечменти нави давлатӣ» ба он асос ёфтааст» [50, с. 89]. Дар байни ҷанбаҳои асосӣ бояд таъбиқи принципҳои ҳамкориҳои рақобатӣ байни субъектҳои хидматрасон ба аҳоли қайд карда шавад. Ин самти стратегӣ ба беҳтаргардонии равандҳои идоракунии ва кам кардани бори бюрократии хидматҳои канорӣ равона шудааст. Илова бар ин, супоридани қисми вазифаҳои назоратии мақомоти давлатӣ аз шахсони мансабдор ба институтҳои ҷамъиятӣ пешбинӣ шудааст, ки ба баланд бардоштани шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ мусоидат мекунад. Ҳамчунин унсурҳои муҳим фаъл кардани иштироки тобеон дар раванди иҷрои вазифаҳои худ мебошад, ки ба рушди фарҳанги корпоративӣ ва баланд бардоштани самаранокии умумии фаъолият мусоидат мекунад. Бо гузариш аз муносибати анъанавӣ ба идоракунии, ки ба муқаррар кардани қоидаҳои саҳт асос ёфтааст, ба парадигмаи мақсаднокӣ диққати махсус дода мешавад. Ин маънои онро дорад, ки тамаркуз ба натиҷаҳои мушаххас ва иҷрои вазифаҳои гузошташуда имкон медиҳад, ки ба шароит ва ниёзҳои тағйирёбандаи ҷомеа воқуниш нишон дода шавад. Афзалтар донишмандони эҷодӣ барномаҳои зиддибуҳронӣ ва барномаҳои стратегии рушди устувори низоми идоракунии давлатӣ то он вақте, ки буҳрон ба вучуд меояд; ғайримарказии сохториро амалӣ намуда, ҳамкориҳои байни сохторҳои ғайримарказонидашударо ба роҳ мондан; тағйирот тавассути кӯшишҳои ратсионалӣ низ хеле муҳиманд.

«Идоракунии нави давлатӣ» мафҳуми ягона нест. Баръакс, ин маҷмуи пешниҳодҳо оид ба ислоҳоти идоракунии давлатӣ дар атрофи идеяи наздик кардани менеҷмент дар баҳши давлатӣ ба усулҳои дар муҳити сиёсӣ-давлатӣ қабулшуда мебошад.

Хусусиятҳои асосии таълимоти нави «New Public Management» инҳо метавонанд бошанд: «таваҷҷуҳ ба назорати давлатӣ, шаффофият ва баланд бардоштани самаранокӣ; усули фармондеҳӣ ва назорати фаъолият, муайян кардан ва гузоштани ҳадафҳо ва мониторинги давомнокии иҷроиши қарорҳои идоракунӣ, додани ваколатҳо ба роҳбарияти олий; қорӣ кардани қафолатҳои давлатӣ дар сатҳи сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ, истифодаи воситаҳои шаффоф барои баррасии натиҷаҳо, муқаррар кардани нишондиҳандаҳо, истифодаи қарорҳо барои беҳтар кардани рафтори касбӣ; тамоюли бештари аҳоли ва воқуниш ба номзадҳо ва афзоиши ҳаҷми нақшҳое, ки ташкилотҳои ғайридавлатии сиёсӣ-ҷамъиятӣ иҷро мекунанд; танзими бозори меҳнат, иваз кардани созишномаҳои коллективӣ ба бастаҳои муқофотҳои инфиродӣ дар сатҳи болоӣ дар якҷоягӣ бо шартномаҳои кӯтоҳмуддат дар низоми хизмати давлатӣ; барҳам додани қудрати худтанзимкунии мутахассисон ва додани қудрат аз шахсони алоҳида ба идоракунӣ; ҳавасмандгардонии идоракунии сиёсӣ-давлатӣ нисбат ба бюрократия бо талаботи баланди ретроспективии ҳисоботдиҳӣ ба боло; қорӣ намудани шаклҳои нави идоракунии корпоративӣ, қорӣ намудани тарҳи раёсат оид ба фаъолият ва тамаркузи қудрат ба ядроии стратегияи давлат» [50, с.145].

Бо гузашти вақт ҷанбаҳои нав ба тарҳи «New Public Management», ки дар боло зикр шуданд ва он чизеро, ки олимон дар тарҳи нав истилоҳ мекунанд, ворид карда шуданд. Ҷанбаҳои муҳими ин тарҳи нав инҳо буданд:

- қорӣ намудани системаи боз ҳам мукаммалтар ва инкишофёфтаи сиёсати давлатӣ ва идоракунӣ;

- таъсиси ташкилотҳои бахши давлатӣ, мобилӣ гардонидани фаъолияти ҳамгиرويкунандаи давлат ва ҷомеа;

- фарқияти асосии хурди стратегӣ ва периферияи бузурги ташкилӣ, санҷиши хизмати давлатӣ ва бастанӣ вазифаҳои ғайристратегӣ;

- ба таъхир андохтан ва кам кардани шумораи консепсияҳои нави идоракунии, ба монанди Идоракунии таъсир, эҷоди шабака барои созмонҳо, эҷоди иттиҳоди стратегӣ байни созмонҳо ва ғ.;

- гузариш аз шаклҳои стандартӣ хидматрасонӣ ба шаклҳои фасеҳтар ва гуногунҷанбаи хидматрасонӣ.

Асосан менеҷменти нави давлатӣ як консепсия ва ё парадигмаи ратсионалӣ барои тағйир додани на танҳо тарзи фаъолияти бахши давлатӣ, балки тамоми идрокунии буд» [90, с. 53].

Аз ҷиҳати назариявӣ, равишҳои «New Public Management» майл доранд аз дихотомияи сиёсат/идоракунии канорагирӣ кунанд. Онҳоро ба амал бароварандаи ташаббуси оммавӣ, оммавӣ-сиёсӣ ва ташкилӣ мешуморанд. Як ҷанбаи дидгоҳи нави идоракунии давлат ин концептуализатсияи тарзи амалигардонии тамоми сиёсати давлатӣ мебошад. Дар ин дурнамо, татбиқи сиёсат дигар танҳо як раванди техникӣ нест, ки бидуни заминаи сиёсӣ амалӣ карда шавад. Баръакс, он ҳамчун як қисми ҷудонашавандаи системаи сиёсӣ эътироф карда мешавад, ки дар он ҷонибҳои гуногуни манфиатдор, аз ҷумла хизматчиёни давлатӣ, сиёсатмадорон, шахрвандон ва ташкилотҳои ҷомеаи маданӣ ҳамкорӣ мекунанд ва ба натиҷаи сиёсат таъсир мерасонанд. Равишҳои «New Public Management» зарурати ба назар гирифтани ин ҳамкориҳои мураккабро ҳангоми таҳия ва татбиқи сиёсати давлатӣ таъкид мекунанд.

Дар натиҷаи сиёсӣ шудани хизмати давлатӣ масъулияти бюрократизм ва ифодаи манфиати ҷамъиятро дар фаъолияти он ба миён мегузорад. Бетарафии сиёсии роҳбарияти ба таври бюрократӣ ташкилшуда ин мушкилотро бартараф намекунад. Дар рафти ислоҳот иштирокчиёни «New

Public Management» бояд ба гунае мавқеъҳои сиёсии худро, бахусус, вобаста ба хусусияти барномаву стратегияҳои ҳизбҳои ҳокимиятҳои муайян кунанд. Мафҳумҳо ва амалияи «New Public Management» як қатор камбудӣҳо доранд. Муқобилони он дуруст қайд мекунанд, ки мақомоти давлатӣ бояд на танҳо ба самаранокӣ, балки адолати иҷтимоӣ низ равона карда шаванд.

«Яке аз номувофиқии амалияи ҷорӣ намудани «Менеджменти нави давлатӣ» бо ёрии он ба таври муайян вайрон кардани тарҳи анъанавии бюрократӣ ва механизмҳои идоракунии буд. Парадокс дар он аст, ки назарияи нави идоракунии давлатӣ дар асосҳои аслии худ баръакс, ҷорӣ намудани ин механизмҳо дар идоракунии давлатӣ пешбинӣ кардааст. Таҷрибаи татбиқи тарҳи равишҳои «идоракунии нави давлатӣ» нишон дод, ки дар он: бюрократизм мавқеи ҳукмронии худро мустақкам мекунад; рушд ба натиҷа нигаронида шуда, танҳо дар асоси меъёрҳои бозор муайян карда мешавад; идоракунии стратегӣ ба муносибати систематикӣ, бо назардошти манфиатҳои аҳоли ва ташкилотҳои ҷомеаи маданӣ асос ёфтааст; ғайримарказкунонии оқилона тасдиқ карда мешавад; истифодаи васеи ҳукумати электронӣ ва таҷрибаи пешқадами идоракунии ба амал меояд; назорати сиёсӣ ахлоқӣ дар соҳаи идоракунии давлатӣ нақши назаррасро касб мекунад» [43, с. 74].

Парадигмаи синергетикӣ. Муқовимати ба вучуд омадаи байни ду «парадигма» – синергетикӣ ва кибернетикиро метавон қайд кард. Моҳияти парадигмаи синергетикиро раванди воқеии натиҷаи қори ҳар ду механизми мутобикшавӣ – идоракунии ва худташқилкунии ташқил медиҳад, ки яқум онҳо ба қонунҳои кибернетика мувофиқат мекунанд ва дуҷум ба синергетика. Ба ин маъно, ҳар як системаи ба таври кофӣ мураккаби тараққёбанда худташқилкунанда ва худидоракунанда мебошад.

Мафҳуми «системаи худташқилкунии»-ро бори аввал ба илм У.Р. Эшби соли 1947 ворид сохт. Аз охири солҳои 50-ум мушқилои худидоракунии на

танҳо дар кибернетика, балки дар як қатор дигар илмҳо ҳам яке аз масъалаҳои марказӣ гардид.

Парадигмаи либералии идоракунии сиёсӣ. Дар замони муосир аз либералӣ гардонидани раванди идоракунии сиёсӣ бештар ҳарф зада мешавад. Кӯшишҳо ба хоҳири самаранок гардонидани он ба вуҷуд омадааст. Тасмимҳои стратегиву барномавӣ ва амалӣ гирифта мешаванд, то идоракунии ҳосияти қонёқунандагии талаботу манфиатҳои, пеш аз ҳама, индивидҳо ва ҷомеа бошад. Давлат ва низомии сиёсӣ кушиши ба талаботу манфиатҳои аксарият ва инфиродҳо созгор будани раванди идоракниро қарда истодаанд. Аз ин нигоҳ, дар назарияи идоракунии ва масъалаҳои пайваست бо идоракунии сиёсӣ баҳс бештар сари масъалаи парадигмаи муваффақи идоракунии сиёсӣ меравад, ва яке аз онҳо парадигмаи либералии идоракунии мебошад, ки аҳамияти аввалиндарачаро соҳиб аст.

«Ба ақидаи М. Фуко тарҳи либералии идоракунии дар асри XVIII дар натиҷаи инкишофи иқтисоди сиёсӣ, ки усулҳои идоракунии давлатиро танқид мекард, ба вуҷуд омадааст. Ин парадигма дар шароити «ба вуҷуд омадани тафаккури иқтисодӣ» ҳамчун шакли нави оқилонаи идоракунии, ки ба пайдоиши давлат ва ҷомеаи муосир мусоидат мекард, инкишоф ёфт. Парадигмаи либералии идоракунии даҳолати ҳукуматро танҳо барои танзими манфиатҳои ҳама равона мекунад, то онҳо ба ҳама хидмат кунанд» [162, с. 501].

«Назария ва концепсияи либералии идоракунии сиёсӣ дар асоси ба эътибор гирифтани арзишнокии ҳуқуқ ва озодиҳои индивид ифода мегардад. «Либералӣ» будани идоракунии сиёсӣ маънои мувофиқи принципҳо ва меъёрҳои арзишҳои замони нав шакл гирифтани раванди идоракунии сиёсӣ ва амалу фаъолияти субъектони онро дорад. Он як равиши фалсафӣ ва иҷтимоӣ-сиёсӣ буда, дахлнопазирии ҳуқуқ ва озодиҳои шахсро эълон мекунад» [128].

Парадигмаи либералии идоракунии сиёсӣ ҳукуку озодиҳои ҳар як одамо арзиши олии эълон карда, онро асоси тартиботи сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ муқаррар менамояд. Агар ҳуди либерализм – ин хоҳиши озодии рӯҳи инсон аз маҳдудиятҳои аз ҷониби дин, анъана, давлат ва ғайра гузошташуда ва ислоҳоти иҷтимоӣ, ки ба озодии шахсият ва ҷомеа нигаронида шудааст, бошад, парадигмаи либералии идоракунии сиёсӣ механизми ғайризӯригарӣ ва талаботқонеъкунандагии идоракуниро ба истифода мегирад, ки дар он арзиш бештар ба фард ва ҳолати табиӣ он дода мешавад.

Идоракунии сиёсии либералӣ унсuri объективи зарурии ҳаёти сиёсӣ-иҷтимоӣ буда, онро намояндагони мактабҳои гуногуни илмӣ ва дар системаҳои гуногуни мувофиқакунониҳои методологӣ-тамаддунӣ ва форматсиявӣ, идеалистӣ ва материалистӣ, консервативӣ ва либералӣ, модернистӣ ва постмодернистӣ меомӯзанд. Парадигмаи либералии идоракунии сиёсӣ амалишавии фаъолияти субъектони идоракунии сиёсиро дар татбиқи амалии нақшаи афзалиятноки фард таъкид намуда, воқеияти идоракуниро ба нафъи системаи сиёсии демократӣ таҳкими он тавсия медиҳад.

Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсӣ ҳамчун система дар худ маҷмуи унсурҳои ба ҳам алоқаманд ва ба ҳам таъсиррасонро муттаҳид мекунад, ки боиси самарабахшии раванду ҳодисаҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ ҷамъиятӣ мегардад. Нуктаи дигарро дар хулоса бояд таъкид дод, ки идоракунии сиёсӣ бо идоракунии давлатӣ як доништа намешавад. Аксаран идоракунии давлатиро ядрои идоракунии сиёсӣ меноманд ва дар маҷмӯъ, идоракунии сиёсӣ аз идоракунии давлатӣ бо ҷиҳатҳои зерин фарқ мекунад: якум, онҳо вобаста ба сатҳи фарогирӣ мувофиқат намекунанд. Дар ин ҷо метавон қайд кард, ки идоракунии сиёсиро ҳамчун вазифаи ҳокимияти сиёсӣ баррасӣ намоем. Аз ин нигоҳ идоракунии сиёсӣ аз нигоҳи субъектҳо нисбат ба идоракунии давлатӣ васеътар аст. Дар ин ҷо идоракунии давлатӣ як ҳолати

махсуси идоракунии сиёсӣ мебошад, ки давлат ҳамчун субъекти сиёсат вазифаи ҳокимияти сиёсиро амалӣ мекунад. Сониян, онҳо дар самти фарогирии таркиботи унсурии ҷамъиятӣ тафовут доранд. Идоракунии давлатӣ аз давлат ба ҷомеаи маданӣ ва шаҳрванд равона мегардад, идоракунии сиёсӣ аз шаҳрванд ба ҷомеаи маданӣ ва давлат равона мегардад.

1.2. Акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва самтгирии ҷаҳолияти онҳо

Идоракунии сиёсӣ раванди баҳамтаъсиррасонии субъекти идоракунии ба объекти идоракунии ба хоҳири танзими муносибатҳо, қабул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ мебошад. Дар давраи қадим мушкilotи сохти сиёсӣ ва ташкили иҷтимоии ҷомеа, инчунин ҷустуҷӯи системаи оптималии идоракунии мавзӯи тафаккури амиқи назариявии мутафаккирони барҷаста, ба монанди Конфутсий, Афлотун, Арасту ва Ситсерон буд. Консепсияҳои фалсафии онҳо, ки ба таҳлил ва системасозии равандҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ нигаронида шудаанд, барои рушди минбаъдаи илми сиёсӣ ва назарияи идоракунии замина гузоштанд. Онҳо шаклҳои идоракунии ва ба амал баровардани ҳокимияти сиёсии монархия ва аристократиро авлотар дониста, дар ҳамон замон нисбат ба демократия шакл доштанд.

Масалан, «Афлотун демократияро ҳамчун низоме меҳисобад, ки ҷолиб ва гуногунранг аст, аммо идоракунии дуруст надорад. Баргари ақидаҳои носоҳеҳ, ки он гӯё ба идоракунии омма асос ёфтааст, дар демократия боиси аз байн рафтани дастурҳои ахлоқӣ ва аз нав арзёбии арзишҳо мегардад. Дар натиҷа, демократия дар «шакли нокифоя» ва фаҳмише аз озодии гӯё беамоният маҳв мешавад ва барои бадтарин шакли ҳукумат – зулм талош мекунад. Бинобар ин, аз назари Арасту, ҷомеа набояд барои демократия талош кунад. Дар замони мо, чунон ки маълум аст, маҳз демократия стандарти сохтори сиёсии давлатҳои муосир ва парадигмаи муосири идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб меравад» [107, с. 104-105].

Дар давраҳои минбаъдаи рушди афкори сиёсӣ ва ҷамъиятӣ ҳам дар соҳаҳои илмӣ ва ҳам амалӣ таваҷҷуҳи устувор ба масъалаи ҷустуҷӯи системаи оптималии идоракунии сиёсӣ ва давлатӣ мушоҳида мешавад. Ин таваҷҷуҳ на танҳо бо доираҳои академӣ маҳдуд набуд, балки дар байни ходимони давлатӣ ва динӣ низ фаъолона зоҳир мешуд, ки ин аз аҳаммияти бунёдии он барои ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ шаҳодат медиҳад. Дар чараёни таҳлили таърихӣ метавон гуфт, ки мушкилоти сохти идеалии сиёсӣ мавзӯи таҳқиқот ва баҳсҳои бисёрсола буд, ки дар он мутафаккирон, файласуфон, сиёсатмадорон ва пешвоёни динӣ иштирок мекарданд. Кӯшишҳои онҳо ба таҳияи консепсияҳо ва тарҳҳои равона карда шуданд, ки метавонанд субот, адолат ва шукуфоии ҷомеаро таъмин кунанд. Аз ҷумла, дар асрҳои миёна – А. Блэссед ва Ф. Аквинский, дар давраи Эҳё – Н. Макиавелли, М.Лютер, Н.Кюзанский, Т.Море, Т.Кампанелла; дар замони муосир – Ч. Локк, Ч.Ч. Руссо, С.Л. Монтеске ва дигарон.

Масъалаи муайян кардани миқёс ва доираи фаъолияти субъекти идоракунии сиёсӣ, инчунин хусусият ва шиддати ҳамкории он бо дигар фаъолони раванди сиёсӣ яке аз мушкилоти асосӣ ва бунёдии илмҳои сиёсӣ мебошад. Ин масъала, ки дар заминаи таҳқиқи низоми сиёсӣ ва фаъолияти он ба мушоҳида мерасад, таҳлили амиқ ва фаҳмиши назариявиро талаб мекунад. Дар доираи ин масъала ба таҳлили ҷанбаҳои институтсионалӣ ва функционалии идоракунии сиёсӣ, инчунин муайян кардани омилҳои марзӣ ва механизмҳои ҳамкории субъектҳои раванди сиёсиро муайян мекунанд, диққати махсус дода мешавад. Пеш аз ҳама, зарурат ба муайян намудани мафҳум ва моҳияти акторҳои сиёсӣ пеш меояд. Ҳолати мазкур бо он асоснок карда мешавад, ки аксаран акторҳои сиёсат дар як маврид акторҳои раванди идоракунии сиёсӣ буда метавонанд.

«Акторҳои сиёсӣ ин шахс ё гурӯҳи иҷтимоие, ки ба раванди қабул ва татбиқи қарорҳо дар низоми муайяни сиёсӣ таъсир мерасонад, ба ҳисоб мераванд ва дар сиёсат он субъекти амалӣ доништа мешавад. Шахсе ё ниҳоде,

ки дар қабули қарорҳои сиёсӣ иштирок мекунад. Ба ғайр аз намояндагони ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳукуматҳо, ба акторҳои сиёсӣ намояндагони ғуруҳи манфиатҳо ва таъсиррасон низ дохил мешаванд» [129].

«Акторҳои сиёсӣ - шахс ё ғуруҳи иҷтимоӣ, ки ба раванди қабул ва татбиқи қарорҳо дар низоми муайяни сиёсӣ таъсир мерасонад. Дар сиёсат ҳар индивид ва ҳар субъекти ҷамъиятӣ, ки қобилияти эҷоди сиёсатро дорад, иҷрокунандагони амалҳои сиёсӣ, дар таҳлили сиёсӣ қобилияти иҷро кардани амалҳо, ба монанди давлатҳо, ҳизбҳо ва ғайра акторҳои сиёсӣ муаррифӣ мешаванд. Дар идоракунии сиёсӣ муҳимтарин акторони сиёсӣ инҳоянд: элитаҳои сиёсӣ, сарварони сиёсӣ, институтҳои сиёсии давлатӣ ва ғайридавлатӣ (ҳизбҳо, ҳаракатҳо, лоббиҳо ва ғ.)» [140].

Г.Н. Зокиров дар зери мафҳуми актори сиёсӣ «субъекти сиёсат, иштирокчи сиёсати ҷаҳон, ки ба равандҳои сиёсӣ таъсири бештар ва амиқтар мерасонад» [35 с. 28] мефаҳмад.

Барои дарки бештар ба моҳияти акторҳои идоракунии сиёсӣ ва хусусиятҳои фаъолияти онҳо, масъалаи аз ҳама муҳим – масъалаи субъективият дар сиёсат ва раванди идоракунии сиёсӣ ҳамчун раванди сиёсӣ дарк карда шавад.

Дар илми сиёсӣ масъалаи акторони сиёсӣ ба таври васеъ мавриди баррасӣ ва ҳулосагирӣ қарор мегирад. «Масъалаи акторҳо - барандаҳо дар сиёсат ва раванди идоракунии сиёсӣ баҳои баландро соҳиб аст. Зеро сиёсат ва идоракунии сиёсӣ ҷанбаи субъективӣ дошта, дар заминаи амал ва хусусиятҳои махсуси фаъолияти акторҳои мухталифи сиёсӣ ва вобаста ба сатҳи ташаккулашон инкишофи меёбанд. Одамон ва умумиятҳои иҷтимоӣ дар ҷараёни ташаккули худшиносӣ, худтанзимкунӣ ва худмуайянкунии иҷтимоию сиёсии худ акторҳои сиёсат ва ҳар навъ муносибатҳо ва равандҳои сиёсӣ мешаванд. Афрод ва ғуруҳҳо тавассути қобилияти ҳадафҳои сиёсӣ ба акторҳои сиёсат ва раванди идоракунии сиёсӣ мубаддал мегарданд» [61, с. 10]. Аз ҳамин ҷост, ки «сиёсатро қисми таркибии ҳастии инсон, соҳаи

муҳамтарини ҳаёти ҷомеа эътироф караанд» [37, с. 6-22]. Махсусан, сиёсатро натиҷаи фаъолияти акторҳои ҳаёти ҷамъиятӣ - сиёсӣ эътироф кардан бамаврид аст.

Сиёсат ҳамчун категорияи бунёдии илми сиёсӣ бо фаъолияти давлат ва институтҳои он алоқаманд аст. Дар ин замина, давлат ҳамчун субъекти асосӣ ва марказии раванди сиёсӣ амал карда, вазифаҳои худро дар доираи сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ муайян ва амалӣ менамояд. Сиёсат маҷмуи амалҳо ва қарорҳои мақсаднокест, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои стратегӣ равона карда шудаанд, ки дар навбати худ аз рӯйи талабот ва манфиатҳои ҷомеа муайян карда мешаванд. Институтҳои давлатӣ, аз ҷумла мақомоти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ дар ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ нақши ҳалкунанда дошта, легитимият ва самаранокии онро таъмин мекунанд. Чунин ҳолатро Г.Н. Зокиров дар асари худ «Донишномаи сиёсӣ» (2015) ишора мекунад, ки «идоракунии сиёсӣ раванди танзимнамоест, ки ошкоро тавассути ҳокимияти давлатӣ ба амал бароварда мешавад» [35, с. 429]. Ин ҷо маълум мешавад, ки дар низоми баррасии масъалаи субъективият дар сиёсат давлат ва ҳокимияти давлатӣ нақши меҳварӣ дорад, дар идоракунии сиёсӣ ва қабули қарори сиёсӣ низ давлат ва ҳокимияти давлатӣ мақоми меҳварӣ ва марказии худро аз даст намедихад ва вобаста ба таркиботи институтсионалие, ки дорад, мақоми зикргардидаро кӯшиш мекунад, ки нигоҳ дорад.

Дар навбати дигар, давлат ва ҳокимияти давлатӣ муташаккилсозандаи тамоми муносибатҳои сиёсӣ дигар акторони сиёсат ва равандҳои сиёсӣ, одамон ва институтҳои сиёсӣ ба ҳисоб мераванд, ки онҳоро ба сифати актори сиёсат ва идоракунии сиёсӣ муаррифӣ мекунанд. Давлат, ки монополияи зӯроварии қонунӣ ва танзими ҳуқуқиро дорад, чорҷӯба ва қоидаҳои бозиро дар соҳаи сиёсат ташаккул медиҳад. Он институтҳоеро таъсис медиҳад, ки тартиби интиҳобот, фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва гурӯҳҳои манфиатҳоро муайян мекунанд. Маҳз давлат муайян

мекунад, ки кадом шаклҳои иштироки сиёсӣ қобили қабул ва қонунӣ мебошанд ва кадоме аз амалҳо тибқи қонун таъкиб карда мешаванд. Ҳамин тариқ, ҳокимияти давлатӣ ҳамчун воситае мебошад, ки ҳамкориҳои байни қувваҳои гуногуни сиёсиро танзим мекунад. Он барои рақобат байни онҳо шароит фароҳам меорад, аммо дар айни замон боварӣ ҳосил мекунад, ки ин рақобат аз қоидаҳои муқарраршуда берун наравад ва ба суботи ҷомеа таҳдид накунад. Давлат кафили риояи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон буда, ба онҳо имконият медиҳад, ки дар ҳаёти сиёсии кишвар иштирок кунанд. Аз ҳамин ҷо мо метавонем гуёем, ки сиёсат ва идоракунии сиёсӣ ин дар навбати аввал фаъолияти акторҳои сиёсӣ мебошад ва ташкилкунандаву амаликунандаи равандҳои сиёсӣ субъектони муносибатҳои ҷамъиятӣ ба ҳисоб мераванд.

Аз тарафи дигар акторҳои сиёсат ва идоракунии сиёсӣ метавонад чун унсуре таркибии сиёсат ва идоракунии сиёсӣ, муносибатҳои сиёсӣ ва равандҳои танзими масъалаҳои муҳимми ҷамъиятиву сиёсӣ баромад кунад ва дар шакл гирифташуда ва мазмуни махсус пайдо кардани онҳо саҳми беандоза дошта бошад. Барои баррасии масъалаи мазкур мо метавонем ба таври пурра ба омӯзиши масъалаи акторҳои идоракунии сиёсӣ ва нақши онҳо дар равандҳои қабули қарор ва танзими ҳодисаҳову муносибатҳо рӯ оварем.

Мафҳуми «актор» низ аз калимаи латинии «aktor» гирифта шуда, ба маънии фаъолият истифода мегардад. «Субъекти амалкунандае, ки амали ба анҷом мерасондаи он ба рафтор ва фаъолияти дигарон нигаронида шудааст. Дар илми сиёсӣ категорияи актор ҳаммаъноӣ категорияи субъект эътироф карда мешавад» [119]. О.В. Аксенова мафҳуми дигар – «агент»-ро низ истифода мекунад ва менависад, ки «агар актор ҳамеша дар асоси манфиатҳо, арзишҳо ва ғояҳои худ қарор қабул кунад, пас агент субъектест, ки вазифаи муайянкардаи системаро иҷро мекунад. Акторҳо қарор қабул мекунанд ва агентҳо онҳоро иҷро мекунанд. Агент ба сифати субъекте баромад мекунад, ки дар раванди ба амал баровардани сиёсат ва идоракунии сиёсӣ таъсир дорад, аммо қобилияти қабули қарорро надорад» [88, с. 181-193]. Илова бар

ин, «агентҳо наметавонанд раванди сиёсиро ташаккул диҳанд (ҳатто агар онро ташаккул диҳанд ҳам, ин на ба ихтиёри онҳост ва на бо воситаҳои худ) ва ба таври формулавӣ амал мекунанд» [108, с. 132]. Дар маҷмӯъ, «актор – субъект, шахс ва ё умумияти иҷтимоӣ ва сиёсӣ аст, ки олами беруна, объектро дарк намуда, дар фаъолияти худ ба он таъсир мерасонад. Дар ҳолате шахс, муассисаю ташкилотҳо, умумиятҳои иҷтимоию сиёсӣ ва унсурони дигар ба сифати субъекти сиёсат шинохта мешаванд, ки қобилияти эҷоди сиёсатро дошта бошанд» [37, с. 30].

Аз нуқтаи назари таъсиррасонӣ ба объект низ метавонем акторҳои идоракунии сиёсиро баҳо ва мавриди омӯзиш қарор диҳем. «Дар сиёсат ва идоракунии сиёсӣ шинохтани объект танҳо ба зиммаи акторҳои сиёсат ва идоракунии сиёсӣ меафтад. Дар ин ҷо индивид актори аввалиндараҷаи сиёсат ва муносибатҳои сиёсист» [146]. Танҳо аз рӯи дараҷаи шинохт ва муносибати актори сиёсат ба объекти сиёсат сатҳ ва сифати амалигардии идоракунии сиёсӣ муайян карда мешаванд.

Муайянкунии акторҳои идоракунии сиёсӣ бештар дар заминаи ду хосият ва ё худ меъёр ба амал меояд:

Якум, дар фаъолияти идоракунӣ диққати асосиро ба хосияти инфиродии он ҷалб менамоянд. Нақши асосӣ дар раванди идоракунии сиёсӣ акторҳои алоҳида, ба сарвар, элита мансуб буда, нақши омма дар идоракунӣ ҳамчун актор ба эътибор гирифта намешавад. Дар асоси ин меъёр институтҳои идоракунии сиёсии расмӣ, аз ҷумлаи мақомоти давлатӣ, ҳизбҳо, элитаи сиёсӣ, гурӯҳҳои роҳбарикунанда низ афзалияти махсус доранд.

Дуюм, дар идоракунии сиёсӣ диққати асосӣ ба мақом ва нақши оммаи мардум ва иттиҳодияҳо ғайридавлатию ҷамъиятӣ дар фаъолияти сиёсӣ ҷамъиятии онҳо афзун мегарданд. Фаъолияти шахсони намоён ва ташкилоти роҳбарикунанда натиҷа ва инъикоси сатҳи муайяни мубориза ва худшиносиву муташаккилии онҳо ҳисобида мешаванд.

«Яке аз муҳимтарин акторҳои раванди идоракунии сиёсӣ гурӯҳҳои роҳбарикунанда мебошад. Онҳо мақсада фаъолиятро муайян менамоянд, қарорҳо қабул намуда, баҳри иҷрои он мубориза, мебаранд. Навъҳои гуногуни гурӯҳҳои роҳбарикунанда вучуд доранд» [37, с. 32-33]:

а) Марказҳои роҳбарикунандаи ҳаракатҳои ҷамъиятию иҷтимоӣ. Ин асосан гурӯҳест, ки бо иродаи гурӯҳи калон ба миён омадааст ва онро коллективҳои муайяи дастгирӣ менамоянд. Ҳар яки ин гуна марказҳои роҳбарикунанда вазифа, ӯҳдадорӣ ва соҳаи фаъолияти муайян доранд, Аммо гурӯҳҳое низ ҳастанд, ки ҳосияти расмӣ надоранд. Мақсад, тарзи амал, воситаҳо, вазифаҳо ва доираи фаъолияти онҳо ба тартиб андохта намешаванд. Вале онҳо дар ҳаёти сиёсӣ таъсири бештар доранд.

б) «Элитаи сиёсӣ доираи актори идоракунии сиёсест, ки манфиатҳо ва хусусиятҳои худро ба ҳубӣ дарк намудааст ва тарзу шароити воқеигардонии манфиатҳои гурӯҳҳои калони ҷамъиятиро муайян менамояд. Ҳамон умумияти иҷтимоие, ки сатҳи муайяни актори идоракунии сиёсиро ба худ гирифтааст, аз байни худ элитаро ба вучуд меорад. Онҳо ба сифати акторҳои асосии сиёсат ва раванду ҳодисаҳои ҳаёти сиёсии ҷомеа, аз ҷумла раванди идоракунии сиёсӣ баромад мекунанд [133]. Ташаккулёбии элита, асосан, аз ҳисоби умумияти мазкур ва аз ҷумлаи беҳтаринҳо ва шахсоне, ки мавқеи фаъоли иҷтимоӣ ва сарвати зиёд доранд, сурат мегирад. Баъзан мешавад, ки умумияти иҷтимоӣ элитаи бавучудовардаи худро назорат карда наметавонад. Аз ин рӯ, элита имконияти худро ба назар гирифта, ҳама чизро ба ғоидаи худ истифода мебарад. Ба элитаи сиёсӣ кадрҳои роҳбарикунанда, идоракунандагон, идеологҳо, аъзои оилаи шахсони бонуфуз ва инчунин намояндагони умумияти иҷтимоӣ, ки расман ба сиёсат машғул нестанд, вале дар амал дар фармоишҳо ва фишоровариҳо нақши асосиро мебозанд, дохиланд. Элитаи сиёсӣ дар ҳаёти ҷомеа мақом ва нақши муайянкунандагӣ дорад. Онҳо бо тамоми ҳастияшон сохти мавҷударо тараххум ва ҳимоя менамоянд. Онҳо метавонанд вобаста ба мақоми ҷамъиятиашон, ҳатто

стратегия ва тактикаи сиёиро муайян намоянд. Донишманди тоҷик Г.Н. Зокиров дар масъалаи тавсиф ва таснифоти акторҳои сиёсӣ, элитаи сиёсӣ ва сарварони сиёиро мақоми махсус сазовор медонад» [36, с. 36-71].

Махсусан оид ба омӯзиш ва муайян намудани субъектон ва акторони асосии идоракунӣ, алалхусус идоракунии сиёсӣ онҳо ҳокимияти сиёиро эътироф мекарданд. Масъалаи ҳокимияти сиёсӣ ва барандагони он махсусан дар ибтидои асрҳои XIX–XX аҳаммияти актуалӣ пайдо кард. Ин давра бо баланд шудани худшиносии миллӣ, васеъ шудани ҳуқуқи интихобот ва ташаккули ҳизбҳои сиёсии оммавӣ хос буд. Ин ҳама ба тафсири тасаввуроти анъанавии ҳокимият, ки қаблан ҳамчун салоҳияти монархҳо ва аристократия ҳисобида мешуд, водор мекард. Зарурати фаҳмиши амиқи механизмҳои таъсир ва қабули қарорҳо дар шароити демократикунонии ҷомеа ба миён омад. Таваҷҷуҳи муҳаққиқон на танҳо ба институтҳои расмӣ ҳокимият, ба монанди парлумон ва ҳукумат, балки ба фаъолони ғайрирасмӣ: сарварони сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои манфиатдор ва ҳатто васоити ахбори омма равона карда шудааст. Маълум шуд, ки қудрати воқеӣ нисбат ба муқаррароти конститутсионӣ хеле васеътар ва мураккабтар тақсим шудааст. Таҳлили ҳокимияти сиёсӣ омӯзиши равандҳои ташаккули афкори ҷамъиятӣ, лобикунонии манфиатҳо ва идоракунии иттилоотиро дар бар мегирад.

Тағйири системаҳои идоракунӣ дар нимаи аввали асри XIX бо маҷмуи омилҳо, аз ҷумла афзоиши демографӣ ва мубрамии арзишҳои гуманистии ба фароҳам овардани шароит барои татбиқи ҳадди аксар ҳуқуқ ва озодиҳои шахсони алоҳида нигаронидашуда вобаста буд. Дар заминаи ин тағйирот дар як қатор кишварҳои аврупоӣ, ба монанди Англия ва Фаронса, инчунин дар ИМА ташаккули институтҳои демократияи намоёндагӣ мушоҳида мешавад, ки дар таъсис ва фаъолияти парлумонҳо ифода меёбад. Ин равандҳо тағйироти бунёдии парадигмаи сиёсӣ-маъмуриро, ки ба ҳамгироии принципҳои соҳибхотирӣ халқ ва давлати ҳуқуқӣ равона шудаанд, инъикос мекунанд. Баъдтар он ба дигар мамлакатҳои китъаи Аврупо паҳн карда шуд.

Иштироки омма дар амалиёти ҷамъиятию сиёсӣ, аз ҷумла ба туфайли ҳаракати феминистӣ хеле афзуд, муассисаҳои сиёсӣ мураккаб шуда, раванди ташаккули бюрократизми оммавӣ оғоз ёфт. Оқибати ин дигаргуниҳои сифатӣ дар муносибатҳои байни омма ва ҳокимият тағйиротҳои куллие ба вучуд овард.

Дар баъзе таълимотҳои сиёсии оғози замони нав синфи элита ҳамчун субъекти бевоситаи идоракунии сиёсӣ ва давлатӣ таъриф пайдо намуданд. Маҳз дар ҳамин давра мафҳумҳои элита ташаккул ёфта, инчунин масъалаҳои пайдоиш ва инкишофи сохторҳои бюрократӣ дар мақомоти гуногуни давлатӣ баррасӣ шуданд, ки аз таълимоти М. Вебер ва Р. Арон сарчашма мегиранд.

Махсусан дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX зарурати объективии фаҳмидани масъалаи ҳокимият ва субъектҳои идоракунии сиёсӣ ба миён омад. Аввалин нафароне, ки элитаҳоро ҳамчун субъекти ягона ва муҳимми идоракунии сиёсӣ ва ба амал баровардани ҳокимияти сиёсӣ эътироф карданду объекти тадқиқоти худ қарор доданд, Г. Моска (1858–1941), В. Парето (1848–1923) ва Р. Михелс (1876–1936) буданд. Онҳо изҳор доштанд, ки ҷомеаро элита идора мекунад. «Маълум аст, ки бинобар фарқияти табиӣ-руҳӣ, физиологӣ ва ғайра, танҳо одамони интиҳобшуда метавонанд идоракунии ҷамъиятӣ ва сиёсиро ба уҳда дошта бошанд, ҳукмронӣ кунанд, дар ҳокимият бошанд, яъне қарорҳои сиёсиву стратегӣ қабул кунанд» [107, с. 105-106].

Дар ҳақиқат, дар баробари беҳтар шудани соҳти иҷтимоию сиёсӣ ва зиёд шудани шумораи масъалаҳо ва мушкилоти ҷамъиятиву сиёсӣ, ки ҳалли оқилона ва самаранокро талаб мекунанд зарурати ба вучуд омадани гуруҳи махсуси одамон, ба ном акторони идоракунӣ - идоракунанда ба миён меояд, ки назорати иҷроӣ қарорҳои аз ҷониби элитаи сиёсӣ қабулшударо таъмин мекунанд. Дар байни синфи ҳукмрон ва бюрократия алоқаи бевосита ва вобастагии байниҳамдигарӣ мавҷуд аст. Маҳз шахсони мансабдор фаъолияти муътадили сохтори давлатиро таъмин мекунанд ва субъектҳои идоракунии

сиёсӣ низоми махсуси муносибатҳои идоракуниро бахри танзим, қабули қарор ва таҳкими муносибатҳо ба амал мебароранд.

Мушкилоти элитаҳо бо концептуализатсияи падидаи бюрократия ва таҳлили он ҳам аз нуқтаи назари мақомоти давлатӣ ва ҳам табақаҳои васеи аҳоли алоқаманд аст. Дар заминаи сотсиологияи сиёсӣ ва назарияи идоракунии давлатӣ омӯзиши элитаҳо ва сохторҳои бюрократӣ ҷанбаи муҳимме мебошад, ки ба фаҳмиши амиқи механизмҳои фаъолияти системаҳои сиёсии муосир имкон медиҳад. Арзёбии амалҳои бюрократия, ҳам аз ҷониби мақомот ва ҳам ҷомеаи маданӣ, унсури муҳими таҳлили мазкур мебошад, зеро он равандҳои мураккаби ҳамкории акторҳои гуногунро дар фазои сиёсӣ инъикос мекунад.

Бояд гуфт, ки баррасии концепсияи элитарӣ ҳамчун субъекти асосии идоракунии сиёсӣ ҷавоб ба идеяҳои марксистӣ буданд. Дар ин бобат сиёсатшиносии рус Т.Н. Самсонова ба мавқеи сиёсатшиносони амрикоӣ К. Превит ва А. Стоун таваҷҷуҳ мекунад, ки навиштаанд: «Назарияҳои элитарӣ бо назарияи марксистии муборизаи синфӣ муҳолифатдоранд. Агар дар «Манифести Ҳизбҳои Коммунистӣ» [144] гуфта шуда бошад, ки таърихи ҳамаи ҷамъиятҳои то ин вақт мавҷуд таърихи муборизаи синфҳо буд, пас ақидаи назарияпардозони синфи элита аз он иборат аст, ки таърихи ҷамъиятҳои то вақт мавҷудбуда таърихи муборизаи элитаҳо буд» [106, с. 176]. Бояд дар назар дошт, ки дар назарияи марксистӣ падидаи ақаллияти идоракунандагон асоси назариявии худро дорад ва метавонад дар доираи муборизаи синфӣ ва сохтори ҳокимият асоснок карда шавад. Ҳангоми таҳлили воқеияти муосири иҷтимоӣ сиёсӣ низоми мавҷудаи идоракунии давлатии бюрократиро, ки асосан, бо мақсади ҳимояи манфиатҳои синфи ҳоким ташаккул ёфтааст, ба назар гирифтани лозим аст.

Дар заминаи таҳлили мушкилоти муайянкунии субъектҳои идоракунии сиёсӣ ва ҳокимият ба осори назарияи барҷастаи элитология - Гаэтано Моска, ки асосҳои назарияи муосири элитаҳоро гузоштааст, муроҷиат кардан лозим

аст. Моска, бо така ба маводи васеи эмпирикӣ ва таҳлили амиқи назариявӣ, тарҳи концептуалиеро пешниҳод кард, ки механизмҳои фаъолияти системаи сиёсиро тавассути муносибати элитавӣ шарҳ медиҳад. Концепсияи ӯ, ки дар асарҳои бунёдии ин олим оварда шудааст, имкон медиҳад, ки ҷанбаҳои сохторӣ ва функционалии муносибатҳои ҳокимиятро, муайян намояд, инчунин меъёрҳо ва усулҳои муайян кардани элитаҳои сиёсиро ошкор кунад. Ҳамин тариқ, асарҳои Г. Моска барои таҳқиқи маҷмуии субъектҳои идоракунии сиёсӣ заминаи методологӣ фароҳам меоранд, ки онҳоро барои сиёсатшиносон ва сотсиологҳои муосир ивазнашаванда месозад. Ин ба таваҷҷуҳи таҳқиқотӣ вобаста аст. Дар замони пайдоиши бюрократизм проблемаи табақаи сиёсиро таҳқиқ намуда, фаҳмидан лозим аст, ки чаро Г. Моска истифодаи категорияи «синфи ҳоким»-ро аз «элита» авлотар донистааст? Кадом идеяҳои Г. Моска имрӯз барои онҳое, ки дар ҷомеаи муосир қарор қабул мекунанд, муфид буда метавонанд?

Г. Моска аввалин маротиба мафҳуми «синфи сиёсӣ (ҳукмрон)»-ро ба миён гузошт. Дар заминаи таҳлили воқеияти сиёсии муосир фарқ кардани мафҳумҳои «синфи ҳукмрон» ва «синфи сиёсӣ» мақсаднок ба назар мерасад. Ин равиш бо зарурати фаҳмиши дақиқи сохтор ва динамикаи системаи сиёсӣ, инчунин хусусиятҳои фаъолияти акторҳои гуногун дар раванди сиёсӣ вобаста аст. Бояд қайд кард, ки дар асарҳои илмие, ки ба мушкилоти идоракунии сиёсӣ ва татбиқи ҳокимият бахшида шудаанд, истилоҳи «синфи ҳоким» хеле васеъ ва аксар вақт бе фарқияти зарурӣ бо мафҳуми «синфи сиёсӣ» истифода мешавад. Ин ҳолат аз он сабаб аст, ки ҳар ду истилоҳ метавонанд ба ҷойи ҳамдигар қабул карда шаванд, аммо пуррагии мундариҷа ва маънои функционалии онҳо ба таври назаррас фарқ мекунанд.

Дар доираи ин таҳқиқот таъкид кардан зарур аст, ки мутафаккироне, ки масъалаҳои синфи сиёсӣ ва синфи ҳокимро баррасӣ мекунанд, баъзан байни ин категорияҳо фарқияти возеҳ намегузоранд. Ин метавонад ба омезиши мафҳумҳо ва дар натиҷа ба таҳрифи тафсири равандҳои сиёсӣ оварда

расонад. Барои фаҳмиши амиқи ин масъала, таҳлили муфасссали концепсияҳои «синфи сиёсӣ» ва «синфи ҳоким», муайян кардани хусусиятҳои асосии онҳо ва муайян кардани нақши онҳо дар системаи ҳокимияти сиёсӣ зарур аст. Ин имкон медиҳад, ки макон ва вазифаҳои ҳар яке аз ин мафҳумҳо дар заминаи воқеияти сиёсии муосир дақиқтар муайян карда шаванд. Ҳамин тавр, Т.Н. Самсонова менависад: «Москва дар асари аввалини худ (1884) мафҳуми «синфи сиёсӣ»-ро истифода бурдааст, ки маънои як қисми синфи ҳукмронро дорад (аз ин рӯ, мафҳуми дуҷумла аз ҷиҳати миқёс адр нисбати якумӣ васеътар аст), ки бевосита ба ҳокимият алоқаманд аст. Олим дар осори баъдина ва баркамоли худ бештар мафҳуми «синфи ҳукмрон»-ро истифода кардааст, ки дар баробари ақаллияти, ки дар сиёсат ҳукмфармост, қишри болои ҷомеа ро низ дар бар мегирад. Дар асари «Асосҳои илми сиёсӣ» сухан, асосан, дар бораи «синфи ҳукмрон» меравад. Истифодаи шудани мафҳуми «синфи ҳукмрон» аз он сабаб аст, ки Москва доираи таҳқиқот оид ба моҳият ва вазифаҳои ақаллияти ҳукмронро тадриҷан васеъ карда, қўшиш мекунад, ки муносибатҳои дар ҷамъият вучуддоштаи байни халқҳоро муқаррар намояд» [106, с. 179].

Дар асари бунёдии «Таърихи таълимоти сиёсӣ» Г. Москва падидаи идоракунии сиёсиро ҳамаҷониба таҳлил карда, ҷанбаҳо ва қонуниятҳои асосии онро ошкор мекунад. Вай изҳор медорад, ки вазифаи асосии амалии илми сиёсӣ тақмили санъати идоракунии мебошад, ки унсурҳои асосии фаъолияти самараноки системаи сиёсӣ аст. Г. Москва инчунин ба он диққат медиҳад, ки ҳокимият дар ҳама гуна ҷомеаи сиёсӣ ҳамеша дар дасти ақаллияти ҳоким мутамарказ аст. Ин ақаллият қўшиш мекунад, ки ҳамкориҳои бевоситаи худро бо табақаҳои васеи аҳолии тавассути додани вазифаҳои идоракунии институтҳои махсуси давлатӣ кам кунад. Ин раванд қисми ҷудонопазири фаъолияти системаи сиёсӣ мебошад ва принсипҳои бунёдии назарияи сиёсиро, ки аз ҷониби Г. Москва оварда шудааст, инъикос мекунад.

«Шаҳрвандон метавонанд мушкилоти худро ба шахсони мансабдор пешниҳод кунанд, ки онҳо бояд дар муддати муайян қарорҳои муайян қабул кунанд. Идеалӣ, шахси мансабдор набояд манфиатҳои шахсиро ба роҳ монда, ором бошад ва дар доираи салоҳияташ дар муҳлати мувофиқ, сари вақт, тибқи ҷаҳорҷӯби қонунгузори ин ё он давлат қарорҳои муассир қабул кунад» [92]. Бояд қайд намуд, ки дар муайянкунии акторҳои идоракунии таълимоти Г. Моска каме ба мушкилӣ рӯ ба рӯ шудан мумкин аст. Муҳаққиқ аз назари элитарӣ ба актори идоракунии сиёсӣ назар намуда, концепсияи элитарии он танҳо элитаи сиёсиро ба сифати актори марказӣ ва тағйирнаёбандаи раванди идоракунии сиёсӣ ва ҳокимияти сиёсӣ меҳисобад.

в) гурӯҳи манфиатҳо ба сифати яке аз акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ ва сиёсат дар дохили ҳамаи умумиятҳо ва ҳатто дар дохили элитаи сиёсӣ низ пайдо мегардад. Онҳоро манфиатҳои умумӣ ба фатъолияти яқҷоя даъват менамояд.

Ҳамин тариқ, дарки ҳамаҷонибаи масъалаи акторҳои сиёсат ва идоракунии дар барои фаҳми дуруст ва ҳалли масъалаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ кумак менамоянд.

Масъалаи акторҳои идоракунии дар раванди идоракунии сиёсӣ бояд чӣ гуна баррасӣ карда шавад? Дар заминаи таҳлили идоракунии сиёсӣ ҳамчун раванди динамикӣ, субъектҳои раванди сиёсӣ ҳамзамон метавонанд ҳамчун фаъолони идоракунии сиёсӣ фаъолият кунанд. Ин падида бисёрқабата ва вобастагии мутақобилаи муносибатҳои сиёсиро инъикос мекунад, ки дар он акторҳо на танҳо дар ташаккул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ иштирок мекунанд, балки ба сохторҳои институтсионалӣ ва механизмҳои идоракунии низ таъсир мерасонанд. Ҳамин тариқ, субъектҳои раванди сиёсӣ ҳамчун агенти асосие баромад мекунанд, ки самти рушди системаи сиёсиро муайян мекунанд ва заминаи институтсионалӣ ва функционалиро онро ташкил медиҳанд. Пеш аз он ки ба ин масъала пардозем, зарур аст, ки таҷассуми раванди сиёсиро дар муносибатҳои мухталифи одамон, ки актори асосии

сиёсат ва равандҳои сиёсӣ мебошанд, муайян намоем. Мафҳуми «раванди сиёсӣ» ҳолатҳои махсуси муносибатҳои акторҳои сиёсатро таҷассум менамояд. Ташҳиси акторҳои раванди сиёсӣ чандон кори сахл нест. Зеро илмҳои сиёсӣ то ба ҳоло ба масъалаи мазкур нуқтаи қатъӣ нагузоштаанд. Асоси масъаларо аз ҳам чудосозии акторҳои воқеӣ ва шартӣ ташкил медиҳанд. Кӣ қудрати иштирок намудан дар раванди сиёсиро дорад? Оё ҳамаи барандагони раванди сиёсӣ эътироф гаштаанд ё не? Муносибати муҳаққиқон ва мутафаккирон ба таснифоти акторҳои раванди сиёсӣ ҳар хел сурат мегирад. Масалан, мутафаккирони замони пешин нақши шахрванди оддиро ҳамчун актори сиёсат қадр намекарданд. Ё худ, ҳоло муҳаққиқон нақши акторҳои раванди сиёсиро ба таври хосса ташҳис менамоянд.

«Дар мавриди акторҳои идоракунии мо дар боло низ ишора карда будем, ки актор касе шуда метавонад, ки моҳияти ғайриқонуӣ дар раванди идоракунии дарк карда тавонад ва қўшиши қабули қарори сиёсиро дошта бошад, ки ба ин шомил метавонанд шаванд – шахсон, гурӯҳҳо, ташкилотҳо, муассисаҳои иҷтимоӣ, ки интиқолдиҳандагони таъсири идоракунии ба объект» [140].

Бештар ду тарзи муносибат ҳангоми таснифи акторони раванди сиёсӣ истифода мегардад: иҷтимоию гурӯҳӣ ва институтсионалӣ.

«Муносибати иҷтимоию гурӯҳӣ акторҳои воқеии раванди сиёсиро дар симои умумиятҳои иҷтимоӣ – гурӯҳҳои иҷтимоӣ, гурӯҳи манфиатҳо, синфҳо, халқҳо, миллатҳо, нажодҳо, элита ва ғайраҳо мешиносад. Гурӯҳҳои сиёсӣ ба сифати акторҳои асосӣ ва муташакилсозандаи муносибатҳои сиёсии раванди сиёсӣ баромад мекунанд» [93, с. 55-56].

Муносибати институтсионалӣ бошад бештар нақши институтҳои сиёсии ҷомеаро дар раванди сиёсӣ, махсусан, раванди идоракунии сиёсӣ қадр менамояд. Он бештар хосияти анъанавӣ дорад ва дар афкори ҷамъиятию сиёсӣ то нимаи дууми асри XIX афзалияти куллиро соҳиб буд. Моҳияти муносибати институтсионалиро он ҷиҳат ташкил медиҳад, ки сиёсат, асосан,

махсули фаъолияти институтҳои сиёсии ҷомеа, пеш аз ҳама, давлат ва маҷмуан тамоми акторҳои он ба ҳисоб меравад.

Идоракунии сиёсӣ раванди мураккаби ҳамкории мақсадноки субъектҳои ҳокимият ва объектҳои идорашаванда мебошад, ки ба истифодаи технологияҳо ва воситаҳои мушаххас барои ноил шудан ба ҳадафҳои муҳимми давлатӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ асос ёфтааст. Дар ин замина, субъектҳои идоракунии сиёсӣ нақши калидӣ доранд ва ҷузъи ҷудонашавандаи системаи идоракунӣ мебошанд. Фаъолияти онҳо ба татбиқи вазифаҳои стратегӣ ва тактикӣ равона гардида, ҳамчунин ба фаъолияти самараноки системаи сиёсӣ ва ба даст овардани натиҷаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим мусоидат мекунад. Олим Ю.В. Ирхин «ба сифати акторҳои идоракунии сиёсӣ шахс ё гурӯҳи одамон (мақомоти коллегиялӣ) ё институти сиёсӣ, ки дорони салоҳияти қабули қарорҳои сиёсӣ-идоравӣ, амалӣ намудан, ихтиёрдорӣ, таъсири назаррас ба дигарон ва истифода аз тадбирҳо ва усулҳои зарурии таъсиррасонӣ ба ҷомеа ё унсурҳои онро доранд, баромад мекунанд» [124].

Аксаран акторҳои идоракунии сиёсиро дар якҷоягӣ ба сифати низоми махсуси фаъолият, таҳия, қабул ва амалӣ намудани қарори сиёсӣ, танзими муносибатҳои муҳимми ҷамъиятӣ таъриф медиҳанд. Ин система доираи васеи институтҳо, ташкилотҳо ва шахсони алоҳидаро дар бар мегирад, ки ҳар кадоми онҳо дар раванди мураккаби идоракунии ҷомеа нақши худро мебозанд. Аз мақомоти давлатӣ, аз қабилӣ маҷлисҳои қонунгузорӣ ва ҳокимияти иҷроия то ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳои ҷамъиятӣ ва ВАО, ҳамаи онҳо дар ташаккули фаъолияти сиёсӣ ва татбиқи он саҳм мегузоранд. Самаранокии ин система аз омилҳои гуногун вобаста аст, аз ҷумла сатҳи рушди институтҳои демократӣ, дараҷаи иштироки шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ, сифати роҳбарии сиёсӣ ва қобилияти система барои мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбанда. Ҳамчунин ҷанбаи муҳим мавҷудияти механизмҳои назорат, пешгирии сӯиистифода аз қудрат ва таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳии мақомоти давлатӣ мебошад.

Қабули қарорҳои сиёсӣ як раванди мураккаб ва бисёрсатҳист, ки ҷамъоварӣ ва таҳлили иттилоот, таҳияи вариантҳои алтернативӣ, арзёбии онҳо ва интихоби беҳтаринро дар бар мегирад. Дар ин марҳила коршиносон, таҳлилгарон ва мушовирон нақши муҳим доранд. Маҳз онҳо ба сарварони сиёсӣ маълумот ва тавсияҳои зарурӣ медиҳанд. Татбиқи қарорҳои сиёсӣ сафарбаркунии захираҳо, ҷамоҳангсозии амалҳои идораҳо ва ташкилотҳои гуногун ва муоширати муассирро бо ҷомеа талаб мекунад. Муҳим аст, ки қарорҳои қабулшуда барои аксари шаҳрвандон фаҳмо ва қобили қабул бошанд. Бинобар ин татбиқи самараноки қарорҳои сиёсӣ, қарорҳои фаҳмондадиҳӣ ва баҳисобгирии афкори ҷамъиятиро талаб мекунанд.

Баъзе акторони идоракунии сиёсии муайяншуда, ки табиати гуногун доранд, тавзеҳ талаб мекунанд. Масалан, гурӯҳҳои манфиатдор иттиҳодияҳои ҷамъиятии ғайридавлатӣ ва ғайриҳизбӣ мебошанд, ки манфиатҳои гурӯҳҳои муайяни иҷтимоиро дар муносибат бо институту ташкилотҳои сиёсӣ, инчунин бо дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ ифода мекунанд. Баръакси ҳизбҳои сиёсӣ, онҳо ҳадафи расидан ба ҳокимияти сиёсӣ надоранд ва дар маърақаҳои сиёсӣ мустақим ширкат намекунанд.

Аз рӯйи дараҷаи ташкилӣ онҳо ба ибтидоӣ (асосӣ) (стихиявӣ, сустрешагирӣ - намоишҳо, митингҳо, маҷлисиҳои оммавӣ) ва муташаккил (клубҳо, иттифокҳои касаба, кружокҳо, ки ташкилоти худро доранд) тақсим мешаванд (Г. Алмонд, Ч. Пауэлл). Гурӯҳҳои манфиатдор субъектҳои мебошанд, ки дар доираи системаи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ҳадафҳо ва вазифаҳои муайян доранд. Онҳо иттиҳодияҳои тичоратиеро, ки манфиатҳои тичоратӣ ва иттифокҳои касабаеро, ки ҳуқуқи коргаронро ҳимоя мекунанд, инчунин ташкилотҳои гуногуни ҷамъиятӣ, аз қабилҳои ассотсиатсияҳои ҳуқуқи шаҳрвандӣ, ҷомеаҳои истеъмолий ва ҳаракатҳои экологиро дар бар мегиранд. Дар маҷмӯъ, ҳамаи онҳо манфиатҳои коллективии гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ифода мекунанд.

Гурӯҳҳои фишоровар, ки бо номи лоббистҳо низ маъруфанд, сохторҳои муташаккил, аз ҷумла ассотсиатсияҳо, корпоратсияҳо ва ташкилотҳои махсуси лоббистие мебошанд, ки вазифаи асосии онҳо таъсири мақсаднок расонидан ба мақомоти давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва сарварони сиёсӣ мебошад. Ҳадафи онҳо пешбурд ва ҳимояи манфиатҳои аъзои худ тавассути лоббикунонӣ мебошад. Ин гуна фаъолият ба онҳо имкон медиҳад, ки дар қабули қарорҳои сиёсӣ ва ташаккули сиёсати давлатӣ мувофиқи афзалиятҳои худ таъсир расонанд. Ҳамин тариқ, гурӯҳҳои манфиатдор ва гурӯҳҳои фишоровар дар раванди сиёсӣ нақши назаррас дошта, намоёндагии гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ва иқтисодиро таъмин мекунанд ва барои баҳисобгирии мутавозини манфиатҳои онҳо дар ташаккули сиёсати давлатӣ мусоидат менамоянд.

Ҳокимияти сиёсӣ актори муҳимми идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Ҳокимияти сиёсӣ, тавре ки қаблан зикр гардид, ҳукуқи идоракунии ё иҷроии як қатор вазифаи идоракуниро доро мебошад. Ин навъи салоҳият ва ваколати истисноӣ қаблан мушаххас буда, таҳлили назариявиро тақозо мекунад. Қобили зикр аст, ки ин масъалаҳо дар сатҳи амалӣ дар ҳар як давлат қорда шудааст. Ҳокимияти сиёсӣ дар шаклҳои гуногун, аз ҳокимияти қонунгузорӣ ва иҷроия то низоми судӣ зоҳир мешавад. Ҳар яке аз ин шохҳои ҳокимият дорои вазифаҳо ва салоҳиятҳои муайяне мебошанд ва ба он имкон медиҳанд, ки ба равандҳои сиёсӣ ва рушди ҷомеа таъсир расонанд. Ҳокимияти қонунгузорӣ одатан барои таҳия ва қабули қонунҳо, ҳокимияти иҷроия барои татбиқи онҳо ва ҳокимияти судӣ барои тафсир ва назорати қонунҳо масъуланд. Аммо ҳокимияти сиёсӣ танҳо бо институтҳои давлатӣ маҳдуд намешавад. Ҳамчунин метавонад дар фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳои ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои манфиатдор ва сарварони алоҳидаи сиёсӣ зоҳир шавад. Ин акторҳо ба равандҳои сиёсӣ таъсир мерасонанд, афкори ҷамъиятиро ташаккул медиҳанд ва манфиатҳои худро тарғиб мекунанд.

Дар таъриф ва шарҳи мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои идоракунии сиёсӣ сарфи назар кардан ва ба эътибор нагирифтани актори он дар раванди амалишавӣ ва татбиқи идоракунии аз имкон берун аст. Муҳаққиқи рус В.Ю. Ирхин ба масъалаҳои идоракунии сиёсӣ дахл намуда, муносибати актори идоракуниро дар он муҳим ва аввалиндараҷа маънидод мекунад. Ӯ ишора мекунад, ки: «Мафҳуми идоракунии сиёсӣ ин раванди муносибати мутақобилаи мақсадноки субъект ва объект бо истифода аз усулҳои мувофиқ ва воситаҳо барои муваффақ шудан ба натиҷаҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ мебошад» [111, с. 30]. Аз нуктаи назари илми сиёсӣ, субъекти идоракунии сиёсӣ шахс, гурӯҳи шахсон ё ташкилотҳои институтсионалие мебошанд, ки салоҳиятҳои қонунии иҷроӣ вазифаҳои идоракуниро дорад. Дар раванди идоракунии сиёсӣ қабули қарорҳои дахлдори сиёсӣ, истифодаи воситаҳои равонӣ, зеҳнӣ ва ахлоқии таъсиррасонӣ ба объектҳои идорашаванда, ҳамчунин истифодаи технологияҳо ва усулҳои пешрафта барои таъмини идоракунии самараноки равандҳои иҷтимоӣ ва унсурҳои сохтории ҷомеа аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. Системаи сиёсии ҳар як ҷомеа бо мавҷудияти унсурҳои гуногун тавсиф карда мешавад, ки зарурати истифодаи пайваستاи кӯшишҳои назарраси субъектҳои идоракунии сиёсиро барои нигоҳдорӣ ва рушди тартиботи иҷтимоӣ-сиёсӣ, аз ҷумла заминаи институтсионалӣ, фаъолияти функционалӣ ва механизмҳои мутобиқшавӣ ба вучуд меорад.

Ҷанбаи асосии идоракунии сиёсӣ таҳия ва татбиқи барномаи фаъолияти субъекти идоракунанда, инчунин назорати қатъии иҷроӣ он мебошад. Дар ин замина, субъекти идоракунии сиёсӣ вазифаҳои банақшагирии стратегӣ, ҳамоҳангсозии равандҳои сиёсӣ ва таъмини суботи низоми сиёсиро иҷро мекунад. Самаранокии идоракунии сиёсӣ, асосан, аз қобилияти субъекти идоракунии барои воқуниши мувофиқ ба мушкилот ва тағйирёбии муҳити беруна ва дохилӣ, инчунин қобилияти пешгӯӣ ва таъсири пешгирикунанда ба таҳдидҳои эҳтимолӣ ва ҳолатҳои буҳронӣ муайян карда мешавад.

«Ин бори дигар аз он шаҳодат медиҳад, ки раванди дурударози таърихӣ ба ташаккул ва рушди шаклҳои нави идоракунӣ мусоидат намуда, имконияти таърихӣ ва сиёсӣ иҷтимоиро баҳри тақвияти хусусияти муносибатҳо байни субъектҳои раванди идоракунӣ фароҳам меорад» [111, с. 37].

Қариб, тамоми муҳаққиқон таърифи идоракунӣ сиёсиро пайваست бо акторҳои он додаанд. «Акторҳои идоракунӣ сиёсӣ унсури марказӣ ва аввалиндараҷаи идоракунӣ сиёсӣ ҳамчун механизм ва воқеияти амалӣ шудани сиёсат ба ҳисоб мераванд. Дар адабиёти сиёсӣ чандин аломатҳои махсуси идоракунӣ сиёсӣ муайян шуданд. Аз он ҷумла, И.М. Филянина онро: «намуди идоракунӣ иҷтимоӣ, ки муносибатҳои сиёсат ва ҳокимият вобастагӣ доранд» маънидод намудааст» [118, с. 65]. А.В. Костюков онро ҳамчун «раванди худташаккулёбии акторҳои сиёсӣ, ки барои табдили қувваҳои сиёсии гуногун ба иттиҳоди ягонаи мақсаднок ва муташаккил ва дорои барномаи мушаххаси сиёсӣ равона карда шудааст» [126]. О.Ф. Шабров бошад онро ҳамчун «муносибати ҳокимияти сиёсӣ ва робитаи сиёсии баръакс дар ҷаҳорҷӯбаи идоракунӣ давлатӣ ва муносибатҳои зердастон дар сохторҳо, ки ба раванди сиёсӣ пайвастагӣ доранд» [84, с. 128] тафсир намудааст.

Идоракунӣ сиёсӣ, ба андешаи мо, як раванди муташаккил ва сохторӣ мебошад, ки аз ҷониби субъектҳои ҳокимияти сиёсӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои мушаххас дар соҳаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ амалӣ карда мешавад. Ин раванд бо системавӣ ва мақсаднокии худ хос аст ва инчунин истифодаи воситаҳо ва механизмҳои гуногунро барои татбиқи вазифаҳои стратегӣ дар назар дорад. Идоракунӣ сиёсӣ унсури калидии фаъолияти институтҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ буда, субот ва рушди системаҳои иҷтимоӣ иқтисодиро таъмин менамояд.

«Идоракунӣ сиёсӣ ҳамчун амалишавии фаъолияти акторҳои сиёсат тавассути ҳокимияти сиёсӣ дар равандҳои сиёсӣ, ҷӣ дар идоракунӣ давлатӣ ва ҷӣ берун аз ҷаҳорҷӯбаи он аз таъсири мутақобилаи давлат бо ҳаёти

чамбиятӣ мебошад. Дар ин ҷо акторҳои сиёсат на фақат давлат ва ниҳодҳои он, балки ниҳодҳои гуногуни ҷомеаи маданӣ, иттиҳодияҳои сиёсӣ ва ғайрисиёсӣ, гурӯҳҳои манфиатҳо ва элементҳои дигари низоми сиёсӣ, ки метавонанд манфиатҳои сиёсӣ, иродаи сиёсии худро дар сатҳи ҷомеа амалӣ намоянд, дохил мешаванд. Чунин фаъолият таъсири худро бевосита ё бавосита ба ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа мерасонад. Дар шароити муносири инкишофи ҷомеаи сиёсӣ дуруст аст, ки нақши давлатро бояд ба эътибор гирифт. Чун давлат ташкилоти сиёсӣ мебошад, ки чамбиятро ба таври фарогир идора мекунад ва ҳамчун муҳимтарин унсури он дар системаи сиёсӣ ҷои марказиро ишғол мекунад» [122].

Бештаре аз муҳаққиқон идоракунии сиёсиро раванди мураккабе донистаанд, ки дар он акторҳои идоракунии сиёсӣ нақши ҳалқунанда мебозанд. Муташаккил гардонидани ин раванди мураккаб танҳо бо фаъолияти самаранок, системавӣ ва мақсадноку ратсионалии акторҳои идоракунии сиёсӣ имконпазир метавонад бошад. Масалан, олимони рус В.Д. Зиминова ва Н.А. Борисов «мураккабии системаи идоракунии сиёсиро қайд намуда, унсурҳои таркибии онро акторҳои идоракунии сиёсӣ – унсури, ки таъсиррасонино ба объект барои амалӣ сохтани манфиатҳо (ниҳодҳои сиёсӣ, ташкилотҳои сиёсӣ, сарвари сиёсӣ, элитаи сиёсӣ) таъмин менамояд, муайян намудаанд» [31, с. 29].

Хусусияти дигари муҳими фаъолияти акторҳои идоракунии сиёсиро таъсирпазирандагии фаъолияти онҳо ташкил медиҳад. Таъсири фаъолияти субъектҳои идоракунии сиёсӣ дар қобилияти таъсир расонидан ба равандҳои сиёсӣ, қарорҳои қабулшуда ва афкори чамбиятӣ зоҳир мешавад. Ин таъсир метавонад мустақим бошад, вақте ки субъект бевосита дар таҳия ва қабули қарорҳо иштирок мекунад ё бавосита вақте ки он ба муҳити сиёсӣ тавассути ташаккули афкори чамбиятӣ ё дастгирии қувваҳои муайяни сиёсӣ таъсир мерасонад. Омилҳои муайянқунандаи таъсири субъекти идоракунии сиёсӣ гуногунанд. Дар байни онҳо мавқеи асосиро дар системаи ҳокимият,

мавҷудияти захираҳо (молиявӣ, иттилоотӣ, ташкилӣ), сатҳи легитимият ва дастгирӣ дар ҷомеа, инчунин касбият ва салоҳият ишғол мекунад. Субъектҳое, ки дорои захираҳои назаррас ва сатҳи баланди қонунӣ мебошанд, одатан таъсири бештар доранд. Идоракунии давлатиро метавонем ядроии идоракунии сиёсӣ унвон диҳем ва ҳуди давлатро ҷуноне ки қаблан ҳам ишора намудем, актори меҳварии раванди идоракунии сиёсӣ ва қабули қарорҳои сиёсӣ донем.

Хусусияти дигари фаъолияти акторҳои идоракунии сиёсиро устувор гардонидани маҷмуи муносибатҳои идоракунии, ҷамъиятӣ, иҷтимоиву сиёсӣ ташкил медиҳад. Он танҳо дар шароити мавҷудияти режими демократӣ ва системаи сиёсии демократӣ имконпазир метавонад бошад. Ин муътадилсозӣ тавассути механизмҳои гуногун, аз ҷумла танзими ҳукуқӣ, институтсионализатсияи равандҳои сиёсӣ, рушди ҷомеаи маданӣ ва таъмини рақобати сиёсӣ ба даст оварда мешавад. Танзими ҳукуқӣ барои фаъолияти фаъолони сиёсӣ ҷаҳорҷӯбаи возеҳро муқаррар мекунад: риояи ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандонро қарор медиҳад ва инчунин сӯиистифода аз қудратро пешгирӣ мекунад. Институтсионализатсияи равандҳои сиёсӣ, аз қабилӣ интиҳобот, раёйпурсӣ ва муҳофизаҳои парлумонӣ пешгӯишаванда ва қонунӣ будани қабули қарорҳои сиёсиро таъмин мекунад. Рушди ҷомеаи маданӣ барои иштироки шахрвандон дар ҳаёти сиёсӣ фазои мусоид фароҳам меорад, ба онҳо имкон медиҳад, ки манфиатҳои худро баён кунанд ва фаъолияти давлатро назорат намоянд. Рақобати сиёсӣ, дар навбати худ, фаъолони сиёсиро барои дарёфти ҳалли муассиртарин ва қонеъ кардани ниёзҳои интиҳобкунандагон ҳавасманд мекунад.

Ҷанбаи муҳими ба эътидол овардани муносибатҳои сиёсӣ, инчунин ташаккули фарҳанги сиёсӣ дар асоси эҳтиром ба арзишҳои демократӣ, таҳаммулпазирӣ ва омодагӣ ба созиш мебошад. Фарҳанги сиёсӣ нақши як навъ ҳамгироеро мебозад, ки ҷомеаро мустаҳкам мекунад ва устувории онро таъмин менамояд. Он зеро таъсири омилҳои гуногун, аз ҷумла таҷрибаи

таърихӣ, маориф, васоити ахбори омма ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ташаккул меёбад. Дар шароити режими демократӣ субъектҳои идоракунии сиёсӣ вазифадоранд, ки манфиатҳои гурӯҳҳои ғуноғуни иҷтимоӣ ва табақаҳои аҳолиро ба назар гиранд. Ин аз онҳо талаб мекунад, ки муколама кунанд, созиш кунанд ва эътилоф созанд. Ҳалли бомуваффақияти ин вазифа ба коҳиши ташаннуҷи иҷтимоӣ ва таҳкими субот дар ҷомеа мусоидат мекунад.

«Таркиботи институтсионалии ҷомеаи маданӣ, аз як тараф акторҳои идоракунии сиёсӣ метавонанд баромад кунанд, аз тарафи дигар онҳо таъсиррасонии субъекти ягона ва марказии ин равандро ба худ мегиранд, ки давлат мебошад» [95, с. 63-64]. Институтҳои ҷомеаи маданӣ ҳамарӯза фаъолияти давлатро назорат ва интиқод мекунанд.

«Дарки нақши ҳуди ҷомеаи маданӣ дар идоракунии равандҳои ғуноғуни иҷтимоӣ ва сиёсӣ ҳанӯз ҳам баҳснок боқӣ мондааст. Ба ин тартиб, тахмин карда мешуд, ки тарҳи идоракунии давлатӣ ташаккул меёбад, ки дар он давлат таҳти назорати институтҳои ҷомеаи маданӣ қарор мегирад. Тибқи ин тафсир, маҳз ҷомеаи маданӣ ҳамчун шартӣ асосии ташаккули давлати ҳуқуқбунёд баромад мекунад. Вай на фақат «автономияи соҳаҳои ҷамъиятиро, балки бавосита ба ҳокимият ҳислатҳои нав медиҳад, бо тамоми алоқаи ҳамдигарияш бо системаи сиёсӣ ҷомеаи маданӣ нисбат ба он аввалиндараҷа буда, вазифаи маҳдуд кардан, муайян кардани таносуби оқилонатарини сиёсӣ иҷтимоиро иҷро мекунад» [116, с. 4].

Эътирофи таркиботи институтсионалии ҷомеаи маданӣ ҳамчун актори идоракунии сиёсӣ танҳо дар шароити кишварҳои баъдишуравӣ давоми солҳои 1990 - ум ба вуҷуд омад. Чунин тамоюлҳо дар илми иҷтимоии «Ғарб, бахусус бо назардошти таҷрибаи идоракунии бисёрсатҳии сиёсӣ, ки дар натиҷаи фаъолияти Иттиҳоди Аврупо ҷамъ омада буд, ба амал омаданд. Тибқи таърифи Р. Майнт, мафҳуми «идоракунӣ» ба таври маҳдуд маънои амалисозии назорати иерархӣ (ҳукумат) ва ба таври васеъ ба маънои тарзи

нави идоракунӣ» (идоракунӣ), усули бештар кооперативиро дорад, ки дар он акторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар кори шабакаҳои омехтаи давлатию хусусӣ иштирок намоянд» [28, с. 13].

Мавқеи муносибтарин ба назар чунин менамояд, ки мавқеи В.Г. Хорос аст. Ба ақидаи ӯ «модернизатсияи бомуваффақият дар ҷомеаҳои ғайриғарбӣ вақте ба даст меояд, ки меъёрҳои он бо хусусиятҳо ва анъанаҳои миллӣ мутобиқ карда шуданд, яъне навсозии системаи ҳамкории давлат ва ҷомеаи маданӣ низ бояд ба шароити макон ва замонро ба назар гирифта, он таҷрибаи мушаххаси таърихро, ки барои як ҷомеаи мушаххас хос аст, ба назар мегирад. Ин аз он сабаб аст, ки дар ҷомеаи модерн ҷомеаи маданӣ талаботи объективии иҷтимоии худидоракунӣ ва давлат талаботи объективии идоракуниро инъикос мекунад. Маҷмуи ин механизмҳо, ба андшаи О.Ф. Шабров, вазифаи мутобиқкунандаи системаи ҷамъиятиро иҷро мекунанд» [147].

Аксари муҳаққиқони ғарбӣ, ки ба омӯзиши ҷомеашиносии сиёсӣ ва назарияи ҷомеаи маданӣ тавачҷуҳ кардаанд, на танҳо байни давлат ва ҷомеаи маданӣ фарқияти возеҳ мегузоранд, балки консепсияи ҷомеаи маданияро, аз ҷумла тамоми сохторҳои институтсионалиро, ки мустақилона аз ҳокимияти давлатӣ фаъолият мекунанд ва дар доираи механизмҳои худидоракунии ҷамъиятӣ амал мекунанд, васеъ менамоянд.

Дар баъзе адабиёти илмӣ муносибати давлат ва ҷомеаи маданияро ҳамчун муносибатҳои идоракунии субъект бар объект таъриф накардаанд. «Муносибати давлат ва ҷомеаи маданӣ муносибати идоракунӣ нест» [95, с. 64]. Аммо ба монанди идоракунӣ онҳо, ба гуфтаи О.Ф. Шабров, аз ду таъсири ба ҳам зид иборат аст: «Дар сурати мавҷуд будани механизмҳои таҳияшуда ва муассири таъсири ҷомеаи маданӣ ба давлат, афзалияти онҳо, таъмини намояндагӣ ва таъсир дар мақомоти давлатӣ доираи васеи манфиатҳои хусусии дар ҷомеаи маданӣ мавҷудбуда он аст, ки дар бораи режими демократӣ суҳан рондан қонунист. Дар сурати вучуд надоштан ӯ

бесамар будани чунин механизмҳо, вақте ки нақши бартаридоштаи таъсири давлат вучуд дорад, режими авторитарии муқобил ба вучуд меояд ва идоракунии самараноки сиёсӣ шакл намегирад. Дар ин ҳолат ҷомеаи маданӣ ва таркиботи институтсионалии он ҳамчун акторҳои идоракунии сиёсӣ эътироф намегарданд» [147].

Ба фикри мо аз нуқтаи назари идоракунии сиёсӣ барои муайян намудани акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ характери муносибатҳои давлат ва ҷомеаи маданиро ба эътибор гирифт. Вобаста ба масъалаи мазкур чанд навъи тарҳи муносибат маълум аст: Тарҳи муносибатҳои бартаридошта – фарогирии субъект бар объект « $S \Rightarrow O$ » мебошад, ки дар он ба давлат нақши бартаридошта дар асоси истифодаи принсипи «ҳар чизе, ки иҷозат нест, манъ аст» таъин карда мешавад. Дар ин сурат давлат кӯшиш мекунад, ки дар асоси ин принсипи иҷозатдиҳӣ соҳаи муносибатҳои шахрвандиро то ҳадди имкон пурра назорат кунад. Ба ибораи дигар, ин як тарҳи инструменталӣ ва назоратшавандаи идоракунии сиёсии ҷомеаи маданӣ аст. Дар ин ҷо давлат ҳамчун актори ягона ва ҷомеа ҳамчун объекти доимии идоракунӣ мебошад.

Тарҳи дигар тарҳи муносибатҳои мутақобил ва мутаносиби субъект-субъект ва объектии байни давлат ва ҷомеаи маданӣ мебошад, ки онҳо дар як вақт ҳамчун субъект ва объекти идоракунӣ ва таъсиррасон ба ҳамдигар амал мекунанд: « $S \Rightarrow O$ », « $O \Leftarrow C$ ».

Ба давлат дар асоси принсипи «ҳар чизе, ки мамнуъ нест, иҷозат аст» нақши танзимкунанда воғузор карда мешавад, яъне давлат танҳо принципҳо ва қоидаҳои умумии фаъолияти институтҳои ҷомеаи маданиро муайян намуда, риояи онҳоро асосан дар ҳолати вайрон кардани меъёрҳои ҳуқуқӣ ва қонунии муқарраршуда назорат мекунад.

Дар доираи ин тарҳ, ташаббус аз поён ба осонӣ амалӣ карда мешавад. Масалан, дар Фаронса барои таъсис ва ба қайд гирифтани ҳизб, шумо бояд маҷлис гузаронед (вобаста аз шумораи аъзо), барнома ва оиннома нависед, маблағи ночиз пардохт кунед ва ба мақомоти бақайдгирӣ ҳуҷҷат фиристед.

Агар ҳизб мақсадҳои радикалистӣ ва экстремистиро ошкоро эълон накунад, пас вай ба осонӣ ба қайд гирифта мешавад ва барои иштирок кардан дар ҳаёти сиёсии Фаронса ҳукуқи пурра мегирад.

Дар баробари ин, ин тарҳ камбудии назаррас дорад. Дар ин ҳамкориҳои мураккаб ва рақобатпазир ҳукуқи имкониятҳои расман муқарраршудаи ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ ва шахрвандони алоҳида барои иштирок дар идоракунии сиёсӣ дар амал аксаран ягон бартарии махсус намедихад. Ин раванд ниҳоят мураккаб буда, чунон, ки олимони америкоӣ Б. Хогвуд ва Л. Ганн қайд мекунанд ки «Ҳузури доимии бисёре аз иштирокчиёни индивидуалӣ ва акторҳои гуруҳӣ дар он аслан муносибати оқилонаро ба арзёбӣ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ аз байн мебарад» [69, с. 482-483].

Тарҳи сеюм, ки бартарии муносибатҳои объект – субъектро баррасӣ мекунад, чунин муқаррар менамояд, ки ҷомеаи маданӣ вазифаи субъекти ҳукмронро дар раванди танзим ва назорат аз болои сохторҳои давлатӣ иҷро мекунад. Ба таври расмӣ ин тарҳро метавон ҳамчун муносибати асимметрии «Объект <= Субъект» ($O \leq S$) муаррифӣ кард. Дар он ҷомеаи маданӣ ҳамчун субъект барои муқаррар ва нигоҳ доштани меъёрҳо ва стандартҳои танзимкунондаи фаъолияти давлат, ки дар навбати худ ҳамчун объект амал мекунад, бартарӣ дорад. Ин мисол концепсияи даҳлати ҳадди ақали давлатро ба муносибатҳои ҷамъиятӣ нишон медиҳад. Чунин ғоя дар таълимоти аввали либералӣ, ки дар он давлат ҳамчун «посбони шабона» баррасӣ мешуд, инъикос ёфтааст. Бо вуҷуди ин, низоъҳои доимии иҷтимоии асри XIX дар давлатҳои гуногун маҳдудият ва номуносибии ин тарҳро нишон доданд ва ин гуна равандҳо ба баррасии равишҳо ба нақши давлат дар танзими равандҳои ҷамъиятӣ мусоидат кард.

Ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ, ки дар нақши субъектҳои идоракунии сиёсӣ баромад мекунанд, ба равандҳои сиёсӣ, системаи идоракунии сиёсӣ ва ташаккули афкори ҷамъиятӣ таъсири назаррас мерасонанд. Ин раванд тавассути ҳамкориҳои ҳамҷонибаи васоити ахбори омма ва шаклҳои гуногуни

иштироки сиёсӣ, ки механизмҳои таъсиррасонӣ ба шуури ҷамъиятӣ ва рафтори сиёсиро институтсионалӣ мекунад, амалӣ карда мешавад. Чунончи: «Шаҳрванд дар сиёсат бевосита ва бавосита иштирок мекунад. Иштироки сиёсии бевосита ва самарабахш интиҳобот ва райтпурсӣ мебошад, ки тавассути онҳо раванди иштироки бевоситаи шаҳрвандон дар қабули қарорҳои сиёсӣ ва ташаккули ҳокимият амалӣ карда мешаванд. Дар баробари ин, ширкати онҳо дар фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилоту ҳаракатҳои ҷамъиятӣ ва дигар иттиҳодияҳои сиёсӣ нишондиҳандаи фаъолнокии сиёсии онҳо буда, ба раванди густариши робитаҳои байни субъекти идоракунии ва объекти он таъсири амиқ мерасонад» [111, с. 48-49].

Акторҳои идоракунии сиёсӣ талаботу манфиатҳои мутақобил ва зиддияту муҳолифатҳои гуногун доранд. Воқеъгардондани манфиатҳои худ дар самти раванди идоракунии сиёсӣ, яъне қабули қарори сиёсӣ сураи мегирад.

Таҳлилгар ва донишманди ватанӣ М.М. Абдулҳақов масъалаи гуногуни идоракунии сиёсиро мавриди омӯзиш қарор дода, дар таҳлилҳои худ ишора мекунад, ки: «сиёсат ва идоракунии сиёсӣ яке аз шаклҳои махсуси идоранамоӣ буда, акторҳои идоракунанда кӯшиши амалигардонии мақсадҳои сиёсии хешро менамоянд, ки аз имкониятҳои ташкили қоидаҳои умумӣ ва ҳуқуқи зӯригарии легитимӣ берун аст. Аз ин хотир, акторҳои идораро лозим аст, ки дар ҳалли вазифаҳои хеш аз роҳи усулҳои гуногун ва ё аз технологияи сиёсӣ истифода намояд» [87, с. 262]. Аз шарҳи муҳаққиқ бармеояд, ки танҳо раванди идоракунии сиёсӣ ва воқеияти амалии он ба акторҳои гуногуни сиёсат ва махсусан, идоракунии сиёсӣ имконият медиҳад, ки мақсадҳои онҳо амалӣ гарданд.

Хусусияти дигари асосии фаъолияти субъектҳои идоракунии сиёсӣ қобилияти онҳо барои таъмини самаранокӣ ва мақсаднокӣ дар раванди қабули қарорҳо мебошад. Он дар навбати худ ба танзими муносибатҳои муҳими иҷтимоӣ ва ташаккули системаи беназири демократӣ мусоидат

мекунад. Дар ин замина, идоракунии сиёсӣ як раванди мураккаби таҳия ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ мебошад, ки ба иштироки ғаёл ва ҳамаҷонибаи ҳамаи субъектҳои идоракунии, аз ҷумла институтҳои давлатӣ ва институтҳои ҷомеаи маданӣ асос ёфтааст. «Идоракунии сиёсӣ ҳамчун раванди муташаккил ва мақсаднок дар таъмини рушди босуботи ҷомеа аҳамияти асосӣ дорад. Ҳамчун зухуроти фарогир ва мураккаби он метавонад дар занҷираи муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ пайвасти тағйирот ворид намояд. Тағйирпазирии мавқеъ ва манфиатҳо дар раванди идоракунии амри маъмулӣ ба ҳисоб меравад. Ба инбат гирифтани ин нуқта имконият медиҳад, то тамоми ҷузъиёти муносибатҳо баррасӣ ва бознигарӣ шаванд. Зеро дар раванди идоракунии сиёсӣ вазъият ва ҳолатҳои ба вуқӯ меоянд, ки субъекту объект ба зудӣ тағйири мавқеъ мекунад. Дар натиҷа, муносибатҳои сиёсӣ низ метавонанд тағйир ёбанд. Аз ин нуқтаи назар, идоракунии сиёсӣ раванди мураккабест, ки аз субъекти идоракунии рақобатпазирӣ, ояндабинӣ, қатъият, чандирии сиёсӣ ва маҳорати созиш намуданро барои ба даст овардани манфиатҳои асосӣ тақозо менамояд» [111, с. 50].

Ҳам институтҳои давлатӣ ва ҳам шахсони алоҳида, ки салоҳиятҳои дахлдор доранд, метавонанд ҳамчун субъектҳои идоракунии баромад кунанд. Боварӣ ба ин субъектҳои идоракунии омили асосии таъмини қобилияти онҳо барои самаранок иҷро кардани вазифаҳои худ ва мусоидат барои ноил шудан ба ҳадафҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим мебошад. Давлат ҳамчун як ниҳоди марказии системаи сиёсӣ дар тури таърихи рушди худ аҳамият ва нақши калидии худро дар идоракунии ва равандҳои сиёсӣ нигоҳ медорад. Он механизми асосии танзими тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, ҳадафи олии муборизаи сиёсӣ ва таҷассум намудани моҳияти ҳокимияти сиёсӣ мебошад. Бе давлат ғаёлияти сиёсӣ легитимият ва хусусияти функционалии худро гум мекунад.

Мувофиқи ақидаи аксари сиёсатшиносон, моҳияти давлат ва хусусияти ҳамкориҳои он бо ҷомеа, пеш аз ҳама, аз муносибати он бо институтҳои ҷомеаи

маданӣ муайян карда мешавад. Ин аз он сабаб аст, ки давлат ва ҷомеаи маданӣ унсурҳои мукамал ва вобастаи системаи сиёсиро ифода мекунанд. Ҳар дуи ин механизмҳо дар рушди системаи сиёсӣ ва танзими муносибатҳои муҳимми иҷтимоӣ нақши калидӣ доранд.

Давлат ҳамчун унсури марказии низоми сиёсӣ монополияи истифодаи қонунии қувваро дорад ва субъекти асосии масъули таъмини тартиботи ҳуқуқӣ ва субот дар ҷомеа мебошад. Ҷомеаи маданӣ, дар навбати худ, маҷмуи ташкилотҳо ва иттиҳодияҳои ғайридавлатӣ мебошад, ки дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон, инчунин назорати фаъолияти институтҳои давлатӣ нақши муҳим мебозанд. Ҳамкориҳои байни давлат ва ҷомеаи маданӣ як раванди мураккаб ва гуногунҷанба мебошад, ки ҳам ҳамкорӣ ва ҳам рақобатро дар бар мегирад. Дар шароити ҷомеаи демократӣ ин ҳамкорӣ бояд ба принципҳои эҳтироми тарафайн, шаффофият ва ҳисоботдихӣ асос ёбад. Танҳо дар ин ҳолат метавон дар бораи ташкили системаи муассир ва устувори сиёсӣ сухан ронд, ки қодир аст ба мушкilot ва ниёзҳои ҷаҳони муосир ба таври кофӣ посух диҳад.

Илми муосири сиёсӣ аҳамияти омилҳои субъективӣ, аз қабилӣ эътиمود, эътиқод, ҳавасмандӣ ва ҳавасмандкуниро дар раванди қабули қарорҳо ва татбиқи вазифаҳои идоракунии таъкид мекунад. Ин усулҳо, ки ба технологияи сиёсӣ ворид карда шудаанд, маҷмуи стратегияҳо ва тактикаҳои мебошанд, ки ба ноил шудан ва нигоҳ доштани қудрат нигаронида шудаанд. Истифодаи самараноки ин технологияҳо аз субъектҳои идоракунии дониши амиқ ва фаҳмиши принципҳои фарҳанги идоракуниро талаб мекунад. Дар ин замина, ҳамгироии дастовардҳои илмӣ дар соҳаи ҷомеашиносӣ, психология ва сиёсатшиносӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад, ки ба таҳия ва татбиқи таҷрибаҳои фасеҳтар ва мутобиқгаштаи идоракунии имкон медиҳад.

Ҳамин тариқ, назарияи сиёсии муосир ба зарурати муносибати ҳамаҷониба ба идоракунии, ки ҳам усулҳои анъанавӣ ва ҳам инноватсиониро дар бар мегирад, диққат медиҳад. Ин аз субъектҳои идоракунии на танҳо

салоҳияти баланд, балки қобилияти тафаккури интиқодӣ ва рушди доимии касбиро талаб мекунад.

Яке аз дигар хусусиятҳои муҳими фаъолияти акторҳои идоракунии сиёсиро ба кор гирифтани меъёрҳои арзишӣ ва ахлоқи идоракунӣ ташкил медиҳад. Ҳолати мазкурро Е.Ю. Бикметов фарҳанги идоракунӣ таъриф намуда ишора мекунад, ки: «Фарҳанги идоракунӣ на танҳо истифодаи техника ва усулҳои мувофиқ ва муваффақи идоракунӣ, инчунин маҷмуи муқаррароти ба низомҳои идоракунӣ ва кормандон пешниҳодшавандаро низ дар бар мегирад, ки онҳо бо меъёру принципҳои ахлоқи ҷамъиятӣ, ҳуқуқ, эстетикӣ ва этикӣ вобаста мебошанд. Дар ин маънӣ дарки фарҳанги идоракунӣ ҳамчун зарурати таърихан ташаккулёфтаи истифодаи чунин усулу василаҳоест, ки тавассути онҳо идорашавандагии равандҳои иҷтимоӣ таъмин карда мешаванд» [21, с. 108].

Фарҳанги идоракунӣ як системаи мураккаби принципҳо ва меъёрҳои ахлоқие мебошад, ки ба таъмини эҳтиром ба арзишҳои фарҳангӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии васеъ нигаронида шудааст. Дар доираи ин замина бояд ба фаҳмиши табиати арзишҳои фарҳангӣ диққати махсус дода шавад. Он ба субъекти идоракунанда имкон медиҳад, ки ба ҳадафҳои гузошташуда самаранок ноил гардад. Барои ноил шудан ба сатҳи баланди касбият дар соҳаи идоракунӣ дониши ҷамъонибаи соҳавӣ, инчунин фаҳмиши амиқи заминаҳои фарҳангӣ ва таъсири онҳо ба равандҳои идоракунӣ зарур аст. Қоидаҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ дар ташаккули симои мусбати ташкилот ва эҷоди эътимод аз ҷониби ҷамаи ҷонибҳои манфиатдор нақши калидӣ доранд. Фарҳанги идоракунӣ қисми ҷудонашавандаи раванди самараноки идоракунӣ мебошад, ки муносибати ҷамъониба ва фаҳмиши амиқи ҳам ҷанбаҳои идоракунӣ ва ҳам фарҳангиро талаб мекунад.

Ҳамин тариқ, актори идоракунии сиёсӣ унсури асосии низом, раванд ва татбиқи идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб мераванд. Раванди ташаккул ва таназзули идоракунии сиёсӣ, самаранокии он ва нақши он дар ҳал ва танзими

муносибатҳои муҳимми ҷамъиятӣ ва равандҳои гуногуни сиёсии ҷомеа аз хусусиятҳои фаъолият ва дараҷаи зоҳиршавии қори онҳо вобастагии калон дорад.

БОБИ II. РАВИШҶО ВА САМТГИРИҶОИ АКТОРҶОИ ИДОРАКУНИИ СИЁСӢ

2.1. Хусусиятҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар шароити ҳозира

Мураккабии амалӣ намудани сиёсат ва идоракунии дар шароити муосир масъалаи махсусгардонии тарҳи инкишоф ва эҷоду ба кор гирифтани намунаи нави идоракунии самараноки сиёсиро диққатҷалбкунанда мегардонад. Идоракунии хосияти мураккаб ва пурпечутобро соҳиб аст. Хосияти амалӣ ва оммавии он афзалият дорад.

«Идоракунии раванди низомнок ва самаранок гардонидани фаъолияти механизми асосии таркиботи соҳавии ҷамъиятиро метавон гуфт. Идоракунии таъсири мақсаднок ба равандҳо барои тағйир додани гузариши онҳо бо мақсади ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ ё канорагирӣ аз натиҷаи номатлуб мебошад. Идоракунии як воҳиди сохторӣ дар ташкилот мебошад. Идоракунии - раванди пешгӯӣ, банақшагирӣ, ташкил, ҳавасмандкунии, ҷамоҳангсозӣ ва назорат намудан мебошад, ки ба таҳия ва қабули қарори сиёсӣ баҳри ноил шудан ба ҳадафҳои муайяни стратегӣ нигаронида шудааст» [44, с. 45].

«Тарҳи идоракунии консепсияест, ки унсурҳои гуногунро, аз қабилӣ сохтори ташкилӣ, фарҳанги идоракунии ва маъмурӣ, усулҳои ҳавасмандкунии, сиёсатҳои гуногун ва ғайра дар бар мегирад. Ба андешаи мо, яке аз унсурҳои муҳимтарини принсипи умумии идоракунии, хусусияти татбиқи ваколатҳои роҳбарӣ мебошад, зеро тарҳи идоракуниро то андозае ҳуди роҳбар интиҳоб мекунад» [129].

Идоракунии сиёсӣ ҳамчун ҷузъи таркибии системаи васеи идоракунии иҷтимоӣ як зерсистемаи махсусест, ки ба танзим ва ҷамоҳангсозии равандҳои ҷамъиятӣ равона шудааст. Дар доираи таҳлили системаҳои мураккаби иҷтимоӣ, ба монанди ҷомеа, бояд бисёрқабата ва гуногунҷанба будани фаъолияти идоракуниро ба назар гирифт. Идоракунии иҷтимоӣ, дар навбати худ, на танҳо идоракунии сиёсӣ, балки дигар намудҳои фаъолияти идоракуниро, аз қабилӣ идоракунии давлатӣ, идоракунии соҳавӣ ва

байнисоҳавӣ, идоракунии минтақавӣ ва идоракунии ҳаёти ҷамъиятӣ, идоракунии иқтисодӣ, маориф, тандурустӣ ва фарҳангро дар бар мегирад.

Ғайр аз ин, таснифи системаҳои идоракунии аз рӯйи дараҷаи кушодагии онҳо бояд ба назар гирифта шавад. Дар ин замина, идоракунии корпоративӣ ва идоракунии ташкилотҳои меҳнатӣ, ки шаклҳои мушаххаси идоракунии мебошанд ва ба равандиҳои дохилӣ нигаронида шудаанд, фарқ мекунанд. Ҳамин тариқ, баррасии ҳамаҷонибаи тамоми ҷанбаҳои идоракунии иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки механизмҳои фаъолияти ҷомеа амиқтар фаҳмида шаванд ва стратегияҳои муассир барои рушди устувори он таҳия гарданд.

Баррасии идоракунии сиёсӣ ҳамчун як падидаи иҷтимоӣ муайян намудани ду мафҳуми ба ҳам алоқамандро тақозо мекунад: «иҷтимоӣ» ва «система».

Идоракунии сиёсӣ яке аз намудҳои фаъолияти идоракунии ва сатҳи муносибатҳои идоракунии мебошад.

Якчанд таърифҳои мафҳуми «идоракунии», аз фалсафии умумӣ то мафҳуми мушаххаси илмӣ мавҷуданд, ки ба назария ва амалияи идоракунии дар кишварҳои ғарбӣ алоқаманданд. Дар ин ҷо баъзе аз онҳо чунин ҳастанд:

« - идоракунии ин функцияи системаҳои муташаккил, ки нигоҳдории сохтори онҳоро таъмин намуда, тарзи муқарраршудаи фаъолиятро дастгирӣ мекунад ва ҳадафҳои ин фаъолиятро амалӣ менамояд, мебошад» [81, с. 86];

« - идоракунии маҷмуи таъсири муайяни субъекти идоракунии ба объекти идорашаванда ба ҳисоб меравад» [101, с. 35];

« - идоракунии ин раванди анҷом додани маҷмуи вазифаҳо тавассути актрҳои худ мебошад» [154, с. 168].

Ҷомеашинос ва сиёсатшиноси барҷастаи олмонӣ М. Вебер дар тафаккури назариявии идоракунии сиёсӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ва системаи сохторӣ саҳми назаррас гузоштааст. Консепсияи инноватсионии ӯ - «амали иҷтимоӣ» барои фаҳмидани механизмҳои ҳамкории шахсони алоҳида дар доираи сохторҳои ҷамъиятӣ муҳим гардид. М. Вебер амали иҷтимоиро

хамчун рафтори мақсадноке муайян мекунад, ки ба дигар иштирокчиёни муҳити иҷтимоӣ таъсир мерасонад ва тарзи рафтори онҳоро мувофиқи ҳадафҳои гузошташуда ташаккул медиҳад. Ҳамин тариқ, амали иҷтимоӣ на танҳо бо хушёрӣ, балки бо қобилияти ба вучуд овардани тағйироти иҷтимоӣ ва ташаккули муносибатҳои ҷамъиятӣ хос аст. Мафҳуми «таъсиррасонӣ»-и М. Вебер ба ҷанбаи динамикии амали иҷтимоӣ диққат дода, қобилияти онро барои тағйир додани воқеияти иҷтимоӣ ва муҳити институтсионалӣ таъкид мекунад.

Ҳамин тариқ, «идоракунии системаҳои иҷтимоии ҳар навъ муносибатҳо ва соҳаҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла сиёсӣ амали мутақобилаи пурмазмунӣ субъект ва объекти идоракуниро талаб мекунад. Шакли муҳимми танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ҷомеа, ки ба таври ошкоро тавассути ҳокимияти давлатӣ ба амал бароварда мешавад, идоракунии сиёсӣ мебошад» [35, с. 429].

«Ба касе пӯшида нест, ки низомии идоракунии сиёсӣ ҳамчун зухуроти ҷамъиятӣ хусусияти фарогир ва бисёрҷанба дорад. Аз ин рӯ, он дар доираи илмҳои гуногун мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор дода мешавад» [111, с. 25-26].

Дилхоҳ система вобаста ба табиати худ хусусияти диалектикӣ ва зиддиятнокро соҳиб аст. «Аз назари муносибати системанокӣ идоракунӣ аз боло ба поён (фармоишҳо, қарорҳо, даъватҳо) ва мутаносибан худидоракунӣ ташаббус ва раванди худамалишавӣ таъриф пайдо мекунад. Аксаран онро худамалишавии низ меноманд. Ба ин маънӣ, ҳар як системаи иҷтимоӣ қобилияти субъекти идоракуниро тақозо мекунад. Бояд гуфт, ки пештар дар назарияҳои классикӣ идоракунӣ ба таъсири мутақобилаи системаҳои идоракунӣ ва идорашаванда кам диққат дода мешуд. Парадигмаи муосири идоракунӣ муайян мекунад, ки ҷомеаи муосир шароити азбайнравии идоракунии классикиро фароҳам меоварад» [27, с. 90]. Системаҳои мураккаби иҷтимоии муосир бо мавҷудияти механизмҳои худтанзимкунии эндогенӣ, ки метавонанд таъсири идоракуниро безарар кунанд, тавсиф карда

мешаванд. Дар робита ба ин, дар назарияҳои муосир ва амалияи идоракунии ба таҳлили муносибатҳои субъект - объект дар заминаи фаъолияти идоракунии, ҳамчунин таҳқиқи падидаи таъсири синергетикӣ диққати махсус дода мешавад. Таъсири синергетикӣ ба фароҳам овардани шароите дахл дорад, ки дар он натиҷаи умумии фаъолияти муштарак аз кӯшишҳои инфиродӣ зиёдтар аст, ки ин аз мавҷудияти ҳамкориҳои оқилона ва самарабахши байни иштирокчиёни раванд шаҳодат медиҳад.

Идоракунии сиёсӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун шакли васеътари идоракунии дар ҳаёти сиёсӣ матраҳ мешавад. Он ҳамчун раванди таъсирбахш баҳри муттаҳид кардани тамоми соҳаҳои ҷомеа бо мақсади нигоҳ доштани якпорчагӣ ва рушди устувори он фаҳмида мешавад. А.И. Соловев қайд мекунад, ки «Хусусиятҳои фарқкунандаи идоракунии сиёсӣ дар он аст, ки он фаъолияти давлатро ба ҳалли вазифаҳои ҳаётан муҳимми ҷомеа, ки дар доираи ҳифзи тамомияти арзӣ, соҳибхитӣ, амният, субот ва ғайра амалӣ мегарданд, муайян мекунад» [26, с. 54].

Идоракунии сиёсӣ аз рӯйи ҳадафаш ҳамчун роҳи муқаррар намудани роҳнамои арзишӣ барои рушди иҷтимоӣ баҳо дода мешавад. Вазифаи асосии он, чунонки Т.Е. Дубатова менависад, «муайян намудани мақсадҳои стратегӣ ва тактикӣ тараққиёти ҷамъият аст» [98, с. 15].

Мафҳуми «идоракунии сиёсӣ» дастгоҳи концептуалие мебошад, ки барои таҳлил ва системасозии ҳамкориҳои идоракунии дар заминаи муайян кардани дурнамои стратегӣ рушди ҷомеа истифода мешавад. Ин падида доираи васеи ҷанбаҳои институтсионалӣ ва функционалии марбут ба таҳия ва татбиқи сиёсати давлатӣ, инчунин танзими равандҳои ҷамъиятиро ба манфиати таъмини субот, рушд ва расидан ба ҳадафҳои дарозмуддат фаро мегирад. Идоракунии сиёсӣ маҷмуи чорабиниҳоро дар бар гирифта, ба ҳамоҳангсозии амалҳои фаъолони гуногун, аз ҷумла мақомоти давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахрвандон бо мақсади ба даст овардани консенсус ва татбиқи манфиатҳои дастаҷамъӣ равона карда

шудаанд. Дар воқеъ, сухан дар бораи таъсири назоратии сиёсат ба ҷомеа, пеш аз ҳама, дар шахсияти давлат меравад, ки қодир аст стратегияи рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишварро бо назардошти манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ таҳия кунад.

Ба ин фаҳмиши идоракунии сиёсӣ категорияҳои «сиёсати давлатӣ» наздиканд. Мафҳуми сиёсати давлатӣ «як шакли фаъолияти маҷмуи муштараки мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ барои ба миён гузоштан ва амалӣ намудани ҳадафҳои дарозмуддати ҳам дар маҷмуъ ва ҳам дар соҳаҳои алоҳидаи он дар самти беҳсозии муносибатҳои байни давлат ва ҷомеа, нигоҳ доштани суботи ҷамъиятӣ ва пурратар амалӣ гардондани манфиатҳои коллективӣ мебошад» [69, с. 70]. Сиёсати давлатӣ як раванди мураккаб ва бисёрқабатаест, ки иштироки фаъолонаи шахрвандонро дар қабули қарорҳое, ки барои фаъолият ва рушди ҷомеа аҳаммияти асосӣ доранд, дар бар мегирад. Ин раванд унсури калидии системаи демократӣ мебошад ва самаранокии идоракунии давлатиро таъмин мекунад. Иштироки шахрвандӣ дар ин замина ҳамчун воситаи муҳимми фикру мулоҳизаҳо барои ба назар гирифтани манфиатҳо ва ниёзҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, инчунин ислоҳи сиёсати давлатӣ мувофиқи шароит ва мушкилоти тағйирёбанда амал мекунад.

Идоракунии сиёсӣ хосияти мураккабро соҳиб аст. Он аз мураккабии таркиби идоракунии сиёсӣ ҳамчун система бармеояд. Сиёсатшиноси маъруфи рус Г.И. Козирев на танҳо ба идоракунии сиёсӣ таъриф медиҳаду хусусиятҳои сохтории онро муайян мекунад, балки чунин хусусияти равандҳои идоракуниро дар ҷомеа ҳамчун моҳияти оқилона ва мақсадноки танзими муносибатҳои онҳоро қайд мекунад. Аз назари олим «идоракунӣ - таъсири мунтазам ва мақсадноки субъекти фаъолияти идоракунӣ ба объекти идорашаванда бо мақсади ба тартиб даровардан, нигоҳ доштан ва рушди он мебошад. Ҷомеа (ҷомеаи иҷтимоӣ), мисли ҳама гуна низом, таҳти таъсири танзимгарони гуногун, аз ҷумла акторони идоракунии сиёсӣ қарор мегирад.

Идоракунии сиёсӣ шакли олии танзими бошуурокаи равандҳо, фаъолият ва рушди системаи сиёсӣ мебошад» [41, с. 187].

Мақсади идоракунӣ нигоҳ доштани фаъолияти муътадили объекти идорашаванда, рушди минбаъдаи он ва ё ба ҳолати нави сифатӣ (ислоҳот) гузаронидан мебошад.

Сохтори фаъолияти идоракунии сиёсӣ унсурҳои зеринро дар бар мегирад:

« - субъекти идоракунӣ – шахс, гурӯҳ, ташкилот, муассисаи иҷтимоӣ, ки барандаи таъсири идоракунӣ ба объект мебошад;

- объекти идоракунии сиёсӣ – низоми иҷтимоӣ (ҷомеа, ҷамъияти иҷтимоӣ, ташкилот, фард ва ғайра), ки ба он ҳамаи намудҳои таъсири идоракунии сиёсӣ равона карда шудааст;

- захира (восита)-ҳои идоракунии сиёсӣ – ҳама чизест, ки объекти идорашавандаро барои иҷрои фармон (фармоиш, фармон)-ҳои субъекти худ водор месозад ё маҷбур созад (мукофоти моддӣ, маҷбуркунии ҷисмонӣ, харизмаи субъекти идоракунӣ, меъёрҳои ахлоқию ҳуқуқӣ, анъанаҳо, идеяҳо, қудрати субъекти идоракунӣ ва ғайра).

Дар робита ба идоракунии сиёсӣ В. Зимин ва Н. Борисов пешниҳод мекунанд, ки тавассути назорати технологияҳои сиёсӣ, усулҳо ва тартиботе, ки интиқол ва дарки таъсири назоратро дар асоси табодули иттилоот дар дохили системаи сиёсӣ ва берун аз он таъмин мекунанд, фаҳмида шавад.

Онҳо инчунин шабакаҳои идоракунӣ (муоширати сиёсӣ)-ро ҳамчун ҷузъи махсуси идоракунии сиёсӣ – самтҳои таъсири мутақобилаи субъект ва объект дар системаи идоракунӣ (бевосита ва бавосита), инчунин ҷараёни иттилоот аз муҳити беруна муайян мекунанд» [31, с. 29].

Дар афкори сиёсӣ ва идоракунии сиёсии муосир нуқтаи назари ягона оид ба моҳият ва хусусияту сохтори идоракунии сиёсӣ вучуд надорад. Бо вучуди ин, имкон дорад, ки як қатор мавқеъҳои муштараки гурӯҳи муҳаққиқонро муайян кунем. Асоси аломатгузори (чудо кардан)-и ин мавқеъҳо, пеш аз

хама, ақидаҳои гуногун дар бораи муносибати байни идоракунии сиёсӣ ва давлатӣ мебошанд. Зимни пурра муайян кардани ин масъалаҳо баррасии идоракунии сиёсӣ ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи давлат ва ба сохтори идораи сиёсӣ дохил намудани идораи давлатӣ ҳамчун яке аз унсурҳои муҳим ва ниҳони он ҳосил мегардад.

Ҳамин тариқ, ба андешаи Г.И. Козирев, «идоракунии сиёсӣ яке аз намудҳои идоракунии давлатӣ дар баробари идоракунии маъмурӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ буда, яке аз шаклҳои ҳамкориҳои субъектҳои сиёсатро оид ба таҳия, қабул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ ифода мекунад» [41, с. 192].

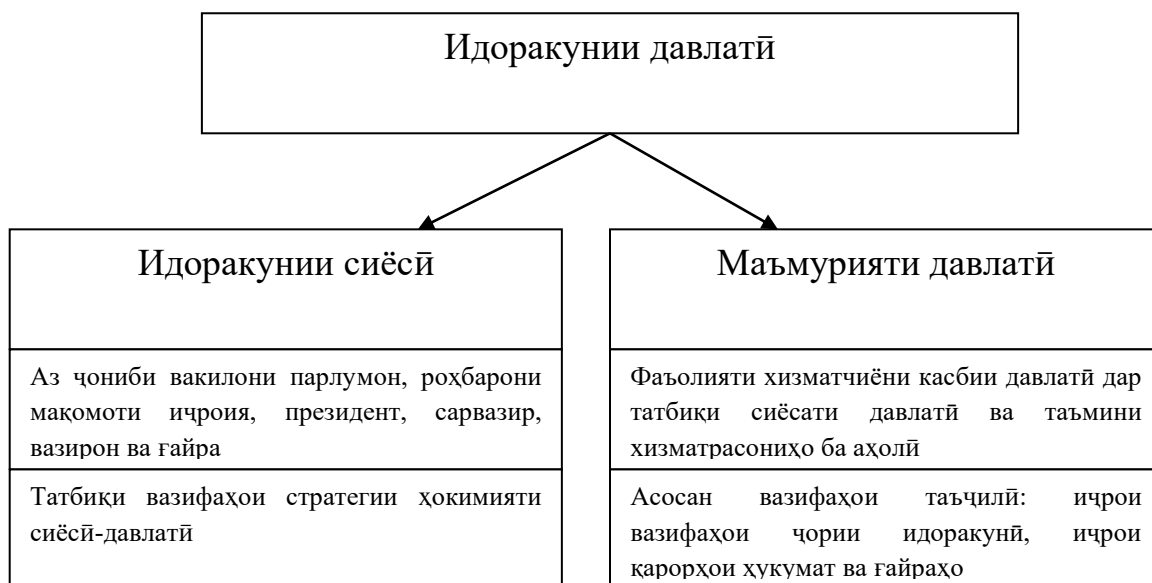
Муҳаққиқ Р.Т. Мухаев низ чунин мавқеъ дорад. Вай идоракунии сиёсиро ҷузъи таркибии идоракунии давлатӣ (дар баробари идоракунии давлатӣ) медонад. Аз нуқтаи назари ӯ, дар сатҳи идоракунии сиёсӣ танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ду самти асосӣ сураат мегирад:

« 1) таҳияи самти фаъолияти сиёсӣ – амалҳои актори идоракунии сиёсӣ - давлат, ки ба таҳияи мақсад ва вазифаҳои, ки талаботи ҷомеаи инъикос менамоянд, нигаронида шудаанд;

2) таҳияи сиёсати давлатӣ – қабули қарорҳои ҳукуматӣ оид ба татбиқи сиёсати сиёсӣ дар соҳаҳои мушаххаси ҳаёти ҷомеа бо муайян намудани омезиши самарабахши мақсад ва воситаҳо ва интихоби намунаҳои дигари амиқи фаъолият.

Дар сатҳи идоракунии давлатӣ таъсири назоратӣ дар ташкили раванди татбиқи қарорҳои ҳукумат дар фаъолияти хизматчиёни давлатӣ ифода меёбад» [48, с. 78].

Вобаста ба тарзи муносибати дар боло овардашуда муносибатҳои байни идоракунии сиёсӣ ва давлатиро ба таври зерин ифода кардан мумкин аст:

Аммо муҳаққиқони ватанӣ Г.Н. Зокиров, М.М. Абдулҳақов, А. Ё. Комилбек ва дигарон идоракунии сиёсиро аз идоракунии давлатӣ тафовути зикр намудаанд ва хусусиятҳои фарқунандаи онро ишора кардаанд. Идоракунии сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ ду падидаи гуногун, вале ба ҳам алоқаманд мебошанд, ки бо як қатор аломатҳои муҳим фарқ меkunанд. Пеш аз ҳама, номувофиқатҳои онҳо дар соҳаи амал бояд таъкид карда шавад. Идоракунии сиёсӣ ҳамчун вазифаи ҳокимияти сиёсӣ доираи васеи таъсир ва амалро дорад, ки аз доираи институтҳои анъанавии давлатӣ берун аст. Ин маънои онро дорад, ки идоракунии сиёсӣ метавонад ба фаъолияти субъектҳои, ки берун аз сохторҳои расмӣ ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла акторҳои ғайридавлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ мебошанд, татбиқ карда шавад.

Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсиро метавон ҳамчун падидаи фарогир ва гуногунҷанба, ки доираи васеи муносибатҳо ва равандҳои ҷамъиятиро фаро мегирад, баррасӣ кард. Баръакси он, идоракунии давлатӣ дар доираи институтҳо ва сохторҳои расмӣ давлатӣ маҳдуд аст, ки онро маҳдудтар ва махсусгардонидашуда мекунад. Бояд қайд кард, ки ҳамкориҳои байни идоракунии сиёсӣ ва давлатӣ ҷанбаи калидии фаъолияти системаи сиёсӣ мебошад. Идоракунии сиёсӣ самтҳо ва ҳадафҳои умумии рушди ҷомеаро

муайян мекунад ва идоракунии давлатӣ татбиқи онҳоро тавассути механизмҳои мушаххаси маъмурӣ ва ҳуқуқӣ таъмин менамояд. Дар ин замина, метавон дар бораи таъсири синергетикӣ сухан ронд, ки ҳангоми омезиши ҳамоҳангии ин ду шакли идоракунӣ ба амал омада, ба ноил шудан ба ҳадафҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим мусоидат мекунад.

Бояд таъкид кард, ки идоракунии сиёсӣ ва давлатӣ системаҳои гуногунҷанбаи таъсиррасонӣ ба объекти идоракунӣ мебошанд. Идоракунии давлатӣ дар доираи тарҳи объективии таъсиррасонӣ амал мекунад ва унсурҳои асосии он давлат, шаҳрванд ва ҷомеа мебошанд. Дар ин замина, ҳамкорӣ аз рӯйи принсипи аз боло ба поён, аз давлат ба шаҳрванд ва минбаъд ба ҷомеа сурат мегирад.

Дар муқоиса бо ин, идоракунии сиёсӣ бо парадигмаи дигари ҳамкорӣ хос аст. Он аз рӯйи тарҳи шаҳрванд, ҷомеаи маданӣ ва давлат амалӣ карда мешавад, ки ба самти дигари таъсиррасонӣ ишора мекунад. Дар ин ҳолат, диққат аз сатҳи давлатӣ ба сатҳи ҷомеаи маданӣ мегузарад ва сипас ба сохторҳои давлатӣ таъсир мерасонад. Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсӣ ҳамчун раванди аз поён ба боло оғозёфта муайян карда мешавад, ки дар он ҷомеаи маданӣ ҳамчун субъекти фаъол, ки гуфтугӯи сиёсиро ташаққул медиҳад ва ба қабули қарорҳои давлатӣ таъсир мерасонад, амал мекунад. Ин фарқиятҳо дар равишҳои идоракунӣ мураккабӣ ва гуногунҷанбагии раванди ҳамкориҳои байни фаъолони гуногуни низоми сиёсӣ ва давлатиро таъкид мекунанд. Фаҳмидани ин нозукиҳо барои таҳияи стратегияҳои муассири идоракунӣ ва таъмини фаъолияти ҳамоҳангшудаи ҷомеа зарур мебошад.

Идоракунии сиёсӣ раванди мураккаб ва бисёрҷабҳаест, ки тавассути механизми сиёсӣ ба амал бароварда мешавад. Ин механизмро, дар навбати худ, метавон ҳамчун маҷмуи воситаҳои институтсионалӣ ва муҳофизавӣ муайян кард, ки амалисозии ҳокимияти сиёсиро таъмин мекунанд. Дар доираи ин парадигма механизми сиёсӣ ҳам ниҳодҳои давлатӣ, аз қабилӣ мақомоти қонунгузор, иҷроия ва судӣ ва ҳам институтҳои ҷомеаи маданӣ, аз

ҷумла ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳо, гурӯҳҳои фишороварӣ, сохторҳои иҷтимоӣ, кишрҳои гуногуни элитаи сиёсӣ ва сарварони сиёсиро дар бар мегирад [30, с.698]. «Идоракунии сиёсӣ ин раванди таҳия ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ мебошад, ки дар асоси иштироки васеи ҳам ниҳодҳои давлатӣ ва ҳам тамоми ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ сурат мегирад» [111, с. 50].

Равишҳое, ки идоракунии сиёсиро танҳо ҳамчун муродифи идоракунии давлатӣ ё ҷузъи калидии он меҳисобанд, сатҳи нокифояи концептуалӣ ва мутобиқшавӣ ба воқеиятҳои муосирро нишон медиҳанд. Барои таҳлили муфассалтар ва арзёбии интиқодии онҳо истифодаи меъёрҳои зерин мақсаднок аст: Якум, тамоюлҳои ҷаҳонии демократикунонии низомҳои сиёсӣ ва ғаёлшавии ҷомеаи маданӣ, ки ҳам дар кишварҳои пешрафта ва ҳам дар ҳоли рушд мушоҳида мешаванд, аз бӯҳрони монополияи давлатӣ дар ташаккул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ шаҳодат медиҳанд. Ин раванд таҳаввулоти парадигмаҳои сиёсӣ ва идоракуниро дар шароити ҷаҳонишавӣ, иттилоотисозӣ ва дигаргуниҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ инъикос мекунад. Ҳизбҳои сиёсии муҳолиф, гурӯҳҳои фишоровар (лоббихо), ғаёлон ва институтҳои ҷомеаи маданӣ дар ташаккули «рӯзнома»-и сиёсӣ нақши рӯзафзун ва муҳим мебозанд. Ҳамин тариқ, ҳаёти ғаёлон ва институтҳои ғаёлияти сиёсӣ идоракуни танҳо бо давлат маҳдуд намешавад (ҳарчанд нақши марказии он дар низоми сиёсӣ ва раванди сиёсӣ боқӣ мемонад).

Дар доираи сиёсатшиносии муосир тамоюли аз нав тафсир кардани мафҳуми «менеджменти сиёсӣ» мушоҳида мешавад. Ин муодили мустақими истилоҳи англисии «идоракунии сиёсӣ» нест, балки таҷриба ва технологияҳои нави васеъ истифодашавандаи идоракуниро инъикос мекунад. Менеджменти сиёсӣ ба захираҳои анъанавии ҳокимияти давлатӣ, ба монанди зӯроварии меъёрӣ ва ҳуқуқӣ таъя намекунад. Ин равишҳо ва усулҳои инноватсионӣ ба системаи воситаҳои технологӣ ва усулҳои идоракунии сиёсӣ ғаёлона ворид карда мешаванд. Чунин фаҳму дарки ин масъала имкон медиҳад, ки «менеджменти сиёсӣ» ҳамчун самти мустақил ва мушаххас

дар сиёсатшиносӣ баррасӣ карда шавад. Ин самт ҳам аз ҷониби институтҳои сиёсии давлатӣ ва ҳам ғайридавлатӣ амалӣ карда мешавад.

Идоракунии сиёсӣ аз идоракунии давлатӣ ва аз идора дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, инчунин аз идораи институтҳои сиёсӣ бо як зумра хусусиятҳои муҳимми худ фарқ мекунад ва онҳоро метавон чунин баён намуд:

Аввалан, ин ки дар идоракунии сиёсӣ субъекти идоракунанда аз ҳуқуқҳои зерин маҳрум аст:

- ба механизм ва воситаҳои маҷбурияти давлатӣ таъя намудан ва ҷораҳои таъсиррасонӣ ва идоракуниро нисбати қонунвайронкунандагон истифода намудан;

- истифодаи мучозот, ки роҳбарони мақомоти ҳокимияти давлатӣ ё иттиҳодияҳои сиёсӣ онро нисбати зердастони худ раво мебинанд.

Аз ин хотир, дар идоракунии сиёсӣ воситаҳои таъсиррасони субъект дар идораи объект хусусиятҳои хосси худро дорад ва дар заминаи шаклҳои махсуси таъсиррасон ба сохти мотиватсионӣ равона мегардад.

Баъдан, идораи ҳокимияти давлатӣ ва идораи иттиҳодияҳои сиёсӣ давлатӣ, асосан, дар заминаи принципҳои меъёрӣ сурат мегирад. Мақомоти давлатӣ ё шахсони мансабдор вобаста ба фаъолиятҳои салоҳиятҳои гуногуни ҳуқуқи қабули қонун, фармон ва меъёрҳои дигари қориро пайдо менамоянд. Субъекти идоракунанда дар идоракунии сиёсӣ оид ба таъсир расонидан ба объект аз ҳуқуқи легитимии қоидаҳои ҳатмӣ маҳрум аст ва онҳо маҷбуранд ба донишҳои хусусияти мотиватсионӣ психологӣ таъя намуда, қоидаҳои бозиро ба нафъи худ ба анҷон расонанд.

Сеюм ин ки дар идоракунии сиёсӣ вазифаҳои асосӣ ҳалли худро пайдо менамоянд. Идоракунии сиёсӣ дар муқоиса бо идоракунии маъмурӣ ба муайян кардани ҳадафҳои стратегӣ ва афзалиятҳои рушди ҷомеа равона карда шудааст. Он ташаккули рӯзномаи сиёсӣ, таҳияи сиёсати давлатӣ дар соҳаҳои гуногун ва инчунин сафарбар кардани захираҳо барои татбиқи ин

ҳадафхоро дар бар мегирад. Унсури муҳимми идоракунии сиёсӣ ҳамкорӣ бо гурӯҳҳои гуногуни манфиатҳо, аз ҷумла ҳизбҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои тиҷоратӣ барои ноил шудан ба консенсус ва дастгирии қарорҳои қабулшуда мебошад. Пӯшида нест, ки вазифаҳои мазкур ба субъектҳои сиёсат барои васеъ намудани доираи таъсиррасонӣ, дар амалӣ намудани нақшаю барномаҳо аҳаммияти зиёд пайдо намудааст. Аммо дар амалияи ҷамъиятӣ одамон ба вазифаҳои мазкур на он қадар назари нек доранд. Зеро дар раванди зуҳури он масъалаҳои такаббури шахсӣ, манфиатҳои гурӯҳӣ ва мақсадҳои ғаразнок ба чашм мерасанд. Барои ин вазифаҳои мазкур намоиш дода намешаванд.

Чаҳорум, ин ки «дар доираи идоракунии сиёсӣ усулҳои махсус ва воситаҳои ҳалли вазифаҳои идорӣ қарор мегиранд. Маҷмуи ин усулҳоро метавон технологияи сиёсӣ ном бурд. Дар муносибатҳои ҷамъиятӣ мафҳуми технологияи сиёсӣ дар шаклҳои гуногун маънидод карда мешаванд. Аслан технология маънои илм дар бораи санъат ва маҳорати роҳи усулҳои ба даст даровардани натиҷаи банақшагирифташударо дорад» [52, с. 497]. Муҳаққиқи ватанӣ М.М. Абдулҳақов низ мувофиқ ба масъалаи мазкур андешаронӣ намудааст [87, с. 261]. Аммо идоракунии сиёсиро мо набояд ҳамчун менечменти сиёсӣ баррасӣ намоем. Ин ду мафҳуми гуногун мебошанд, ҳарчанд ки дар баъзе мавридҳо ба ҳам алоқаманданд. Идоракунии сиёсӣ дурнамои васеътарро дар назар дорад ва тамоми соҳаҳои фаъолияти давлатиро, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳои муҳимми ҷамъиятӣ равона шудаанд, фаро мегирад. Ин ташаккули стратегияи сиёсӣ, таҳияи қонунгузорӣ, татбиқи барномаҳои рушд ва нигоҳ доштани субот дар ҷомеаҳо дар бар мегирад. Тибқи баъзе таҳлилҳои илмӣ он нисбат ба менечменти сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ васеъ буда, ҳар ду роҳ дар бар мегирад.

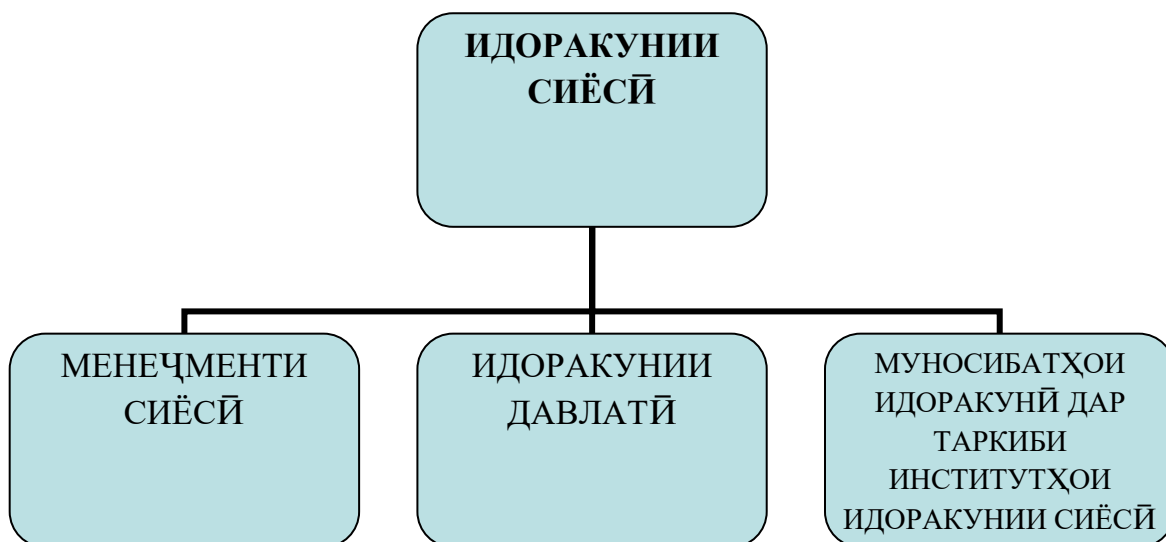
Г.Н. Зокиров низ се тарзи муносибатҳои идоранамоиро ба таври махсус баён намудааст [34, с. 220-221]:

« - муносибатҳои идоранамое, ки байни мақомоти давлатӣ ва шахсони масъули давлатӣ ба амал меояд. Ҳам мақомоти давлатӣ ва ҳам шахсони масъул ба сифати субъекти идоракунанда баромад менамоянд. Дар идоракунии давлатӣ субъект дар фаъолияти ҳеш ба ҳуқуқи «зӯригарии легитимӣ» така менамояд. Яъне, субъекти идоракунанда аз мақоми захираҳои ҳокимияти сиёсӣ истифода менамояд (идоракунии давлатӣ);

- муносибатҳои идоранамое, ки баҳамтаъсиррасонӣ ва равандҳои дигари муносибатҳои байниҳамдигарии давлат ва ташкилотҳои дигари сиёсиро дар бар мегирад. Аз хотире, ки ҷомеаи муосир барои шахрвандон ҳар гуна кафолатҳои иҷтимоиро фароҳам меорад, фаъолияти ташкилотҳои сиёсӣ дар баробари давлат имконпазир мегардад. Чунин тарзи муносибат дар доираи низоми сиёсӣ ҳуқуқӣ ба амал омада, аз захираҳои ҳокимияти сиёсӣ ва ҷомеаи маданӣ васеъ истифода бурда мешавад. Барои мушаххас намудани идоранамой ҳар гуна санадҳо таҳия гардида, муносибатҳои идоранамой ба танзим дароварда мешаванд;

- муносибатҳои идоранамое, ки на ба захираҳои ҳокимиятӣ ва на ба ҳуқуқи «зӯригарии легитимӣ» асос меёбад. Он ягон захираи махсусро дар ихтиёр надорад. Барои ноил шудан ба ҳадафҳои ҳеш ҳеҷ гуна санади меъёриро низ истифода бурда наметавонад. Фақат кӯшиш ба харҷ дода мешавад, ки тавассути қоидаҳои методҳои таъсиррасонӣ дар доираи объекти идора амале ба анҷом расонида шавад. Ин соҳаи муносибатҳои идоранамойро идоранамоеи сиёсӣ ё худ менечменти сиёсӣ ном мебаранд» [53, с. 14].

Тасвири нақшавии сохтори идоракунии сиёсиро дар ин маврид метавон дар шакли зер нишон дод:

Баъзе аз сарчашмаҳои илмӣ идоракунии сиёсиро бо менеҷменти сиёсӣ як ва баробармаъно таъриф намудаанд, ки чандон дуруст нест. Чуноне ки дар боло ишора намудем, менеҷменти сиёсӣ сатҳи муносибатҳои идоракунии сиёсӣ-технологӣ мебошад ва як навъи махсуси идоракунии мебошад ва дар он акторҳои идоракунонда наметавонанд ба ҳуқуқи зӯригарии қонунӣ таъя кунад ва барои расидан ба ҳадафҳои худ бояд аз усулҳои дигари таъсиррасонӣ истифода баранд.

Менеҷменти сиёсӣ маҷмуи стратегияҳо, тактикаҳо ва воситаҳоест, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ, монанди пирӯзӣ дар интиҳобот, пешбурди ташаббусҳои қонунгузорӣ ё ташаккули афкори ҷамъиятӣ истифода мешаванд. Баръакси муносибати анъанавӣ ба сиёсат, ки ба идеология ва мансубияти ҳизбӣ асос ёфтааст, менеҷменти сиёсӣ ба технологияҳои баланд бардоштани легитимият, сафарбаркунии захираҳо ва муоширати самаранок диққат медиҳад. «Менеҷменти сиёсӣ, ки унсури системаи идоракунии сиёсӣ буда, дар навбати худ дорои сохтори мураккаб, гуногунрангӣ хос аст, ки иборатанд аз: имиджмейкинги сиёсӣ (ташаккули имиджи сиёсӣ), ки эҷоди симои ҷолиби сиёсатмадор ва ё ходими давлатӣ, инчунин элитаи сиёсиро меофарад, менеҷменти интиҳоботӣ, ки ташкил ва гузаронидани маъракаи интиҳоботро ба манфиати актори идоракунии сиёсӣ ба уҳда дорад, брендинги сиёсӣ, ки ба

шуури омма ворид намудани рамзҳо ва тасвирҳои шинохташавандае, ки одамонро муттаҳид мекунад ё аз ҳам ҷудо мекунад, машғул аст, РР-и сиёсӣ – ташаккули симои мусбати эътирофшавандаи институти сиёсиро ба уҳда дорад, танзимкунандаи мочароҳои сиёсӣ, фаъолияти лоббистӣ, ташкилкунандаи иттиҳодҳо ва созишномаҳои сиёсӣ» [54, с. 56].

Идоракунии сиёсӣ хусусиятҳои мураккаб ва пурпечутоб дорад ва онҳо вобаста аз ҷиҳатҳои гуногун бо ҳам алоқаманданд. Олим Г.В. Атаманчук хусусиятҳои идоракуниро ба эътибор гирифта, қайд мекунад, ки «ба воситаи идоракаунӣ, пеш аз ҳама, одамон ба ҳам робита барпо мекунад, бо ёрии ҳамдигар муносибатҳои мавҷудаи ҳаёти ҷамъиятиро ташаккул медиҳанд» [47, с. 12].

Баъзе аз муҳаққиқон ба самаранокии сиёсат диққат дода, идоракуниро ҳамчун қобилияти давлат барои расидан ба ҳадафҳои гузошташуда ва қонун қардани ниёзҳои ҷомеа меҳисобанд. Дар ин замина, нишондиҳандаҳои асосӣ рушди иқтисодӣ, суботи иҷтимоӣ, сатҳи амният ва сифати хизматрасониҳои давлатӣ мебошанд. Олимони дигар ба легитимият ва демократия таъкид мекунанд. Аз нуқтаи назари онҳо, идоракунии сиёсӣ бояд ба иродаи мардум асос ёфта, иштироки шаҳрвандонро дар қабули қарорҳо таъмин намояд ва ҳукуку озодиҳоро риоя кунад. Хусусиятҳои муҳимми ин раванд шаффофият, ҳисоботдиҳӣ, волюияти қонун ва мавҷудияти механизмҳои назорати фаъолияти ҳокимият мебошанд. Дар робита ба ин М.М. Абдулҳақов чунин зикр мекунад: «Хусусиятҳои идоракунии сиёсӣ дар он зоҳир мегардад, ки субъекти идора дар доираи фаъолият танҳо ба амалишавии мақсадҳои сиёсӣ кӯшиш ба харҷ медиҳад. Дар идоракунии сиёсӣ субъект ҳукуқи зӯригарии легитимӣ ва ё истифодаи захираҳои ҳокимиятиро надорад, вай ба маҳдуд намудани меъёрҳои мавҷуда машғул намешавад ва ҳар гуна амру супоришҳои ҳатмиро низ ҷорӣ намесозад. Вай роҳу усулҳои махсусро истифода менамояд ва ба тағйироте кӯшиш менамояд, ки ба манфиату мақсадҳои сиёсӣ ҷавобгӯ бошанд» [87, с. 262].

А.Ё. Комилбек бошад, хусусиятҳои идоракунии сиёсиро ҳамчун меъёрҳои фарқунандаи он аз дигар наву шаклҳои идоракунии таъриф додааст: «Идоракунии сиёсӣ як қатор хусусиятҳо дорад, ки онҳо дар муқоиса аз дигар низомҳои идорашаванда фарқ мекунад» [111, с. 38]. Ӯ хусусиятҳои зерини идоракунии сиёсиро таҳлил ва пешниҳод намудааст:

« - зарурати ба инобат гирифтани мазмун, механизм, ҳудуд ва мақсади идоракунии вобаста аз сохтори ҷамъияти-сиёсӣ, режими сиёсӣ ва шароити муайяни таърихӣ;

- дар раванди идоракунии на фақат ҷаъолияти ниҳодҳои сиёсӣ зоҳир мегардад, балки иштироки шахрвандон низ ҷаъол аст;

- идоракунии ҷомеа на фақат дар дохили як низом вуҷуд дорад, яъне системаи сиёсӣ, балки он алоқаманд ва вобаста аст аз тағйирёбии дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъияти (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ);

- интиҳоби усули таъсир расондан ба ҷомеа тавассути истифодаи усулҳои технологӣ ва маркетинги сиёсӣ ё бартарият бо кумаки ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ (субъектҳои идоракунии);

- хусусияти идоракунии сиёсӣ алоқаманд аст ба зиддиятҳои мухталиф дар байни объектҳои сиёсӣ, то ҳатто дар ҳолати низоъҳои манфиатдори мавҷудбуда, ки дар ин ё он сатҳ ифода меёбанд, барои ба эътидол овардани вазъият (зиддият ё низоъ), қабули қарор ё самти сиёсат хуб ба роҳ монда мешавад ва ғайра» [111, с. 38].

Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсӣ раванди идоракунии ҷомеа ва зерсистемаи сиёсии он мебошад, ки аз ҷониби субъектҳо ва институтҳои сиёсӣ амалӣ карда мешавад. Таркиби субъективии идоракунии сиёсӣ, хусусияти қабул ва иҷрои қарорҳои сиёсӣ, дараҷаи иштироки субъектҳои сиёсии давлатӣ ва ғайридавлатӣ ба ин раванд, бюрократизм, вобастагии инкишофи ҷомеаи демократӣ аз интиҳобкардагон (яке аз онҳое, ки мавриди муҳокима қарор гирифтаанд) дар муайяннамоии хусусиятҳои идоракунии

сиёсӣ аҳаммияти аввалиндараҷа доранд. Дар хулоса метавон як қатор хусусиятҳои муҳими идоракунии сиёсиро қайд кард:

1) идоракунии сиёсиро муносибатҳои ҳокимиятӣ (идоракунӣ, бартарӣ ва тобеиятӣ), байни одамон ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ – субъектҳо ва объектҳои идоракунии сиёсӣ тавсиф мекунанд;

2) идоракунии сиёсӣ дар заминаи системаи сиёсии демократӣ дар муқоиса бо идоракунии давлатӣ мафҳуми васеътар аст. Ин ба он вобаста аст, ки идоракунии сиёсӣ танҳо бо салоҳияти институтҳои давлатӣ маҳдуд намешавад, балки маҷмуи ҷузъҳои институтсионалии системаи сиёсиро фаро мегирад. Дар ин замина, идоракунии сиёсӣ ҳамчун як раванди ҳамаҷониба, аз ҷумла ҳамкорӣ ва ҳамоҳангсозии фаъолони гуногуни сиёсӣ, институтҳо ва механизмҳои, ки ба ноил шудан ва нигоҳ доштани арзишҳо ва принципҳои демократӣ нигаронида шудаанд, баррасӣ карда мешавад. Ҳамин тариқ, идоракунии сиёсиро дар системаи демократӣ метавон ҳамчун як раванди ҳамгирой муайян кард, ки дар он на танҳо мақомоти давлатӣ, балки дигар унсурҳои институтсионалӣ, аз қабилӣ ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, васоити ахбори омма ва ҷомеаи маданӣ нақши калидӣ мебозанд;

3) раванди идоракунӣ як системаи мураккаб ва бисёрҷанбае мебошад, ки танҳо бо «таъсир»-и субъект ба объект маҳдуд намешавад. Ҳамчунин он механизми фикру мулоҳиза ё «воқуниш»-и системаи идорашавандаро ба даҳолати идоракунии субъект дар бар мегирад. Ин раванди дуҷониба, ки бо номи гардиши кибернетикӣ маъруф аст, принципи асосии фаъолияти ҳамагуна системаи худтанзимкунӣ, хоҳ организми биологӣ, сохтори иҷтимоӣ ё системаи техникӣ бошад. Алоқа ба системаи идорашаванда имкон медиҳад, ки ба тағйироти муҳити беруна мутобиқ шавад ва фаъолияти худро мувофиқи шароити нав танзим кунад. Ин омили асосии таъмини устуворӣ ва самаранокии идоракунӣ мебошад.

Идоракунии сиёсӣ аз замонҳои қадим вучуд дошт, аммо дар ҷомеаи муосир аҳаммияти махсус, миқёс ва шаклҳои нав пайдо мекунад.

Ба ин як қатор равандҳои муҳимме, ки ба фазои сиёсии ҷаҳони ташаккулёбанда ва тартиботи нави ҷаҳонӣ хосанд, сабаб гардидаанд. Ба таври мисол:

- демократӣ намудани ҷомеа, яъне баланд шудани нақши омма дар ҳаёти сиёсии ҷомеа, либераликунонӣ ва демократӣ намудани афкори ҷамъиятӣ ва дар маҷмӯъ оммавӣ;

- таъдил додани ҳизбҳои сиёсӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба субъектҳои мустақил ва бевоситаи иштирокчи раванду ҳодисаҳои ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ;

- таъдил додани давлат аз шакл ва «доҳии бузур» ба давлати иҷтимоии ҳуқуқӣ ва таъминкунандаи хизматрасонии умумиҷамъиятӣ ва қонеъкунандаи талаботу манфиатҳои оммавӣ;

- пайдоиши технологияҳои нав, аз ҷумла манипулятсионии идоракунии сиёсӣ, ки аз ҷониби субъектҳо ва институтҳои сиёсии ҳам ғайридавлатӣ ва ҳам давлатӣ истифода мешаванд;

- тезу тунд шудани мушкилотҳои ҷамъиятӣ, миллий ва глобалӣ ва рақобати ҷаҳонӣ, муборизаи давлатҳо барои рақобатпазирии иқтисодию сиёсӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ба ин муносибат ба вучуд омадани вазифаҳои нави идоракунии давлатию сиёсӣ.

2.2. Фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон: асосҳо, заминаҳо ва низомии муқоисаҳо

Дар шароити муосири рушди сиёсӣ фаъолияти субъектҳои идоракунии сиёсӣ, ки дар танзими равандҳои сиёсӣ ва таъмини устувории муносибатҳои ҷамъиятию сиёсӣ нақши асосиро мебозад, аҳаммияти хосса пайдо мекунад. Субъектҳои мазкур дорои ваколатҳои сиёсиву ҳуқуқӣ буда, ба қафолатҳои сиёсию ҳуқуқӣ таъяс намуда, ҳамчун ташаббускор ва барандагони таъсири идоракуни баромад карда, механизмҳои таъсиррасониро ба равандҳои сиёсию иҷтимоӣ ташкил медиҳанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон идоракунии

ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятӣ дар доираи расмиёти институтсионалӣ ва дар асоси меъёрҳои конституционӣ-ҳуқуқӣ, дастурамалҳои сиёсӣ арзишӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад, ки самти қабули қарорҳои идоракуниро муайян мекунад.

Идоракунии сиёсӣ, ки дар як вақт ҳамчун як намуди махсуси фаъолияти мақсаднок ва ҳамчун системаи институтсионалӣ-ташкилӣ баррасӣ карда мешавад, маҷмуи унсурҳои мутақобила аст ва дорои мураккабии сохторӣ ва хусусияти функционалии мебошанд. Асоси идоракунии сиёсӣ раванди қабул ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ мебошад, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои муайян, ки ба манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ва умуман, ҷомеа ҷавобгӯ мебошанд, равона карда шудаанд. Самаранокии идоракунии сиёсӣ аз қобилияти система барои мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбандаи муҳити беруна вобаста буда, ба воситаи он пешгӯии оқибатҳои эҳтимолии қарорҳои қабулшуда ва таъмини мувофиқати амалҳои субъектҳои гуногуни раванди сиёсӣ муайян карда мешавад. Давлат, ки субъекти асосии идоракунии сиёсӣ мебошад, дар низоми қабули қарорҳо мавқеи афзалиятнокро нигоҳ медорад, дар ҳоле ки сохторҳо ва ниҳодҳои гуногуни давлатӣ, ки дар раванди идоракунии иштирокдоранд, тавассути рақобат ва ҳамкорӣ муносибатҳои нави идоракуниро дар асоси принципҳои самаранокӣ, адолат ва устуворӣ ташаккул медиҳанд.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва вобастагии афзояндаи давлатҳо танзими сиёсӣ вазифаи мураккаб ва гуногунҷанба мегардад. Усулҳои анъанавӣ, ки ба сохтори иерархии ҳокимият ва идоракунии директивӣ асос ёфтаанд, дар баробари мушкilotи марбут ба ҷараёни иттилоот, муҳочирати аҳоли, бухронҳои иқтисодӣ ва мушкilotи экологӣ самаранок нестанд. Таваҷҷуҳ ба тарҳҳои мутобиқшавӣ, ки метавонанд манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ба назар гиранд ва рушди устувори ҷомеаро таъмин кунанд, зарур аст. Ин, махсусан, дар шароити пешрафти босуръати технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, ки хусусияти ҳамкориҳои сиёсиро ба таври

назаррас тағйир дода, барои ташаккули тарҳҳои нави идоракунии сиёсӣ замина фароҳам меорад, ки ба мушкилот ва зиддиятҳои асри рақамӣ ҷавобгӯ мебошанд, муҳим аст. Аз ин лиҳоз, яке аз вазифаҳои афзалиятноки субъектҳои идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини рушди устувори давлат тавассути такмили механизмҳои идоракунӣ, ки ба воқеияти муосир мутобиқ гардида, ба муносибати системавӣ, аз ҷиҳати стратегӣ нигаронидашуда асос ёфтааст, мебошад.

«Идоракунии сиёсӣ ҳамчун шакли муҳимми танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ҷомеа, ки ба таври ошкоро тавассути ҳокимияти давлатӣ ба амал бароварда мешавад» [35, с. 429] ва ҳамин ҳокимияти давлатиро ба сифати механизм ва низомии идоракунии сиёсӣ таъриф додан муҳим аст. Системаи идоракунии сиёсии Тоҷикистон ҳамчун сохтори яклухт амал мекунад. Ин система фаъолияти сиёсӣ ва маъмурии касбиро дар асоси таҷрибаи институтсионалии мақомоти қонунгузорӣ, иҷроия, давлатӣ, назоратӣ, судӣ ва дигар мақомоти ҳокимияти давлатӣ амалӣ менамояд. Фаъолияти ин система ба принсипи риояи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва хизматрасонӣ ба ҷомеа ва институтҳои он асос ёфтааст. Ин фаъолияти самараноки механизми давлатӣ ва нигоҳ доштани тартиботи ҳуқуқиро таъмин менамояд. Чунин тарзи тавсифдиҳиро «санъат ва ё илм дар бораи фаъолияти давлат» [160, с. 107] меноманд, ки бо меъёрҳо ва принципҳои демократӣ, ҳуқуқбунёд, шакли идорӣ - ҷумҳуриявии президентӣ, шакли сохтори давлатдорӣ - унитарӣ, ташаккули фазои мафкуравию идеологӣ дар асосҳои плюрализми сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба роҳ монда шудааст. «Низомии сиёсии мазкур хосси ҷомеаи демократие, ки дар асоси принципҳои либералӣ ташаккул ёфтааст ва ё ёфта истодааст, мебошад, ки ду садсолаи охир марҳила ба марҳила инкишоф ёфта, дар охири асри XX, баъди ғурупошии ИШ ба инкишофи бемайлони худ расид» [79, с. 38]. Ғурупошии ИШ ташаккули як қатор давлатҳои нави соҳибхитёрро ба вуҷуд овард. Ин давлатҳо бо риояи принципҳои демократияи либералӣ ба навсозии системаҳои сиёсии худ

заминаи стратегӣ гузоштанд. Дар баробари ин, баъзе кишварҳои навтаъсис унсурҳои идеологияи коммунистӣ ва сотсиалистиро нигоҳ дошта, онҳоро ба воқеиятҳои ҷомеаи пасошуравӣ мутобиқ карданд. Чунин муносибат ба онҳо имкон дод, ки арзишҳои консервативиро ба тарҳи нави идоракунии давлатӣ ворид кунанд.

Пеш аз гузаштан ба таҳлили ҳамҷонибаи фаъолияти субъектҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доираи ин субъектҳоро муайян кардан, ҳамчунин хусусиятҳои фаъолият, заминаи меъёрию ҳуқуқӣ, заминаи институтсионалӣ ва хусусияти ҳамкориҳои онҳоро дар ҷанбаи муқоисавӣ муайян кардан лозим аст. Шарҳи ин масъала дар шароити рушди сиёсии пас аз низоъ, ки самаранокии идоракунӣ бевосита аз қобилияти мутобиқ шудан ба воқеияти нав, ташаккули институтҳои устувор ва таъмини қонуниятӣ ҳокимияти давлатӣ вобастагии мустақим дорад, аҳаммияти хосса дорад.

Бояд таъakkур дод, ки дар солҳои аввали баъди эълони истиқлол Тоҷикистон ба бӯҳрони густурдаи сиёсӣ-конститутсионӣ дучор омад, ки боиси ноором шудани тамоми низоми идораи давлатӣ гардид. Дар оғози солҳои 1990-ум бо шиддат гирифтани ихтилофҳо байни қувваҳои гуногуни сиёсӣ ва ҳизбу ҳаракатҳои минтақавӣ, ки барои ҳокимият ва назорати захираҳо мубориза мебурданд, вазъият мураккаб гардида буд. Набудани ғояи дақиқи миллӣ ва нотаъвонии элитаи сиёсии он давра боиси шиддат гирифтани хушунат ва ҷанги шаҳрвандӣ гардид. Меъёрҳо ва принципҳои конститутсионӣ амалан аз қор монданд ва қонунҳо нодида гирифта шуданд. Ин вазъро Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон равшан тавсиф намуда, таъкид доштанд: «...бо ба даст овардани истиқлолият дар Тоҷикистон бӯҳрони конститутсионӣ ба миён омада, дар натиҷаи нақзи Конститутсия ва қонунҳои амалкунанда дар солҳои 1991-1992 фаъолияти тамоми шохаҳои ҳокимияти давлатӣ фалаҷ ва бесарусомонӣ гардид» [59, с.27].

Дар шароити давраи гузариши бӯҳронӣ нақши субъектҳои сиёсӣ, ки кодир ба барқарор кардани қонуниятҳои ҳокимият, ба эътидол овардани вазъи дохилӣ ва ташаккули асосҳои идоракунии самарабахши сиёсӣ доранд, аҳаммияти махсус пайдо кардааст. Маҳз дар ҳамин замина рушди меъморӣ институтсионалии ҳокимият дар Тоҷикистон, инчунин ташаккули низоми ҳамкорӣ мақомоти давлатӣ, институтҳои сиёсӣ ва умуман ҷомеа ро баррасӣ кард. «Дар ин давраи ниҳоят ҳассосӣ аз як сохт ба сохти дигарӣ давлатдорӣ гузаштани Тоҷикистон қудратталабии сиёсии баъзе ҳизбу ҳаракатҳо ва шахсиятҳои алоҳида боиси риоя нагардидани меъёрҳои конститутионӣ ва меъёриву ҳуқуқӣ гардид ва ин амал оқибат ба ҷанги даҳшатноки шаҳрвандӣ оварда расонд, ки он воқеан ба тамоми арзиви мавҷудияти давлати Тоҷикистон ва ягонагии миллати тоҷик хатари ҷиддӣ дошт» [11, с. 267].

Масъалае, ки дар заминаи ин мушкилот баррасӣ мешавад, аз доираи ба даст овардани истиқлолият ва озодӣ берун меравад. Он таҳлили ҳамаҷонибаи мустаҳкамӣ ва устувории ин дастовардҳо дар бар мегирад, ки барои фаъолияти дарозмуддат ва рушди пешрафтаи онҳо аҳаммияти зарурӣ пайдо мекунад. «Хусусияти ин мушкилот дар он буд, ки низоми сиёсии ҷомеа мунтазам қобилияти ба шароити нав мутобиқ шудан, ташкили ниҳодҳои нави иҷтимоӣ сиёсии назораткунандаи захираҳо ва танзими муколамаи ҳокимият ва ҷомеа аз даст меод. Таназзули ҳокимият дар Тоҷикистон на танҳо қобилияти идоракунандагии ҳокимияти иҷроия, балки тамоми шохаҳои дигарро низ дар бар гирифта, он дар аз даст додани нуфуз, обрӯӣ, таъсир ва нокифоя будани захираҳои таъминкунандаи фаъолияти ҳокимияти сиёсӣ, механизмҳои фалачи иҷтимоӣ таъминкунандаи фаъолияти низоми сиёсӣ таҷассум меёфт» [83, с. 48-49].

Пас аз барқарор намудани тартиботи конститутионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳалли ихтилофоти шадиди дохилии сиёсӣ раванди ислоҳоти васеи сиёсӣ ва маъмурӣ оғоз гардид. Ин раванд бо зарурати гузариш аз

тархҳои кӯхнаи идоракунии давлатӣ, ки ба талаботи муосир ва воқеияти рушди давлати соҳибхӯр чавобгӯ набуданд, ба низоми нави ташкили сиёсии ҷомеа вобаста буд. Дар доираи ин тағйирот ҷорӣ кардани механизмҳои муассири институтсионалӣ, ки сатҳи баланди демократия, шаффофият ва ҳисоботдихии мақомоти давлатиро таъмин мекунанд, пешбинӣ карда шуд. Сохтори ҳокимияти советӣ бо сохти мутамарказ ва иерархии худ дар шароити истиқлоли давлатӣ ва ташаккули давлати ҳуқуқии демократӣ ғайолияти пурсамарро таъмин карда наметавонад. Дар шароити дигаргунсозии ҳозира зарурати объективии бозсозии институтсионалии дастгоҳи давлатӣ ва таҳияи равишҳои нави муайян кардани тарҳи сиёсӣ ҳуқуқии идоракунии давлат ба миён омад.

Қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон санади асосии ҳуқуқӣ гардид, ки барои дигаргуниҳои системавӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ заминаи устувори меъёрӣ гузошта, бахши стратегияи рушди сиёсӣ ҳуқуқии кишварро муайян намуд. Принсипҳои конституционии волоияти қонун, тақсимоати ҳокимият, эътироф ва қафолати ҳуқуқи озодиҳои асосии шахс, гуногунандешии сиёсӣ ва расмиёти демократӣ барои ташаккули манзараи муосири сиёсӣ ва институтсионалӣ замина гузоштанд. Дар доираи татбиқи ислоҳот институтҳои нави ҳокимияти давлатӣ таъсис дода шуданд, ки ба сохтори низомии сиёсӣ мувофиқат карданд.

Маҷлиси Олӣ – мақоми олии қонунгузории кишвар, ки аз ду палата иборат аст, барои таъмини намояндагии мутавозини манфиатҳои гурӯҳҳо ва минтақаҳои гуногуни иҷтимоӣ ташкил карда шуд. Институтҳои Президент ҳамчун сарвари давлат ва қафилҳои ялпориҷагии низомии сиёсӣ дар ҳамоҳангсозии ғайолияти мақомоти давлатӣ ва таъмини суботи низомии сиёсӣ нақши калидӣ дорад. Суди конституционӣ ҳамчун мақоми назорати конституционӣ риояи меъёрҳои қонунии Конституцияро таъмин мекунад ва ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандонро ҳимоя мекунад. Системаи мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, ки тамоми сатҳҳои тақсимоати маъмурию ҳудудиро

аз минтақаҳо то ҷамоатҳо фаро мегирад, дар татбиқи сиёсати давлатӣ дар маҳалҳо ва қонё кардани талаботи аҳоли нақши муҳим мебозад. Ҳамин тариқ, таъсиси мақомоти нави ҳокимияти давлатӣ ба таҳкими институтҳои демократӣ ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ мусоидат кард.

Ислоҳоти конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар солҳои минбаъда амалӣ карда шуд, марҳилаи нави ниҳодикунони асосҳои демократии ҳокимияти давлатӣ буд. Ин раванд ба амиқтар кардани навсозии сиёсӣ равона гардида буд, ки дар навбати худ ба ташаккули низоми сиёсии устувортар ва самараноктар мусоидат кард. Ислоҳот қадами муҳим дар роҳи демократикунонӣ гардид, ки заминаи меъёрию ҳуқуқиро барои таҳкими институтҳои ҷомеаи маданӣ ва баланд бардоштани сатҳи давлати ҳуқуқӣ таъмин мекунад. Яке аз самтҳои асосии ин дигаргунӣ эътирофи инсон, ҳуқуқу озодиҳои он ҳамчун арзиши олӣ буд, ки дар навбати худ боиси васеъ шудани имкониятҳои иштироки ҷамақонибаи қишрҳои гуногуни аҳоли, аз ҷумла ҷавонон дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ва раванди қабули қарорҳо гардид. Чунин тавсеаи таркиби субъектии раванди сиёсӣ на танҳо қонуниятҳои ҳокимияти давлатиро таҳким бахшид, балки барои таҳкими суботи сиёсӣ маъмурӣ ва баланд бардоштани самаранокии сохторҳои давлатӣ заминаи устувор гузошт.

Дар доираи ин дигаргунсозӣ дар низоми ҳуқуқи миллий низ тағйироти ҷиддӣ ба амал омад, ки рушди онҳо пайваста дар асоси меъёрҳои конституционӣ бо таваҷҷуҳ ба махсусгардонӣ ва ба низом даровардани қонунгузорӣ сурат гирифт. Марҳилаи муҳим қабули кодексҳо ва қонунҳои нав буд, ки соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятиро аз муносибатҳои шахрвандӣ ва иқтисодӣ то ҳуқуқи ҷиноятӣ ва танзими маъмурӣ фаро мегиранд. Ин раванд бо таҳлили дақиқи таҷрибаи байналмилалӣ ва мутабиқсозии таҷрибаҳои беҳтарин ба шароити миллий ҳамроҳ карда шуд. Ин имкон дод, ки қонунгузорӣ ба талабот ва мушкилоти муосир мувофиқат кунад. Ба таҳкими

заминаи ҳуқуқӣ барои ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон, ташкили механизмҳои самараноки татбиқ ва ҳифзи ин ҳуқуқҳо диққати махсус дода шуд. Аз ҷумла, ба қонунгузори мурофиавӣ тағйирот ворид карда шуд, ки ба баланд бардоштани самаранокии низоми судӣ ва таъмини баррасии одилона ва беғаразонаи парвандаҳо равона карда шудааст. Дар баробари ин, корҳои ҷиҳати тақмили низоми таҳсилоти ҳуқуқӣ ва баланд бардоштани ихтисоси ҳуқуқшиносон гузаронида шуданд, ки ба ташаккули ҷомеаи ҳуқуқии касбӣ, ки қодир аст меъёрҳо ва принципҳои нави ҳуқуқиро дар амал самаранок истифода барад, мусоидат кард. Ҳамчунин илми ҳуқуқшиносӣ фаъолона рушд кард, таҳқиқотҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ гузаронида шуданд, ки натиҷаҳои онҳо барои тақмили минбаъдаи қонунгузорӣ истифода мешаванд.

Ташаккули низоми танзимкунанда дар соҳаи сиёсати иҷтимоӣ, ки гузаштанро ба татбиқи принципҳои давлати некуаҳволӣ нишон дод, низ шоёни диққати махсус аст. Ба танзими механизмҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли, таъмини дастрасии баробар ба хизматрасониҳои асосии иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии шаҳрвандон санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шуданд, ки ба сиёсати иҷтимоӣ сохтори пурмазмунӣ меъёрӣ бахшиданд. Дар баробари ин дастоварди муҳим қонунгузорӣ ба расмӣ даровардани масъалаҳои таҳкими иқтисодии мудурофиавӣ ва таъмини амнияти миллии марҳалаи нави рушди механизмҳои институтсионалии ҳифзи соҳибхотирӣ, тамомияти арзӣ ва суботи дохилии давлати ҷавони тоҷикон гардид. Ин равандҳо ҷузъи ҷудонашавандаи таҳкими низоми давлатӣ ва ташаккули тарҳи устувори рушди соҳибхотирӣ сиёсӣ ва ҳуқуқӣ гардиданд. Дар « Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018- 2028» дар ин маврид таъкид мегардад, ки «... рукҳои давлатдорӣ муносири Тоҷикистон хеле таҳкиму тақмил ёфтанд ва барои торафт мустаҳкам гардидани истиқлолияти воқеии кишвар мунтазам мусоидат менамоянд» [137].

Ташаккули давлати демократӣ раванди бисёрчанба ва мураккаб мебошад. Он муносибати системавӣ ва иҷрои пайдарпайи як қатор вазифаҳоро талаб мекунад. Дар ин замина, расидан ба идеалҳои демократӣ на танҳо навсозии заминаи ҳуқуқӣ, балки беҳтар гардонидани сохтори институтсионалӣ, рушди ҷомеаи маданӣ ва баланд бардоштани сатҳи фарҳанги сиёсии аҳолиро дар бар мегирад. Бояд қайд кард, ки демократияи муосир як системаи динамикик мебошад, ки дар он ҳамаи унсурҳо бо ҳам алоқаманданд ва ба ҳам вобастаанд. Дар робита ба ин, суръатбахшии сунъии дигаргуниҳои демократӣ метавонад ба номутаносибӣ оварда расонад ва ба субот ва самаранокии фаъолияти институтҳои давлатӣ таъсири манфӣ расонад.

Бояд қайд кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаҳои аввали рушди демократӣ қарор дорад. Ин раванд татбиқи тадриҷӣ ва марҳилавии принсипҳо ва амалияҳои демократиро дар бар мегирад. Дар ин замина, маҷбуран суръат бахшидани равандҳои демократӣ на танҳо ба рушди устувор мусоидат намекунад, балки метавонад ба низоми сиёсӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ таъсири манфӣ расонад. Ҳамин тариқ, раванди ташаккули давлати демократӣ муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки ҳам ислоҳоти ҳуқуқӣ ва ҳам институтсионалӣ, инчунин иштироки фаъолонаи ҷомеаи маданӣ ва баланд бардоштани сатҳи шуури сиёсии шаҳрвандонро дар бар мегирад. Танҳо дар сурати риояи ин шароит метавон дар бораи ташкили низоми устувор ва самараноки демократӣ, ки ба манфиатҳои ҳамаи табақаҳои аҳоли ҷавобгӯ аст ва ба рушди устувори давлат мусоидат мекунад, сухан ронд. Дар Паёми худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақоми олии қонунгузории кишвар қайд чунин намудааст: «мо ҳанӯз дар оғози бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва ташаккули ҷомеаи маданӣ қарор дорем. Таҷрибаи таърихи давлатҳои тараққикардаи ҷаҳон нишон медиҳад, ки бунёди чунин давлат раванди тулонӣ дорад» [132].

Дар шароити ташаккули низоми институтсионалии системаи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили субъектҳои идоракунии сиёсӣ ҳамчун унсурҳои асосии механизми танзими давлатӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ба инҳо ҳам сохторҳои давлатӣ – Президент, Ҳукумат, Маҷлиси Олӣ ва ҳам субъектҳои ғайридавлатӣ – ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳаракатҳо, шаклҳои институтсионалии ҷомеаи маданӣ, аз ҷумла ВАО дохил мешаванд. Ҳалқаи марказии ин низом, бешубҳа, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки дорои ваколатҳои васеъ аст ва ин ба шакли идораи президентӣ ва муқаррароти Конститутсия, ки мақоми ӯро ҳамчун сарвари давлат ва мақоми олӣ муайян мекунад, вобаста мебошад.

Президент вазифаҳои роҳбарии стратегиро амалӣ менамояд, самтҳои сиёсати давлатиро муайян мекунад, ҳокимияти иҷроияро сарварӣ мекунад, шахсони мансабдори роҳбарикунандаро ба вазифа таъин ва озод мекунад ва бо ҳамин тариқ сохтори кадрӣ ҳокимиятро ташаккул медиҳад. Иштироки ӯ дар раванди қонунгузорӣ тавассути ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ воситаи муассири таъсиррасонӣ ба раванди қонунсозӣ буда, ба ӯ имкон медиҳад, ки параметрҳои мазмунӣ ва афзалиятноки рӯзномаи қонунгузориро муқаррар намояд. Дар доираи нақши конститутсионии худ ҳамчун кафили Конститутсия, Президент фаъолияти мувофиқашуда ва ҳамкории ҳамаи мақомоти ҳокимияти давлатиро таъмин менамояд. Президент дорои салоҳиятҳои васеъ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ мебошад. Президенти кишвар давлатро дар арсаи байналмилалӣ намояндагӣ мекунад, гуфтушунид мекунад ва шартномаҳои байналмилалиро имзо менамояд. Президент инчунин Фармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳ мебошад, ки қобилияти мудофиавӣ ва амнияти миллии кишварро таъмин мекунад. Ҳуқуқи Президент барои баровардани амру фармонҳо воситаи муҳимми танзими ҷаври соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад. Ин санадҳои меъёрӣ, ки дар тамоми қаламрави кишвар ҳатмӣ мебошанд, ба Президент имкон медиҳанд, ки ба

мушкилоти бамиёномада зуд вокуниш нишон диҳанд ва ҳадафҳои стратегии сиёсати давлатиро амалӣ кунанд.

Нақши барҷастаи Сарвари давлат дар мақоми рамзии ӯ ҳамчун кафили ваҳдати миллӣ, субот ва идомаи ҳокимияти давлатӣ низ зухур меёбад. Дар шароити мушкилоти сиёсӣ ё иҷтимоию иқтисодӣ ҳамоҳангсозии механизмҳои зиддибуҳронӣ, сафарбаркунии захираҳо ва идоракунии хавфҳоро таъмин намуда, ба ин васила ҳамчун субъекти устуворкунандаи система баромад мекунад. Президент ҳамчун Сарфармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳ дорои ваколатҳои истисноӣ дар соҳаи мудофия ва амният, аз ҷумла ҳуқуқи эълони вазъияти ғавқулода ё вазъияти ҳарбӣ мебошад, ки нақши калидии ӯро дар таъмини соҳибхитиёрӣ ва тамомияти арзӣ таъкид мекунад.

Илова бар ин, Президент уҳдадор мешавад, ки қонунҳои аз ҷониби парлумон қабулшуда, ки шартҳои зарурии эътибор пайдо кардани онҳо мегардад, имзо кунад. Ин раванд сатҳи баланди иштироки ӯро дар раванди қонунгузорӣ нишон медиҳад, зеро имзои ӯ қадами ниҳоии қонунӣ ва қувваи ҳатмии қонунро тасдиқ мекунад. Ҳамин тариқ, Президент нақши кафолати қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ мебозад, инчунин аз болои сифат ва мутобиқати қонунгузорӣ ба манфиатҳои давлат назорат мебарад.

Вазифаи муҳимми Президент нақши миёнаравии ӯ дар ҳалли низоъҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Дар шароити ноустувории дохилии сиёсӣ ё вазъиятҳои буҳронӣ Президент метавонад як пайвандгари муҳимми байни нерӯҳои гуногуни сиёсӣ, мусоидат ба муколама ва дарёфти ҳамдигарфаҳмӣ гардад. Ин раванд ба таҳкими ваҳдати миллӣ ва суботи сиёсӣ, ки асоси ғайолияти пурсамари дастгоҳи давлатӣ мебошад, мусоидат мекунад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимтарин субъекти идоракунии сиёсӣ буда, дар таҳия ва татбиқи сиёсати давлатӣ, таъмини ғайолияти босамари тамоми соҳаҳои идоракунии давлатӣ нақши асосӣ дорад. Салоҳият ва нуфузи онро ҳам бештар меъёрҳои конституционӣ ва ҳам қонунгузориҳои соҳавӣ муайян мекунанд, ки ҷаҳорҷӯби ғайолият ва ҳамкориҳои онро бо дигар

ниҳодҳои давлатӣ ташкил медиҳанд. Ҳамоҳангсозии кори мақомоти ҳокимияти иҷроия, идоракунии захираҳои давлатӣ ва самаранок истифода бурдани маблағҳои буҷетӣ, ки ба рушди иҷтимоӣю иқтисодии кишвар нигаронида шудаанд, вазифаи муҳимтарини Ҳукумат мебошад.

Вазифаҳои асосии Ҳукумат аз инҳо иборатанд: таҳия ва татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаҳои гуногун – сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, хориҷӣ ва дохилӣ. Унсuri муҳими фаъолияти он омода ва пешниҳоди лоиҳаҳои қонунҳо барои баррасӣ ба Парлумон, инчунин иҷрои қарорҳо ва қонунҳои қабулкардаи мақомоти қонунгузор мебошад. Илова бар ин, Ҳукумат барои ҳамоҳангсозии фаъолияти вазорату идораҳои гуногун, инчунин ташкили иҷрои барномаҳо ва стратегияҳои давлатӣ, ки ба рушд ва таҳкими институтҳои давлатӣ нигаронида шудаанд, масъул аст.

Ҳукумат ҳамчунин дар қабули қарорҳо оид ба масъалаҳои амнияти миллӣ ва мудофия, ҳамчунин идоракунии бухронҳо нақши муҳим мебозад. Дар ин замина салоҳияти ташкил ва татбиқи тадбирҳои зиддибухрониро дорад, ки ба эътидол овардани вазъи иҷтимоӣю иқтисодӣ ва таъмини суботи давлат дар баробари таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ нигаронида шудаанд. Чунин тавсиф намудани салоҳияти Ҳукумат аҳамиятнок мебошад:

1. Ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ. Ҳукумати Тоҷикистон сиёсатҳоро оид ба доираи васеи масъалаҳо, аз ҷумла иқтисод, ҳифзи иҷтимоӣ, тандурустӣ, маориф ва амният таҳия ва пешниҳод мекунад. Он барои иҷрои қарорҳо ва қонунҳои қабулкардаи Парлумон ва таҳияву татбиқи сиёсатҳо ва барномаҳо мутобиқи афзалиятҳои сиёсӣ масъул аст.

2. Идоракунии иқтисодиёт. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди татбиқи сиёсати давлатиро дар соҳаи иқтисодӣ назорат ва идора мекунад. Буҷетеро таҳия ва пешниҳод мекунад, ки хароҷот ва даромадҳои ҳукуматро муайян кунад. Қарорҳои буҷетӣ ба рушди иқтисодӣ, барномаҳои иҷтимоӣ ва сатҳи қарзи давлатӣ таъсир мерасонанд.

Ҳукумати Тоҷикистон барои танзими иқтисодиёт, аз ҷумла сиёсати андоз, танзими молиявӣ, чораҳои мубориза бо бекорӣ ва бухронҳои иқтисодӣ чораҳо меандешад.

3. Фаъолияти маъмурӣ. Ташкили кори мақомоти давлатӣ вазифаи Ҳукумати Тоҷикистон мебошад. Ҳукумат кори вазорату идораҳои гуногунро ҳамоҳанг карда, ҳамкориҳои самарабахши онҳоро таъмин менамояд. Он сиёсати кадриро идора мекунад.

4. Таъмини амнияти дохилӣ ва тартиботи қонунӣ. Таъмини амният ва тартиботи ҳуқуқӣ салоҳияти муҳимми ҳукумат ҳамчун актори идоракунӣ ба ҳисоб меравад. Ҳукумати Тоҷикистон барои ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ва таъмини амнияти миллий тадбирҳо таҳия ва амалӣ менамояд. Он қувваҳои дохилиро, аз қабили полис ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқро идора мекунад.

5. Таҳия ва татбиқи самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷӣ, инчунин таҳкими робитаҳои байналмилалӣ. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти дипломатиро ба бастани шартномаҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ, ки доираи васеи соҳаҳо, аз ҷумла савдо, амният, ҳифзи муҳити зист ва дигар ҷанбаҳои асосии ҳамкориҳои байнидавлатиро дар бар мегиранд, амалӣ менамояд. Ҳукумати Тоҷикистон кишварро дар арсаи байналмилалӣ муаррифӣ мекунад ва дар созмонҳо ва созишномаҳои бисёрҷониба иштирок мекунад.

6. Нишон додани воқуниш ба ҳолатҳои бухронӣ. Ҳукумати Тоҷикистон воқунишҳоро ба бӯҳронҳо, аз қабили офатҳои табиӣ, бухронҳои иқтисодӣ ё ноустувории сиёсӣ ҳамоҳанг мекунад. Он нақшаҳоро барои рафъи оқибатҳои бухронҳо ва барқарор кардани ҳаёти муқаррарӣ таҳия ва амалӣ менамояд.

7. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ дорад. Вобаста ба асосҳои муқаррарнамудаи конституционӣ ҳукумат метавонад ҳуқуқ дошта бошад, ки лоиҳаҳои қонунро пешниҳод кунад ва ба қонунгузориҳои мавҷуда тағйирот ворид намояд. Вай лоиҳаҳо ва барномаҳои

худро ба парлумон пешниҳод мекунад, дар муҳокима ва такмили онҳо иштирок мекунад [6].

Шоҳаи қонунгузор яке аз институтҳои калидии сохтори идораи давлати буда, дар таъмини қонуният ва устувории низоми сиёсӣ нақши бунёдӣ мебозад. Тибқи муқаррароти боби сеюми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки принципҳои фаъолияти мақомоти олии намояндагӣ ва қонунгузор – Маҷлиси Олиро ба танзим мебарорад, принципҳои умумии фаъолияти он муқаррар карда шудаанд, ки хоҳиши татбиқи принципҳои демократӣ ва ҳуқуқӣ дар идоракунии давлатро ифода мекунанд.

Дар робита ба ин, муҳаққиқ А. Имомов дуруст қайд намудааст: «таҷрибаи кори панҷсолаи Маҷлиси Олӣ мавҷудияти номутаносибҳои ҷиддии институтсионалӣ ва функционалиро собит намуд, ки барои татбиқи босамари вазифаҳои он оид ба бунёди давлати демократии ҳуқуқбунёд монеъ мешаванд. Дар ин замина, фаъолияти парлумон ислоҳоти амиқеро тақозо мекунад, то тавонмандии институтсионалӣ, масъулиятшиносӣ ва қобилияти қабули қарорҳои мутавозин, ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ нигаронидашуда афзоиш ёбад. Маҳз ин зарурати воқеиро сарвари давлат дарк намуда, баҳри ислоҳи ин рукни муҳими ҳокимияти давлатӣ дар Тоҷикистони тозаистиклол азм намуд» [86, с. 154-155].

Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузории ҳокимияти давлатӣ буда, дар низоми механизми идоракунии сиёсӣ, муайянкунандаи самтҳои стратегии сиёсати дохилию хориҷии кишвар мавқеи асосиро ишғол мекунад. Парлумон дар рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ, таҳкими робитаҳои байнипарлумонӣ ва пешбурди манфиатҳои Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ фаъолона иштирок мекунад. Вакилони парлумон дар кори созмонҳои байналмилалӣ, конференсҳо ва форумҳо иштирок карда, дар ҳалли мушкилоти глобалӣ ва таҳкими тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ саҳм мегузоранд. Фаъолияти самараноки парлумон омили муҳими таъмини субот ва рушди устувори ҶТ мебошад.

Парлумон, ки ба принципҳои демократия, қонуният ва адолати иҷтимоӣ таъям мекунад, дар бунёди давлати ҳуқуқӣ ва таъмини некуаҳволии шаҳрвандони кишвар нақши назаррас дорад.

Парлумон ҳамчун субъекти ташаббуси қонунгузорӣ на танҳо фаъолияти меъёриро ба амал мебарорад, балки ҳамчун кафили танзими ҳуқуқии равандҳои ҷамъиятию сиёсӣ, таъмини мувозинати манфиатҳои гуруҳҳои гуногуни иҷтимоӣ баромад мекунад. Фаъолияти он доираи васеи вазифаҳоро фаро мегирад – аз эҷоди қонунгузорӣ ва назорат аз болои ҳокимияти иҷроия то ташаккули фарҳанги ҳуқуқии демократӣ ва таҳкими пояҳои институтсионалии ҳокимияти давлатӣ. Инчунин: «тасдиқи фармони Президент дар бораи таъин намудан ва озод кардани Сарвазир ва дигар аъзои Ҳукумат; тасдиқи фармони Президент дар бораи ҷорӣ намудани ҳолати ҷангӣ ва вазъияти ғавқулода; ризоият ба истифодаи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди он барои иҷрои уҳдадорӣҳои байналмилалӣ Тоҷикистон; таъини интиҳоботи Президент; қабули истеъфои Президент; сарфароз гардонидани Президент бо мукофотҳои давлатӣ ва рутбаи олии ҳарбӣ; баррасии масъалаи дахлнопазирии Президент ва ғ» [5, с. 31-32].

Элита ва пешвои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъектҳои асосии системаи идоракунии сиёсӣ баромад намуда, вектори стратегияи рушди давлатро ташкил медиҳанд ва устувории фаъолияти институтҳои сиёсиро таъмин менамоянд. Фаъолияти онҳо доираи васеи вазифаҳоро фаро мегирад - аз таҳияи асосҳои концептуалии сиёсати давлатӣ то иштироки мустақим дар раванди қабул ва татбиқи қарорҳои идоракунӣ. Дар ин система нақши назарраси институтсионалӣ ва сиёсӣ ба Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат тааллуқ дорад. Пешвои миллат дар низоми манфиатҳои миллӣ таҷассумгари сиёсати пай дар пай, кафили тамомияти давлат ва муттаҳидсози ҷомеа мебошад. Фаъолият ва эътибори он суботи

низомии сиёсиро таъмин намуда, ба муттаҳидии қувваҳои ҷамъиятӣ ва таҳкими соҳибхитиёрии миллӣ мусоидат мекунад.

Элитаи сиёсӣ мазмуни моҳияти рӯзномаи сиёсиро ташкил медиҳад, афзалиятҳои идоракунии давлатиро муайян мекунад ва равандиҳои сиёсиро ба самти таҳкими суботи институтсионалӣ роҳнамоӣ мекунад. Намояндагони элита дорои захираҳои назарраси қонуният, дастрасӣ ба механизмҳои идоракунӣ ва таъсир ба институтҳои калидии давлатӣ, ҳамчун миёнарав байни давлат ва ҷомеа баромад карда, интиқол ва татбиқи қарорҳои стратегиро таъмин мекунанд. Тавассути суҳанронии оммавӣ, маъракаҳои сиёсӣ ва дигар шаклҳои муошират онҳо ба афкори ҷамъиятӣ ғайбона таъсир мерасонанд, дастгирии устувори ташаббусҳои ҳукуматро ташкил медиҳанд.

Дар шароити мушкилоти мухталифи иҷтимоӣ сиёсӣ маҳз пешвоёни сиёсӣ барои таҳияи стратегияҳои зиддибуҳронӣ ва воқуниши ғаври ба ноустуворӣ масъулият ба дӯш мегиранд, ки сатҳи баланди мутобиқшавии сиёсӣ ва салоҳияти идоракунӣ нишон диҳанд. Онҳо механизми тақсими захираҳо, сохтори афзалиятҳоро дар соҳаҳои қонунгузорӣ ва иҷроия муайян мекунанд, инчунин самаранокии иҷрои қарорҳои қабулшударо назорат мекунанд. Ҳамин тариқ, элитаи сиёсӣ ва пешвоён дар идоракунии сиёсии Тоҷикистон нақши низомсозиро мебозанд, ва якпорчагии раванди сиёсӣ ва тамаркузи он ба таҳкими давлатдорӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ ва қонуниро таъмин менамояд.

Ба ақидаи А. Имомов «мувофиқи Конститутсия дар Тоҷикистон халқ инчунин ирода ва соҳибхитиёрии ҳудро тавассути вакилони халқ амалӣ мегардонад. Ҳокимияти қонунгузорӣ маҷмуи салоҳиятҳо оид ба тасвиби қонунҳо буда, одатан ба воситаи парлумон, мақомоти олии умумимиллии намояндагӣ, ки бо роҳи демократӣ интихоб гардидааст, амалӣ мегардад. Парлумон вобаста ба шакли идораи давлат вазъи ҳуқуқии гуногун дорад, вале сарфи назар аз ин вазифаи қонунгузорӣ аксаран ба он тааллуқ дорад. Танҳо ба таври истисно ба Президент ва Ҳукумат низ қисман вазифа

қонунгузорӣ тааллуқ дошта метавонад. Дар баъзе ҳолатҳои дар Конститутсия ва қонунгузорӣ пешбинишуда ҳалқ низ бевосита дар қабули қонун иштирок менамояд» [39, с. 76].

Ин тарҳ ташкили ду намуди ҳавзаи интихоботиро дар назар дорад: ҳавзаи ягонаи умумичумхуриявӣ ва 41 ҳавзаи умумичумхуриявии якмандатӣ. Дар сатҳи ҳавзаи чумхуриявӣ принципи мутаносиб истифода мешавад, ки тибқи он мандатҳои вакилӣ дар байни ҳизбҳои сиёсӣ мувофиқи шумораи овозҳое, ки дар интихобот гирифтаанд, бо назардошти ҳадди муқарраршудаи интихобот тақсим карда мешавад. Ин имкон медиҳад, ки нерӯҳои сиёсӣ институтсионализатсия шаванд ва намоёндагии устувори ҳизбиро дар шохаи қонунгузор ташкил кунанд. Дар баробари ин, дар доираи ҳавзаҳои якмандатии интихобот равиши мажоритарӣ истифода мешавад, ки ба интихоби номзоди мушаххас аз минтақаи дахлдор нигаронида шудааст, ки механизми намоёндагии шахсии сиёсиро пурзӯр мекунад.

Ҳуқуқи аҳзоби сиёсӣ барои пешбарӣ кардани то 28 номзад ба рӯйхатҳои ҳизбӣ дар қонун муқаррар шудааст, ки ба онҳо имкони иштироки васеъ дар раванди интихобот ва баланд бардоштани сатҳи рақобати ҳизбиро фароҳам меорад. Ҳамин тариқ, қорӣ намудани низоми омехтаи интихоботӣ ба ташаккули тарҳи устувори демократияи намоёндагӣ нигаронида шудааст, ки бартариҳои намоёндагии инфиродӣ ва дастаҷамъиро муттаҳид намуда, инчунин ба таҳкими қонуниятии институтҳои интихоботӣ ва баланд бардоштани самаранокии механизми баёни сиёсӣ дар шароити рушди низоми сиёсии Тоҷикистон мусоидат мекунад.

«Дар ҳавзаҳои якмандата низоми мажоритарии интихобот амалӣ гашта, 50% ҷамъи 1 овоз метавонад, ғолибияти номзадро таъмин намояд (Мафҳуми «мажоритарӣ» аз забони фаронсавӣ гирифта шуда, маънои «аксарият»-ро ифода мекунад). Яъне, низоми мутаносибаи тақсимои овозҳо дар ҳавзаи ягонаи умумичумхуриявӣ ва низоми мажоритарӣ дар ҳавзаҳои якмандата шакли омехта доштани низоми интихоботиро дар Тоҷикистон муайян

менамояд. Тибқи муқаррароти моддаи 28 Қонуни конституционии мазкур 65% вакилони Маҷлиси намояндагон – 41 нафар аз ҳавзаҳои якмандата интиҳоб карда мешаванд, 35% вакилон, ё худ 22 нафар аз ҳавзаи ягонаи умумиҷумҳуриявӣ мутаносибан ба шумораи овозҳое, ки ба рӯйхати номзадҳои аз тарафи ҳизбҳои сиёсӣ пешниҳодгардида дода шудааст, интиҳоб карда мешаванд. Чунин тарзи интиҳоб имконият медиҳад, то интиҳобкунанда тавонад ҳам ба хусусиятҳои шахсии номзад ва ҳам ба имконият ва захираҳои ҳизби сиёсӣ баҳо диҳад» [80, с. 59-60].

Ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳои ҷамъиятию сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷузъҳои ҷудонашавандаи низоми сиёсии миллӣ буда, дорои қобилияти институтсионалии таъсири назаррас ба равандҳои ташаккул, татбиқ ва ислоҳи сиёсати давлатӣ мебошанд. Ин субъектҳои ҳамкориҳои сиёсӣ ҳамчун сохторҳои муташаккил фаъолият мекунанд, ки бо платформаи ягонаи идеологӣ, самти мақсадноки барномавӣ ва хоҳиши стратегии иштирок дар амалисозии ваколатҳои давлатӣ муттаҳид шудаанд. Фаъолияти онҳо ҳам соҳаи рақобати интиҳоботӣ ва ҳам мазмуни васеътари иҷтимоигардонии сиёсӣ ва сафарбаркунии аҳолиро фаро мегирад.

Тибқи қонунгузориҳои амалкунанда ҳизбҳои сиёсӣ дар интиҳобот бо роҳи пешбарӣ кардани номзадҳо ба вазифаҳои гуногуни давлатӣ иштирок мекунанд ва онҳое, ки аксарияти овози интиҳобкунандагонро ба даст меоранд. мандати қонунӣ барои иштирок дар идоракунии қорҳои давлатӣ мешаванд. Платформаҳои сиёсӣ ва ҳуҷҷатҳои программавӣ, ки ҳизбҳо тартиб додаанд, мавқеи идеологӣ онҳоро инъикос намуда, ба вазифаҳои ҳозираи тараққиёти дохилӣ ҷавоби системавиро ташкил медиҳанд ва барои татбиқи амалии роҳи сиёсӣ ҳамчун дастурамал хизмат мекунанд. Ҳамин тариқ, онҳо як унсури муҳимми миёнаравии институтсионалии байни ҷомеа ва давлат гардида, манфиати гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, этникӣ ва касбиро ифода ва ифода мекунанд.

Ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон дар сафарбар намудани интихобкунандагон, ғаёл гардонидани мавқеи шахрвандӣ, густариши иштироки сиёсӣ ва баланд бардоштани сатҳи фарҳанги сиёсии аҳоли нақши муҳим доранд. Тавассути ташкили маърақаҳо, чорабиниҳои оммавӣ ва иштирок дар муҳофизаҳои ҷамъиятӣ онҳо механизмҳои муттаҳидсозии ҷомеаҳо дар атрофи ҳадафҳои стратегии рушд ташаккул медиҳанд. Дар ин замина ҳизбҳо на танҳо ҳамчун иштирокчиҳои мубориза барои ҳокимият, балки ҳамчун миёнарав дар раванди қонунӣ гардонидани сиёсати давлат, нафозии сохтори иҷтимоӣ ва таҳкими институтҳои идораи сиёсӣ дар шароити дигаргунсозии системаи сиёсӣ баромад мекунанд.

Ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ниҳодҳои асосии низоми идоракунии сиёсӣ амал карда, дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» ғаёлият доранд, ки мақоми ҳуқуқӣ, ваколатҳои вазифавӣ ва самтҳои асосии ғаёлияти институтсионалии онҳоро муқаррар менамояд. Мутобиқи муқаррароти ин санади меъёрии ҳуқуқӣ ҳизбҳо на танҳо иттиҳодияҳои шахрвандоне, ки ҳадафҳои умумии сиёсиро амалӣ мегардонанд, балки субъектҳои комилҳуқуқи идоракунии сиёсӣ низ ба ҳисоб мераванд, ки ҳуқуқи таъсиррасониро ба равандҳои ташаккули ҳокимияти давлатӣ ва татбиқи қарорҳои сиёсӣ доранд.

Дар байни вазифаҳо ва ваколатҳои ҳизбҳои дар қонунгузорӣ муқарраргардида иштирок дар равандҳои интиҳоботӣ, аз ҷумла пешбарии номзадҳо ба мақоми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ба мақомоти интиҳобии ҳокимияти қонунгузори ҳокимияти давлатӣ ҷои махсусро ишғол мекунад. Ҳизбҳои сиёсӣ ҳақ доранд дар баргузориҳои раёйпурсӣ ширкат варзанд, ва чунин ҳолат нақши ин ниҳодҳоро дар механизмҳои демократияи мустақим нишон медиҳад. Илова бар ин, қонун имкони таъсиси фраксияҳои ҳизбӣ, ассотсиатсияҳои парлумонӣ ва дигар шаклҳои ҳамкорӣ дар доираи мақомоти намоёндагӣ, мусоидат ба ташаккули рақобати сиёсӣ ва устувории амалияи парламенти ро пешбинӣ мекунад.

Кафолати назарраси фаъолияти сиёсии ҳизбҳо ин ҳуқуқест, ки ба онҳо дар бораи фаъолияти худ дар ҳама шаклҳои қобили қабул – ҳам тавассути захираҳои иттилоотии худ ва ҳам тавассути воситаҳои ахбори омма озодона маълумот паҳн намоянд. Ин татбиқи принципҳои шаффофият, гуногунандешӣ ва озодии баёни сиёсиро таъмин мекунад ҳамчунин ҳизбҳо ҳуқуқи гузаронидани маҷлисҳо, гирдиҳамоиҳо ва дигар чорабиниҳои оммавӣ дода шудааст, ки ин нақши фаъоли онҳоро дар раванди сафарбаркунии сиёсӣ ва иштироки шаҳрвандӣ тасдиқ мекунад.

Вазифаҳои дохилии ташкилии ҳизбҳо аз таъсиси филиалҳо ва намояндагӣҳо, амалӣ намудани фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолият тибқи ҳадафҳои оинномавӣ ва муқаррароти қонунгузориҳои миллӣ иборат аст. Мустақилии молиявию иқтисодии тарафҳо бо ҳуқуқи кушодани суратҳисоб дар муассисаҳои молиявию қарзии ҷумҳуриявӣ мукамал мегардад. Бо мақсади нигоҳ доштани қонуният ва шаффофияти фаъолияти худ ҳамаи ҳизбҳои ба қайд гирифташуда вазифадоранд, ки ҳар сол ба мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба идомаи кор ва ҷойгиршавии қароргоҳи худ маълумот пешниҳод намоянд, ки механизмҳои назорати ҳуқуқӣ ва масъулияти институтсионалиро дар низоми сиёсии кишвар таҳким мебахшад [9].

Дар шароити дигаргуниҳои сиёсӣ, ки дар Тоҷикистон ба амал омадаанд, мустаҳкам намудани системаи ҳизбӣ дар роҳи инкишоф додани плюрализми сиёсӣ қадами муҳим гардид. Ин мустаҳкамӣ дар иштироки фаъолонаи ҳизбҳои сиёсӣ дар идораи корҳои давлатӣ ва ҳаёти ҷамъиятию сиёсии мамлакат равшан зоҳир мегардад. Дар айни замон дар низоми сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳафт ҳизби сиёсӣ фаъолият доранд, ки доираи васеи заминаҳои идеологӣ ва сиёсиро намояндагӣ мекунанд. Чунончи: ҲАТ, ҲДТ, ҲКТ, ҲСТ, ҲСДТ, ҲИИТ ва ҲХДТ. Ҳар яке аз ин ҳизбҳо бо хувияти беназири сиёсӣ ва ҳадафҳои стратегӣ дар ташаккули фазои сиёсии кишвар саҳм мегузоранд. Фаъолияти онҳо дар доираи қонунгузориҳои амалкунанда

танзим карда мешавад. Фаъолияти қонунии онҳо легитимият ва шаффофияти раванди сиёсиро таъмин менамояд.

Ин ҳизбҳо дар доираи низоми ҳуқуқӣ фаъолият мекунанд, ки ба қонунгузории танзимкунандаи фаъолияти онҳо асос ёфта, риояи меъёрҳои демократия ва волоияти қонунро таъмин менамояд. Фаъолияти аҳзоби сиёсӣ дар Тоҷикистон нишондиҳандаи равшани гуногунандешии сиёсӣ буда, аз амалӣ шудани ҳуқуқи шаҳрвандон барои муттаҳидӣ дар созмонҳои сиёсӣ, ки манфиатҳо ва назари худро оид ба рушди ҷомеа баён мекунанд, шаҳодат медиҳад.

Ҳар як ҳизб платформа ва стратегияи сиёсии худро таҳия ва пешбарӣ мекунад, ки бо усулҳои таъсиррасонӣ ба интиҳобкунандагон ва бархӯрдҳо ба ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии кишвар фарқ мекунад. Ин равиш, дар навбати худ, ба ташаккули нуқтаи назарҳои гуногун дар раванди сиёсӣ мусоидат намуда, имкон медиҳад, ки дар доираи ҳаёти сиёсӣ бисёрровозии афкор пайдо шаванд. Ҳамин тариқ, низоми бисёрҳизбӣ дар Тоҷикистон як ҷузъи муҳимми раванди демократӣ буда, ба қушодани нави муколамаи сиёсӣ ва таъмини ризоияти шаҳрвандӣ тавассути рақобати ғояҳо ва пешниҳодҳои сиёсӣ мусоидат мекунад.

Дар бораи фаъолияти парлумони касбӣ сухан ронда, Президенти мамлакат қайд намуданд, ки: «Парламенти мавҷуда заминаи ҳуқуқии идора кардани давлат ва ҳаллу ҷалли масъалаҳои муҳимму тақдирсозии ҷомеаро ба вуҷуд овард. Дар натиҷа Конститутсияи нави Тоҷикистон ва дар асоси он садҳо санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ қабул шуданд, ки бемуболиға ҳамаи инро инқилоб дар тафаккури давлатдорӣ мардуми тоҷик ҳисобидан мумкин аст» [143].

Дар давоми ду даҳсолаи пас аз қабули Конститутсия дар ҷумҳурӣ як қатор тадбирҳо, аз ҷумла қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии сершумор, консепсияҳо ва стратегияҳои давлатӣ амалӣ карда шуданд, ки омили муҳимми ташаккули заминаи мусоиди рушди устувори низоми сиёсӣ ва

беҳбуди назарраси ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа гардиданд. Системаи бисёрҳизбӣ ташкил карда шуд, озодии суҳан ва матбуот кафолат дода шуд, дастрасии васеи шаҳрвандон ба иттилоот таъмин гардид. Институтҳои ҷомеаи маданӣ, ки дар муҳокима ва қабули қарорҳои муҳим дар бораи ояндаи кишвар ғайрароли иштирок мекунанд, рушду инкишоф меёбанд. Системаи худидоракунии маҳаллӣ мустаҳкам карда мешавад, салоҳиятҳои минтақаҳо васеъ карда шуда, ба ҳалли самараноки мушкилоти иҷтимоию иқтисодӣ дар маҳалҳо мусоидат мекунанд.

Пеш аз ҳама, «Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [10], «Консепсияи такмили сохтори идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [4], «БИХДТ» [1], «КИХДТ» [3], «КИРМЧТ» [2], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» [8], «Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи такмили сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» [13] ва ғайра мебошанд.

«Ҳадафи асосии ислоҳоти идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, мутобиқ намудани он ба шароити нави муносибатҳои ҷамъиятӣ, яъне ворид гардидан ба иқтисоди бозаргонӣ ва пурзӯр намудани ҳокимияти иҷроия дар кишвар ба ҳисоб мерафт. Ҳокимияти иҷроия олооти асосии идоракунии давлатӣ мебошад. Сифат ва самаранокии идоракунии давлатӣ ба таври ҳалқунанда аз зинаи ғайролияти ҳамин рукни ҳокимият вобаста аст» [56, с. 65].

Барои ташаккули системаи идоракунии сиёсӣ ва баланд бардоштани ғайролияти субъектони идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистони муосир, механизми давлатии идоракунии сиёсӣ ба танзими равандҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ ғайрароли иштирок намуда, вазифаҳои танзимқунандаи он ба муносибатҳои инкишофёбандаи сиёсати барои ҳамагон мутобиқ карда мешавад. Зарурати ташкил, таҳким ва самаранок шакл додани системаи менечменти нави давлатӣ барои Тоҷикистон пеш меояд. Ҳоло амалан дар

сохтори ҳар як мақомоти давлатӣ муассисаи тарбия ва бозомӯзии менеҷерони давлатӣ, кадрҳои институти хизмати давлатӣ мавҷуданд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва мураккабии ҳаёти ҷамъиятию сиёсии Тоҷикистон, механизми давлатии идоракунии сиёсӣ бояд на танҳо ба мушкилоти ҷорӣ вокуниш нишон диҳад, балки мушкилоти эҳтимолиро бо таҳияи стратегияҳо ва механизмҳои пешгирикунанда пешбинӣ намояд. Ин таҳлили амиқи вазъи сиёсӣ, омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ ва пешгӯии тамоюлҳои рушдро талаб мекунад. Сохтани системаи устувор муҳим аст, зеро он қодир аст, ки ба тағйироти баамаломада зуд мутобиқ шавад ва ҳангоми нигоҳ доштани субот ва идоракунӣ самаранокии баланд нишон диҳад. Ҳамзамон, мақоми махсуси ин институтҳо дастгирии имтиёзноки мақомоти марказӣ, қабули қарорҳо баҳри таҳкими қори онҳо аз ҷониби давлат талаб дорад ва боиси самаранокии фаъолияти онҳо мегардад [8].

Таҳкими неруи институтсионалии системаи идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ду самт ба роҳ монда мешавад. Якум, таҳкими неруи институтсионалии идоракунии давлатӣ. Ин мақсад дар ҷойи хушқу ҳолӣ амалӣ карда намешавад. Асос ва бунёди онро низоми қонунии кишвар, барномаҳо ва стратегияҳои рушди устувор, дар баҳши таҳкими идоракунии сиёсӣ ташкил медиҳад. Масъалаҳои баррасишаванда инҳоянд:

1. Таҳкими заминаи институтсионалӣ ва баланд бардоштани самаранокии системаи идоракунии давлатӣ.
2. Муайян кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои стратегие, ки ба беҳтаргардонии равандҳои идоракунӣ нигаронида шудаанд.
3. Муайян кардани мушкилоти асосӣ дар системаи идоракунии давлатӣ, аз ҷумла ҷанбаҳои институтсионалӣ, мурофиавӣ ва функционалӣ.
4. Таҳлили мушкилот дар бахшҳои алоҳидаи идоракунии давлатӣ, ба монанди ҳадамоти давлатӣ, худидоракунии маҳаллӣ ва механизмҳои зиддикоррупсионӣ.

5. Муайян кардани самтҳои афзалиятноки такмили системаи идоракунии давлатӣ бо назардошти мушкилот ва тамоюлҳои ҷорӣ.

6. Муайян кардани самтҳои асосии ислоҳоти идоракунии давлатӣ, ки ба баланд бардоштани самаранокӣ ва мутобиқати он ба шароити тағйирёбанда равона шудаанд.

7. Пешгӯии натиҷаҳои эҳтимолии рушди системаи идоракунии давлатӣ, аз ҷумла арзёбии тағйироти эҳтимоли дар соҳаҳои идоракунии давлатӣ, хизмати давлатӣ, худидоракунии маҳаллӣ ва фаъолияти зиддикоррупсионӣ.

Таҳкими низоми самарабахши идоракунии давлатӣ бо масъалаҳои муҳимми такмили институтсионалӣ пайваст аст. Баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ муносибати маҷмуиро талаб мекунад ва ҷанбаҳои гуногуни муҳити институтсионалиро фаро мегирад. Аз ҷумла, ба рушди сохтори ташкилии мақомоти ҳокимият, аз байн бурдани такроршавии функсияҳо ва баланд бардоштани шаффофияти раванди қабули қарорҳо диққат додан лозим аст. Татбиқи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва рақамисозии хидматҳои давлатӣ низ дар баланд бардоштани самаранокӣ ва дастрасии идоракунии давлатӣ барои шахрвандон нақши муҳим доранд. Ҷанбаи муҳимми ин самти фаъолият такмили системаи таъминоти кадрҳои хизмати давлатӣ мебошад. Мутахассисони боистеъдодро бо дониш ва малакаҳои зарурӣ ҷалб ва нигоҳ доштан, инчунин рушди касбии онҳоро таъмин кардан ҳадафи асосии Ҳукумати кишварамон мебошад. Ҷорӣ намудани механизмҳои самаранокӣ баҳодиҳии фаъолияти хизматчиёни давлатӣ ва ҳавасмандгардонии кори онҳо, инчунин барои баланд бардоштани сифати идоракунии давлатӣ мусоидат менамояд.

Қисми ҷудонашавандаи таҳкими низоми идоракунии давлатӣ баланд бардоштани сатҳи ҳисоботдиҳӣ ва масъулияти мақомоти ҳокимият дар назди ҷомеа мебошад. Механизмҳои самаранокӣ назорати фаъолияти мақомоти давлатӣ, аз ҷумла аз ҷониби ҷомеаи маданӣ ва васоити ахбори омма бояд таъсис дода шаванд. Муҳим аст, ки маълумот дар бораи фаъолияти мақомоти

ҳокимият кушода ва дастрас бошад, ба истиснои ҳолатҳое, ки ҳилофи талаботи қонунгузорӣ аст.

Барои таҳкими неруи институтсионалии механизми давлатии идоракунии сиёсӣ зарурат барои мушаххассозии мушкилоти асосӣ дар низоми идоракунии давлатӣ пеш меояд. «Низоми амалкунандаи идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба татбиқи вазифаҳои нави рушди дарозмуҳлати сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодии кишвар ба таври кофӣ муайян карда нашудааст. Дар низоми идоракунии давлатӣ аксари механизмҳо, ниҳодҳо ва салоҳиятҳо ба таври лозимӣ рушд наёфтаанд, ки инҳо бояд дар таъмини рушди сиёсӣ, ҳамгироии таркиботи институтсионалии давлатӣ ва ҷамъиятӣ нақши муҳимро бозанд» [9; 128].

Асоси таҳкими механизми институтсионалии идоракунии давлатиро муайян намудани афзалиятҳо дар соҳаи тақмили идоракунии давлатӣ ташкил медиҳад. Афзалиятҳои таҳкими неруи институтсионалии низоми идоракунии давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро метавонем чунин муайян намоем:

« - тақмили ниҳодҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ бо мақсади таъмини ҳуқуқҳои бунёдӣ чӣ қадар дахлнопазир будани моликият ва рушди сармояи инсонӣ, дастрасии баробари қонуни мардон ба раванди қабули қарорҳо, ки фаъолияти устувор ва рушди иқтисодӣ миллиро таъмин мекунад;

- таҳияи низоми идоракунии стратегӣ, ки рушди рӯзафзуни ҳамоҳангсохтани ниҳодҳои мазкур ва ҷорӣ намудани раванди мунтазами пешгирикунанда ҳангоми ҳалли мушкилоти дохилӣ ва эътино ба мушкилоти берунаро таъмин мекунад;

- таҳия намудани механизмҳои таъмини шаффофияти фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ;

- таъмин намудани мақомоти давлатӣ бо кадрҳои соҳибхатасос ва салоҳиятнок, ки метавонанд дар иҷрои самараноки вазифаҳо ва амалисозии қафолатҳои иҷтимоии давлатӣ нақши асосӣ бозанд;

- таҳкими нақши мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар муайян сохтани самтҳои рушди воҳидҳои ҳудудию маъмурии зертобеи онҳо» [11].

Баҳши дигари таҳкими неруи институтсионалии идоракунии сиёсӣ ин таркиботи институтсионалии сиёсии ҷомеаи маданӣ мебошад. Ҷомеаи маданӣ ҳамчун актори идоракунии сиёсӣ, таъсиррасонӣ ба равандҳои сиёсӣ, ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва татбиқи сиёсати давлатӣ нақши муҳим дорад. Ҷомеаи маданӣ доираи васеи созмонҳо ва ташаббусхоро дар бар мегирад, ки новобаста аз сохторҳои давлатӣ ва тичоратӣ фаъолият мекунанд. Ба сифати ҷанбаҳои асосии нақши онҳо дар идоракунии сиёсӣ ҷиҳатҳои зерин баромад мекунанд:

1. Ифода ва ҳифзи манфиатҳои гуногуни ҷамъиятӣ-сиёсӣ. Ташкилотҳо, аз қабили созмонҳои ҳуқуқи башар, гурӯҳҳои экологӣ ва бунёдҳои башардӯстона, барои пешбурди ҳуқуқи инсон, муҳити зист ва адолати иҷтимоӣ кор мекунанд. Онҳо метавонанд тавассути пешниҳоди роҳҳои ҳал ва ҷалби таваҷҷуҳ ба масъалаҳои муҳим ба сиёсат таъсир расонанд. Манфиатҳои меҳнаткашонро ифода мекунанд, барои ҳуқуқ ва шароити меҳнаташон мубориза мебаранд ва метавонанд дар муомилоти коллективӣ бо корфармоён ва давлат иштирок кунанд.

2. Таъсир ба раванди сиёсӣ. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ва гурӯҳҳои коршиносӣ метавонанд ба лоббӣ барои манфиатҳои мушаххас ё пешниҳоди машварати коршиносон ба қонунгузoron ва мақомоти давлатӣ машғул шаванд. Ҷомеаи маданӣ фаъолияти ҳукумат ва баҳши хусусиро назорат мекунад, амалҳои онҳоро арзёбӣ мекунад ва дар бораи қонуншиканӣ ё камбудии гузориш медиҳад ва ба ин васила шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ мусоидат мекунад.

3. Ташаккули афкори умум. Тавассути ВАО, шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар шабакаҳо созмонҳои маданӣ метавонанд иттилоотро паҳн кунанд, афкори ҷомеаро ташаккул диҳанд ва ба масъалаҳои муҳим таваҷҷуҳ кунанд.

4. Иштирок дар раванди сиёсӣ. Ташкилотҳои маданӣ метавонанд номзадҳо ва хизматҳои сиёсиро дастгирӣ ё танқид кунанд, дар маъракаҳои интихоботӣ ширкат варзанд ва ба афзоиши фаъолнокии интихобот мусоидат кунанд. Ташаккули платформаҳои сиёсӣ метавонад дар эҷод ва пешбурди платформаҳо ва ташаббусҳои сиёсӣ иштирок кунад, ҳамчун миёнарав байни шаҳрвандон ва мақомоти давлатӣ баромад кунад.

Ҷомеаи маданӣ идоракунии сиёсиро мукамал мекунад. Ҷомеаи маданӣ барои пур кардани камбудӣҳое, ки дар сиёсатҳои расмӣ ва фаъолияти ҳукумат вучуд доранд, кумак мерасонад. Фаъолияти ҷомеаи маданӣ тавассути таъмини иштироки шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ ва назорат аз болои ҳукумат равандҳои демократиро пеш мебарад. Ҷомеаи маданӣ тавассути фаъолияти худ дар баланд бардоштани масъулияти ҳуқуқӣ ва иҷтимоии ҳам мақомоти давлатӣ ва ҳам бахши хусусӣ сахм мегузорад.

Ҷомеаи маданӣ бо ҳамбастагии мураккаб ва гуногунҷанбаи манфиатҳои хусусӣ ва гурӯҳӣ озодона амалӣ карда мешавад. Ин манфиатҳо аз баъзе ҷиҳат ба ҳам мувофиқат мекунанд, дар дигар мавридҳо бо ҳамдигар рақобат мекунанд, аз ҷиҳати сеюм бошад, онҳо метавонанд гуногунҷанба ва баъзан антагонистӣ бошанд. Қоидаҳои умумии фаъолият ва ба раванди идоракунии сиёсӣ рӯ овардани онҳоро ҳамаи унсурҳои ин ё он ҷамъиятро волоияти конун, аз ҷумла принципҳои сиёсӣ муқаррар мекунанд. Аммо дарки нақши ҳуди ҷомеаи маданӣ дар идоракунии равандҳои гуногуни иҷтимоӣ ва сиёсӣ ҳанӯз ҳам баҳснок мемонад.

Саволе ба миён меояд, ки оё ҷомеаи маданӣ метавонад иштирокчии раванди сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад ё мо метавонем таркиботи сиёсии институтсионалии ҷомеаи маданияи Тоҷикистонро ҳамчун субъекти идоракунии сиёсӣ эътироф кунем ва таъсири онро баҳри баланд бардоштани самаранокии идоракунии сиёсӣ баҳои баланд диҳем? Посух ин аст, ки агар таркиботи институтсионалии ҷомеаи маданӣ тавони иштирок ва ё

таъсир расониданро дар раванди қабули қарор дошта бошанд, пас онҳо иштирокчӣ ва ё субъекти идоракунии сиёсӣ метавонанд баромад кунанд.

Шаклҳо ва механизмҳои ҳамкории давлат ва ҷомеаи маданӣ, инчунин таъсири онҳо ба сифати демократия ва самаранокии қарорҳои сиёсӣ таваҷҷуҳи махсусро талаб менамояд. Ҷанбаҳои, ба монанди рушди институтҳои назорати шаҳрвандӣ, иштироки шаҳрвандон дар ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ, инчунин нақши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар пешбурди манфиатҳои ҷамъиятӣ дар маркази диққат қарор доранд. Ҳамчунин омӯзиши равандҳои сиёсӣ ба таҳлили режимҳои сиёсӣ, институтҳои сиёсӣ ва фарҳанги сиёсӣ равона шудаанд. Муҳаққиқон мекушанд бифаҳманд, ки элитаҳои сиёсӣ чӣ гуна ташаккул меёбанд, қарорҳои сиёсӣ чӣ гуна қабул карда мешаванд ва кадом омилҳо ба субот ва тағйироти сиёсӣ таъсир мерасонанд. Таҳлили таъсири ҷаҳонишавӣ, тағйироти технологӣ ва омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ ба системаҳои сиёсии кишварҳои гуногун ҷойгоҳи муҳимро ишғол мекунад. «Зимнан, таваҷҷуҳ ба он ҷалб мешавад, ки дар ин гуна асарҳо дар мавриди нақш ва ҷойгоҳи ҷомеаи маданӣ дар замони муосир ду ақида ба ҳам бархӯрд мекунанд. Дар ҳоле ки бархе аз муаллифон бар ин назаранд, ки созмонҳои ҷомеаи маданӣ бояд берун аз сиёсат бошанд, бархеи дигар, баръакс мутмаинанд, ки шомил шудани тамоми ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ ба равандҳои сиёсӣ як шарт ба даст овардани иттилооти нодир ва муътамад барои қабули қарорҳои самараноки сиёсӣ мебошад. Гузашта аз ин, таҷрибаи ҳаёти сиёсӣ, масалан, дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо нишон медиҳад, ки солҳои охир барои тақмили механизмҳои идоракунӣ бо иштироки созмонҳои ҷомеаи маданӣ дар сатҳҳои гуногуни ин иттиҳодияи ҳамгирӣ фаъолона ба назар мерасад» [40, с. 122].

Бояд қайд кард, ки ҳангоми таҳлили иштироки ҷомеаи маданӣ дар раванди сиёсӣ мушкилоти муайяни методологӣ ба миён меоянд. Ин мушкилот бо он вобаста аст, ки намоёндагони созмонҳои ҷамъиятӣ, ҷомеаи

журналистӣ ва ҳатто намояндагони доираҳои сиёсӣ истилоҳот ва концепсияҳои умумикабулшудаи марбут ба ҷомеаи маданияро бо роҳҳои гуногун тафсир мекунад. Ин боиси нобаробарии концептуалӣ дар фаҳмиши категорияҳои асосӣ ба монанди «ҷомеаи мадания», «иштироки сиёсӣ» ва «фаъолияти шаҳрвандӣ» мегардад. Дар натиҷа, зарурати амалисозии дақиқи ин мафҳумҳо барои таъмини муқоиса ва эътибори онҳо дар доираи таҳқиқоти илмӣ ва корҳои таҳлилӣ ба миён меояд.

Дар давраи муттаҳидии демократӣ ҷомеаи мадания ҳамчун як институти муҳимме, ки ба ташаккул ва таҳкими арзишҳои демократӣ, инчунин ҷамъоварии сармояи иҷтимоӣ мусоидат мекунад, баромад менамояд. Ин равандро метавон ҳамчун як навъ «мактаби демократия» баррасӣ кард, ки дар он на танҳо рушди меъёрҳо ва таҷрибаҳои демократӣ, балки ташаккули созиши ҷамъиятии масъалаҳои асосӣ низ ба амал меояд. Дар айни замон, ҷомеаи мадания аз марҳилаи фарқкунӣ ва сохтурсозӣ мегузарад, мавқеъҳо ва концепсияҳои худро оид ба масъалаҳои мушаххас ташаккул медиҳад.

Саҳми ҷомеаи мадания дар рушди давлати демократӣ, ки ба принсипи волоияти ҳуқуқ асос ёфтааст, муҳим мебошад. Ин раванд на танҳо ниҳодикунонии тартибот ва механизмҳои демократӣ, балки фароҳам овардани шароит барои иштироки фаъолонаи шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсиро дар бар мегирад. Ҳамин тариқ, ҷомеаи мадания дар раванди муттаҳидсозии демократӣ нақши муҳим бозида, ба тағйирёбии ҷомеа ба самти давлати демократӣ ва ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. «Дар баробари ҷалби намояндагони элита барои таъмини фаъолияти давлат ва таҳияи сиёсати давлатӣ, ҷомеаи мадания метавонад вазифаи кумак ба давлат, махсусан дар соҳаи иҷтимоиро бар дӯш гирад. Дар айни замон ҷомеаи мадания ҳамчун «ҷомеаи маданияи рефлексивӣ» амал мекунад, ки бояд афкори ҷамъиятиро ташаккул дода, муносибати интиқодӣ нисбат ба давлат ва рӯйдодҳои муайяно нигоҳ дорад, то дар сурати муҳолифат бо қарорҳои демократӣ қабулшудаи давлат дар ниҳояти қор тарафи давлат бошад» [155, с. 98].

Бояд таъкид кард, ки тафсири пешниҳодшудаи иштироки ҷомеаи маданӣ дар гуфтугӯи сиёсии Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ дар байни коршиносон баҳсу мунозираҳои зиёдро ба вуҷуд меорад. Ин таҳлилро метавон ҳамчун нақшаи концептуалии таҳкимёбии режимҳои сиёсӣ дар як қатор кишварҳои минтақа баррасӣ кард, аммо он на ҳамеша таъсири воқеии ҷомеаи маданияро ба динамикаи сиёсии давлатҳои худ ба таври кофӣ инъикос мекунад. Дар як қатор кишварҳои минтақаи мавриди назар дар даҳсолаҳои охир ҷомеаи маданӣ ҳамчун платформаи қонунӣ барои ифодаи мавқеи сиёсӣ, инчунин ҳамчун фазои рақобат ба назорати давлатӣ амал мекард. Ин мақоми ҷомеаи маданӣ то имрӯз боқӣ мондааст, гарчанде ки нақш ва таъсири он вобаста ба шароити мушаххаси сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ метавонад фарқ кунад. «Ҳатто роҳбарони ҷунбишҳои плюралистӣ дар кишварҳои Аврупои Шарқӣ маҷбуранд эътироф кунанд, ки дар Аврупои Шарқӣ мафҳуми ҷомеаи маданӣ ҷаҳорҷӯби қавии идеалистӣ» [153, с. 15] ва аксаран «дихотомияи қатъӣ байни ҷомеаи маданӣ ва давлат боқӣ мемонад» [156, с. 11].

Ин тасвири мураккаби ҳамкории заминаҳои таърихӣ ва воқеиятҳои кунунии иҷтимоӣ зарурати таҳлили дақиқи дурнамои рушди ҷомеаи маданияро дар ҳар як минтақаи мушаххас ба вуҷуд меорад. Дар кишварҳои Аврупои Шарқӣ, ки дар он хотираи назорати мутамарказ ва доғмаи идеологӣ ҳанӯз ҳам қавӣ аст, тасаввуроти паҳнгардида дар бораи нақши давлат ҳамчун кафили асосии некуаҳволии иҷтимоӣ метавонад ба ташаккули баҳши ғайрифаъол ва мустақили шахрвандӣ ҳалал расонад. Раванди ғайримарказизунонӣ ва интиқоли ваколатҳо аз сохторҳои давлатӣ ба ташкилотҳои ҷамъиятӣ ҳам аз ҷониби дастгоҳи бюрократӣ, ки меҳодад назоратро нигоҳ дорад ва ҳам аз ҷониби аҳоли, ки ба тарҳи идоракунии ғайридемократӣ одат кардаанд, бо мушкилот рӯ ба рӯ мешавад. Ҷомеаи маданӣ ҳамчун як актори идоракунии сиёсӣ дар ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ, назорати амали ҳукумат ва пешбурди тағйироти иҷтимоӣ нақши муҳим дорад.

Дар натиҷаи таҳлили фаъолияти акторҳои асосии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон унсурҳои асосиро муайян кардан мумкин аст, ки хусусиятҳои низоми сиёсии кишварро муайян мекунанд. Муҳимтарин акторҳои раванди сиёсӣ мақомоти ҳокимияти иҷроия, сохторҳои қонунгузор ва судӣ, инчунин ҳизбҳои сиёсӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ, институтҳои ҷомеаи маданӣ мебошанд. Ҳизбҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи маданӣ дар ҳаёти сиёсии Тоҷикистон нақши муҳим доранд. Онҳо дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ иштирок мекунанд, номзадҳоро ба вазифаҳои интихобшуда пешбарӣ менамоянд, фаъолияти мақомоти ҳокимиятро назорат мекунанд ва манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ҳимоя месозанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими фаъолияти акторҳои идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон дар асоси принсипи соҳавии идоракунӣ амал кардани ҳокимияти иҷроия аст, ки бештар самтҳои сиёсати дохилию хориҷиро муайян мекунад. Институти президент, ки дорои ваколатҳои васеъ мебошад ва ба тамоми соҳаҳои фаъолияти давлат таъсир мерасонад, дар раванди идоракунии сиёсӣ аҳаммияти бузург дорад. Дар навбати худ шохаи қонунгузор андозагирии сиёсӣ ва ҳуқуқи фаъолияти акторони идоракунии сиёсиро муайян намуда, актори бевоситаи раванди идоракунии сиёсӣ ва қабули қарори исёсӣ мебошад.

БОБИ III. МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ ИДОРАКУНИИ СИЁСӢ ДАР ШАРОИТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Самаранокии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон: шароит ва низоми таъмини он

Тараққиёти бомуваффақияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии ҷамъият ва давлат бевосита аз самаранокии идоракунии сиёсӣ, дараҷаи танзими давлатии раванду ҳодисаҳо ва муносибатҳо дар ҷомеа, системаи самарабахши сиёсиву ҳуқуқӣ, хусусияти ҳамкориҳои шаҳрвандон ва давлат вобаста аст. Дар ин робита, идоракунии сиёсӣ механизми муҳимме мебошад, ки ҳамоҳангсозӣ ва самти кӯшишҳои гурӯҳҳо ва институтҳои гуногуни иҷтимоиро барои расидан ба ҳадафҳои муҳими ҷамъиятӣ таъмин мекунад. На танҳо суръати рушди иқтисодӣ, балки адолати иҷтимоӣ, сатҳи амният ва устувории системаи сиёсӣ аз сифати идоракунии сиёсӣ вобаста аст. Идоракунии самаранокии сиёсӣ мавҷудияти стратегияи дақиқи рушдро дар асоси таҳлили амиқи вазъи иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ, инчунин ба назар гирифтани манфиатҳои табақаҳои гуногуни аҳоли пешбинӣ мекунад.

Танзими давлатӣ дар ташаккули муҳити мусоид барои рушди иқтисодиёт ва соҳаи иҷтимоӣ нақши ҳалкунанда дорад. Он бояд мутавозин бошад, на ташаббуси шаҳрвандон ва соҳибкоронро мағлуб кунад, балки истифодаи беназорати захираҳо ва сӯиистифодаро пешгирӣ кунад. Танзими самаранокии давлатӣ истифодаи воситаҳои гуногунро дар бар мегирад, ба монанди сиёсати андоз, сиёсати қарзӣ пулӣ, танзими зиддиинҳисорӣ, барномаҳои иҷтимоӣ ва ғайра.

Нишондиҳандаи муҳими тавоноии акторҳои идоракунии сиёсӣ, аз ҷумла давлат самаранокии идоракунии сиёсӣ ва қобилияти танзими раванду ҳодисаҳо ва масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ ҷамъият мебошад. Самаранокии идоракунии сиёсӣ дар қобилияти давлат барои ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда, таъмини субот ва тартибот дар ҷомеа, инчунин қонеъ кардани ниёзҳо ва манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ зохир мешавад. Ин на

танҳо таҳия ва татбиқи стратегияҳо ва барномаҳои муассири сиёсиро талаб мекунад, ҳамчунин қобилияти мутобик шудан ба шароит ва мушкилоти тағйирёбандаро талаб мекунад. Танзими равандҳо, рӯйдодҳо ва масъулиятҳои иҷтимоии ҷомеа вазифаи асосии идоракунии сиёсӣ мебошад. Он ташкили заминаи ҳуқуқӣ, муқаррар кардани қоидаҳо ва меъёрҳои рафтор ва риояи онҳоро дар бар мегирад. Танзими муассир ба коҳиши ташаннуҷи иҷтимоӣ мусоидат мекунад, муноқишаҳоро пешгирӣ намуда, рушди устувори ҷомеаро таъмин менамояд.

Ҷанбаи муҳими идоракунии сиёсӣ қобилияти давлат барои сафарбар кардани захираҳо барои ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ мебошад. Ин на танҳо захираҳои молиявӣ, балки сармояи инсонӣ, захираҳои иттилоотӣ ва имкониятҳои ташкилиро низ дар бар мегирад. Истифодаи самараноки захираҳо ба давлат имкон медиҳад, ки вазифаҳои дар назди ҷомеа қарордоштаро босамар ҳал кунад.

Барои системаи сиёсии Тоҷикистон ва раванди инкишофи сиёсӣ он муайян намудани самаранокии идоракунии сиёсӣ аҳамияти аввалиндараҷаро соҳиб мебошад. Барои дарки пурраи мафҳуми самаранокӣ мавқеи асосиро категорияи “мақсад” – ро ишғол мекунад. Самаранок гардонидани идоракунии сиёсӣ ҳолате эътироф карда мешавад, ки бояд ба амал бароварда шавад. Ба амал набаровардани мақсад ифодаи самаранок гардонидани идоракунии сиёсӣ буда наметавонад. Самаранокӣ аз дараҷаи иҷрошавандагии мақсадҳо бармеояд.

Ҳамин тариқ, самаранокии сиёсии идоракунӣ дар Тоҷикистон ҳамчун воситаи наздикшавӣ ба самтҳои стратегӣ ва вазифаҳои пешбинишудаи роҳбарияти сиёсии кишвар баррасӣ карда мешавад. Ин на танҳо иҷрои расмии нақшаҳо, балки беҳбудии воқеии вазъи иҷтимоию иқтисодӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли, таҳкими субот ва амният ва пешбурди манфиатҳои миллӣ дар арсаи байналмилалиро дар назар дорад. Арзёбии самаранокӣ муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад. Дар шароити

Тоҷикистон меъёрҳои муҳимтарини самаранокии идоракунии сиёсиро метавон чунин нишон дод: рушди иқтисодӣ, адолати иҷтимоӣ ва баробарӣ, суботи сиёсӣ ва муттаҳидсозии ҷомеа, таҳкими ниҳодҳои давлатӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ, инчунин рушди ҳамкорихи байналмилалӣ. «Самаранокии идоракунии сиёсӣ моҳиятан таносуби натиҷаҳо ва дастовардҳои мақсадҳои иҷтимоиро бо истифода бурдани захираҳои ҳокимиятӣ мебошад. Идоракунии самаранок - ин фаъолияти бо натиҷаҳои имконпазири беҳтарин қонё намудани талаботҳо ва манфиатҳои ҷамъиятӣ дар шароити танзими захираҳо мебошад» [20, с. 65].

Самаранокии идоракунии сиёсиро тавассути ҳадафҳои ҷамъиятӣ, натиҷаҳо ва қонё кардани ниёзҳо муайян кардан мумкин аст. Ин категорияҳо имкон медиҳанд, ки хусусиятҳои идоракунии сиёсӣ ва механизмҳои фаъолияти онҳо ошкор карда шаванд. Самаранокии идоракунии сиёсиро аз рӯйи меъёрҳои зерин баҳо додан мумкин аст:

1. Ҳадафҳои ҷамъияте, ки метавонанд барои ҷомеа аз ҷиҳати сиёсӣ саривақтӣ ва аз ҷиҳати стратегӣ муҳим мебошад.
2. Натиҷаҳо, аз ҷумла объектҳо, хидматҳо ва равандҳое, ки ба қонё кардани ниёзҳо ва манфиатҳои ҷамъиятӣ дар доираи идоракунии сиёсӣ нигаронида шудаанд.
3. Эҳтиёҷот ва манфиатҳои ҷамъиятӣ, ки бояд дар ҷараёни идоракунии сиёсӣ ба назар гирифта шаванд ва амалӣ карда шаванд.
4. Захираҳои давлатӣ, ки метавонанд ба иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ, идеологӣ, фарҳангӣ ва иттилоотӣ ҷудо карда шаванд.

О.Ф. Шабров пешниҳод мекунад, ки самаранокии сиёсат тавассути саҳми он дар рушди шахс ва ҷомеа баррасӣ карда шавад. Ҳамин тариқ, сиёсат аз нуқтаи назари қобилияти он барои мусоидат ба рушди ҳамоҳангии шахсони алоҳида ва сохторҳои ҷамъиятӣ баҳо дода мешавад. О.Ф. Шабров боварии комил дорад, ки: «самаранокии идоракунии сиёсиро андоза намудан чандон мушкилӣ надорад. Дар асоси талили фаъолияти мақсадвоқеъкунонаи

тамоми таркиботи институтсионалии системаи сиёсӣ, ки дараҷаи муносибатҳои ҳокимиятӣ – идоракунии сиёсиро дар амал татбиқ мекунанд, метавон нишондоди самаранокии онро муайян намуд» [84, с. 7].

Ин хулосаро асоснок ва мувофиқ ҳисобидан мумкин аст, зеро он ба ташаккули муносибати меъёрие, ки ҳам ҷанбаҳои таҳқиқотӣ ва ҳам амалиро дар бар мегирад, мусоидат мекунад. Ин, дар навбати худ, имкон медиҳад, ки баҳодиҳии маҷмуии самаранокии идоракунии сиёсӣ бо тақия ба нишондиҳандаҳои объективӣ ва ҷеншаванда гузаронида шавад. Ин равиш таҳлили амиқтарро таъмин мекунад ва имкон медиҳад, ки омилҳои асосии ба самаранокии қарорҳои идоракунӣ таъсиррасон ошкор карда шаванд. Бахусус, дар шиносоии самаранокии фаъолияти идоракунӣ, истифодаи нишондиҳандаҳои дуруст ва ҷеншаванда муҳим аст, зеро онҳо барои арзёбӣ намудани таъсири амалии сиёсатҳо ва қарорҳои қабулшударо дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ кумак мерасонанд.

Мафҳуми абстрактии «мазмуни неъматӣ умумӣ» дар заминаи идоракунии сиёсӣ, ки ҳадафи асосии он мебошад, хусусиятҳои мушаххас пайдо мекунад. Ин ҳангоми арзёбии самаранокии фаъолият барои ба даст овардани манфиати умумӣ тавассути таҳлили муфассали муҳити иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва натиҷаҳо бо истифода аз нишондиҳандаҳои, ки ба татбиқи ниҳонии он нигаронида шудаанд, асоснок аст. Ин равиш имкон медиҳад, ки фаҳмиши амиқи механизмҳо ва омилҳои, ки ба ноил шудан ба некуаҳволии умумӣ таъсир мерасонанд, инчунин асоснокӣ ва объективии қарорҳои сиёсии қабулшударо баланд бардоранд.

Бо илова кардани назарияе, ки дар маҷмӯъ, тасаввурот ва аслиятро ба ҳам мепайвандад, на танҳо самаранокии амалиёти сиёсиро, балки равишҳои махсус ва омилҳои муҳимми таҳлили сиёсиро барои ба даст овардани натиҷаҳои дуруст ва воқеӣ муайян кардан мумкин аст. Дар натиҷа, раванди идоракунии сиёсӣ бояд на танҳо ба як самт диққат диҳад, балки ҳамаи

чанбаҳои иҷтимоии сиёсати давлатиро дар назар дошта, бо вучуди мизони объективӣ ва ченшаванда манфиати умумро таъмин кунад.

Самаранокии идоракунии сиёсӣ ба манфиати умум дар баробари амалии мавҷуда ва арзёбии ченшаванда барои қарорҳои дуруст ва сиёсати устувор ниёз ба таҳқиқоти амалӣ ва эътимоди ба нишондиҳандаҳои ченшаванда мегузарад. Дар шароити ҷаҳонишавии босуръат ва тағйироти босуръати иҷтимоӣ, вақте ки интизориҳои шаҳрвандон аз давлат меафзояд, зарурати баҳодиҳии объективии самаранокии идоракунии сиёсӣ низ пайдо мешавад. Шаффофият, ҳисоботдиҳӣ ва назар кардан ба натиҷаҳои мушаххас ва ченшаванда омилҳои асосии эътимоди ҷомеа ба қудрат мебошанд. Истифодаи усулҳои илмӣ ва нишондиҳандаҳои миқдорӣ имкон медиҳад, ки на танҳо вазъи кунунӣ арзёбӣ карда шавад, балки соҳаҳои мушкилоте, ки ислоҳи самти фаъолияти сиёсиро талаб мекунанд, ошкор гарданд.

Таҳқиқоти амалӣ дар соҳаи идоракунии сиёсӣ фаҳмиши амиқи робитаҳои мураккаби байни қарорҳои сиёсӣ, нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, равандҳои иҷтимоӣ ва устувории сиёсати давлатиро таъмин мекунад. Таҳлили маълумот, тарҳҳои оморӣ ва таҳқиқоти таҷрибавӣ имкон медиҳанд, ки робитаҳои сабабӣ муайян карда шаванд, стратегияҳои мувофиқ дарёфт шуда, оқибатҳои эҳтимолии ҷораҳои андешидашуда арзёбӣ гарданд. Бе така ба маълумоти аз ҷиҳати илмӣ асосёфта, идоракунии сиёсӣ ба раванде табдил меёбад, ки ба ҳиссиёт ва арзёбиҳои субъективӣ асос ёфтааст.

Вобаста ба ин масъала муҳим аст, ки андешаҳои муҳаққиқ А.М. Старостинро, ки ба масъалаи самаранокии ҳокимият ва идораи давлатӣ аз ҷиҳати элитарӣ баҳо медиҳад, дида баромада шавад [97; 117]. Элитаро субъекти асосии сиёсӣ дониста, А.М. Старостин чунин мешуморад, ки: «самаранокии фаъолияти онҳо бо ду ҷиҳат алоқаманд аст: ҳокимиятӣ ва идоракунӣ. Чанбаи самаранокии ҳокимият бо қобилияти элитаҳо барои нигоҳ доштани ҳокимияти сиёсӣ дар дасти худ, дараҷаи қонунӣ будани онҳо, сатҳи эътимод ва дастгирии аҳоли алоқаманд аст. Чанбаи идоракунии самаранокӣ

аз рӯйи сатҳи тамоюли ҳадафҳо, ташкилӣ, самаранокӣ ва арзиши фаъолияти ҳукумат муайян карда мешавад ва бо динамикаи шохиси рушди инсонӣ ва ҷомеа алоқаманд аст. Аслан, ин ду ҳадафи фаъолияти идоракунӣ мебошанд: нигоҳ доштани ҳокимият ва беҳбудии мардум ба маънои сифати зиндагии аҳоли ва дигар сифатҳои иҷтимоӣ иқтисодии давлати муваффақ (чанбаи идоракунӣ)» [117, с. 248].

Мушкилоти идоракунӣ самаранокӣ сиёсӣ таҳлили ҳамаҷониба ва беҳтар намудани таносуби натиҷаҳои муқоисавӣ ноил шудан ба ҳадафҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим бо истифода аз захираҳои гуногуни қудрат ва воситаҳои технологиро тақозо дорад. Дар ин замина, таъсири ҳамкории механизмҳои институтсионалӣ, захираҳои маъмурӣ ва технологияҳои инноватсионӣ, ки ба баланд бардоштани самаранокӣ раванди сиёсӣ равона шудаанд, бояд ба назар гирифта шаванд. Чанбаи муҳимтарини таҳияи равишҳои методологӣ барои арзёбии самаранокӣ қарорҳои сиёсӣ на танҳо нишондиҳандаҳои миқдорӣ, балки хусусиятҳои сифатиро низ ба назар мегиранд. Ба монанди сатҳи адолати иҷтимоӣ, устувории низоми сиёсӣ ва дараҷаи иштироки шаҳрвандон дар раванди қабули қарорҳо. Дар ин замина, бояд ба таҳия ва татбиқи системаҳои мониторинг ва арзёбӣ, ки имкон медиҳанд ихтилофҳо сари вақт муайян ва ислоҳ карда шаванд, диққати махсус дода шавад.

Илова бар ин, хусусияти динамикии системаи сиёсиро ба назар гирифтани лозим аст. Зеро ин омил муносибати мутобиксозии доимӣ ба идоракунӣ захираҳо ва технологияҳоро талаб мекунад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунӣ равандҳои сиёсӣ аҳамияти ҳамгироии технологияҳои иттилоотӣ ба системаи идоракунӣ сиёсӣ меафзояд. Ин ҳолат ба баланд бардоштани шаффофият, фаврият ва самаранокӣ қабули қарорҳо имкон медиҳад. Ҳамин тариқ, идоракунӣ самаранокӣ сиёсӣ вазифаи мураккабест, ки муносибати маҷмуиро талаб мекунад. Ин раванд, пеш аз ҳама, таҳлили натиҷаҳои муқоисавӣ, беҳтарсозии захираҳо ва ҷорӣ кардани

технологияҳои инноватсиониро дар бар мегирад. Танҳо чунин равиши системавӣ имкон медиҳад, ки рушди устувори низоми сиёсӣ ва расидан ба ҳадафҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим таъмин карда шавад.

И. Мелехин ҳуди идоракунии сиёсиро воситаи расидан ба дастовардҳои самараноки ҳаёти ҷамъиятӣ таъриф додааст. Ӯ оид ба мафҳуми «идоракунии сиёсӣ» қайд намудааст, ки «идоракунии сиёсӣ таъсири субъектҳои сиёсӣ ба ҷомеа ба воситаи ҳокимияти давлатӣ мебошад, ки баҳри расидан ба дастовардҳои самараноки ҳаёту ҷамоияти ҷомеа равона шудааст» [113, с. 34].

Идоракунии самаранок санъати беҳтар намудани тақсимот ва истифодаи захираҳои ҷамъиятӣ бо мақсади ба даст овардани самаранокии ҳадди аксар дар заминаи қонеъ кардани ниёзҳо ва манфиатҳои ҷомеа мебошад. Дар доираи ин равиш, банақшагирии стратегӣ ва ҷамоҳангсозии амалҳои субъектҳои гуногуни институтсионалӣ аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. Ин ба кам кардани хароҷоти транзаксионӣ ва баланд бардоштани самаранокии умумии равандҳои ҷамъиятӣ имкон медиҳад. Ҳамин тариқ, идоракунии самаранокро метавон ҳамчун механизми ҷамоҷонибае баррасӣ кард, ки ба ноил шудан ба рушди устувор ва ҷамоҳангсозии манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ дар муҳити босуръат тағйирёбандаи беруна нигаронида шудааст. Дар ин контекст, самаранокӣ нишондоди он аст, ки то чӣ андоза субъектҳои идоракунӣ (монанди давлат, муассисаҳо ва дигар сохторҳои идорӣ) ва ҷомеа дар маҷмӯъ барои ҳалли масъалаҳои гузошташуда ва татбиқи масъалаҳои иҷтимоӣ сахм гузоштаанд. Вале дар баробари ин, самаранокии идоракунӣ вобаста аст ба он ки чӣ гуна захираҳои мавҷуд дар дастрасии ҷомеа сарф шуда, барои расидан ба натиҷаҳои мусбат ва рушди иҷтимоии устувор истифода мегарданд.

Ба ибораи дигар, самаранокии идоракунӣ ин ҷост, ки чӣ тавр механизмҳои идоракунӣ, тавсеа ва тақсимои захираҳои ҷомеа (молиявӣ, инсонӣ, технологӣ ва ғайра) барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоии мавҷуд, бо

эътибор ба манфиати умум истифода мешаванд. Ин раванд бояд ба натиҷаҳои мусбат ва устувор, ки манфиати ҷомеа ва гурӯҳҳои гуногуни аҳолиро ба ҳадди аксар таъмин мекунад, бо роҳи сарфакорона ва самаранок дар давраи муайян расад.

Ҳамзамон, самаранокии идоракунии сиёсӣ бояд бо назар ба бухронҳо, мушкилот ва таҳаввулот дар шароити муосир ба таҳия ва татбиқи қарорҳои дуруст ва мантикии сиёсӣ нигаронида шавад ва ба эҳтиёҷоти иҷтимоии ҷомеа дуруст ҷавоб диҳад ва дар айни замон манфиатҳоро ба таври ҳамаҷониба бартараф созад.

«Идоракунии самараноки сиёсӣ мафҳуман таносуби натиҷаҳо ва дастовардҳои мақсадҳои иҷтимоиро бо истифода бурдани захираҳои давлатӣ мебошад. Идоракунии самаранок - ин фаъолияти бо натиҷаҳои имконпазири беҳтарин қонун намудани талаботҳо ва манфиатҳои ҷамъиятӣ дар шароити танзими захираҳо аз ҷониби давлат мебошад» [20, с. 70].

Идоракунии самараноки сиёсӣ раванди мураккабест, ки ҳамкории зичи байни давлат ва шахрвандонро талаб мекунад. Дар ин замина, бояд қайд кард, ки ҳама гуна мушкилоти ба миён омада бояд дар якҷоягӣ бо иштироки фаъоли аҳоли ҳал карда шаванд. Ҳамин тариқ, давлат аз ҷомеа дур намешавад, балки фазои ҳамдигарфаҳмӣ ва эътимодро ташаккул медиҳад. Ҷанбаи асосии ин равиш баҳисобгирии ақидаҳо ва ғояҳои шахрвандон дар ҳама масъалаҳо мебошад. Ин ба давлат имкон медиҳад, ки аз иқтидор ва захираҳои аҳоли барои расидан ба ҳадафҳои худ самаранок истифода барад. Дар ин замина таъкид кардан муҳим аст, ки идоракунии босифати сиёсӣ на танҳо татбиқи ислоҳоти зиёдеро дар бар мегирад, балки коркарди ҳамаҷонибаи онҳо ва таъмини сатҳи баланди сифат ва самаранокии онҳоро дар бар мегирад.

Аз нуқтаи назари ба даст овардани натиҷаҳои дарозмуддат, давлат бояд кӯшишҳои худро барои гузаронидани якҷанд равандҳои рушди бодикқат ба нақша гирифташуда ва санҷидашуда равона кунад. Ин мушаххаснамоӣ дар

шароити Тоҷикистони дар замиани рушд ба баланд бардоштани некӯахлоқии аҳоли ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ равона карда мешаванд. Ин равиш на танҳо рушди устувори давлатро таъмин мекунад, балки мавқеи онро дар арсаи байналмилалӣ мустаҳкам намудааст.

Вазъи дастгоҳи давлатӣ, сифати фаъолияти он ва сатҳи эътимоди аҳоли ба институтҳои ҳокимият омилҳои асосии идоракунии самараноки сиёсиро ташкил медиҳанд, ки дар Тоҷикистон без аз пеш афзоиш ёфта истодааст. Ин нишондиҳандаҳо на танҳо дар заминаи системаи умумии омилҳо муҳиманд, балки барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои маъмурияти давлатӣ таъсири бевосита мерасонанд. Истилоҳи «дастгоҳи давлатӣ» дар адабиёти илмӣ бештар дар маънои маҳдуд истифода мешавад. Он, одатан, маҷмуи мақомоти роҳбарикунанда ва идоракунии ҳокимияти давлатиро ифода мекунад. Дастгоҳи давлатӣ қисми ҷудонашавандаи сохтори институтсионалии давлат мебошад, ки бо дигар институтҳои давлатӣ барои татбиқи вазифаҳои идоракунӣ ҳамкорӣ мекунад.

Дастгоҳи давлатӣ ҳамчун унсури калидии системаи идоракунии давлатӣ дар таъмини субот ва самаранокии маъмурияти давлатӣ нақши асосӣ дорад. Фаъолияти он бевосита ба ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ, инчунин ба ҳамкорӣ бо ҷомеаи маданӣ ва акторҳои байналмилалӣ таъсир мерасонад. Ҳамин тариқ, таҳлили ҳолати дастгоҳи давлатӣ, самаранокии функционалии он ва сатҳи эътимоди аҳоли ба ниҳодҳои қудратӣ барои фаҳмидани механизмҳои идоракунии сиёсӣ ва таҳияи стратегияҳо барои баланд бардоштани самаранокии он муҳим аст.

Дар доираи самти аввал самаранокии идоракунии сиёсӣ аз рӯйи меъёрҳои самаранокӣ, оқилона, легитимият ва устуворӣ баҳо дода мешавад. Натиҷагирӣ дараҷаи расидан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои гузошташударо, ки бо нишондиҳандаҳои мушаххаси рушди иҷтимоию иқтисодӣ, сатҳи амният, дараҷаи қаноатмандии шаҳрвандон аз сифати зиндагӣ чен карда мешавад, инъикос мекунад. Интиҳоби оқилона истифодаи захираҳо, кам кардани

харочот ва ба ҳадди аксар расонидани таъсири мусбати қарорҳои идоракуниро дар бар мегирад. Легитимият, дар навбати худ, дараҷаи эътироф ва дастгирии идоракунии сиёсии ҷомеаҳо дар асоси риояи меъёрҳои ҳуқуқӣ, принципҳои адолат ва иштироки шахрвандон дар раванди қабули қарорҳо муайян мекунад. Устуворӣ қобилияти системаи сиёсиро барои нигоҳ доштани субот ва ҷаъолияти самаранок дар шароити мушкilotи дохилӣ ва хориҷӣ тавсиф мекунад.

Самти дуҷуми таҳлили самаранокии идоракунии сиёсӣ баррасии онро ҳамчун ҳамкориҳои мураккаби байни маркази қабули қарорҳо ва доираи васеи ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, сохторҳои тижоратӣ, ҷомеаи коршиносон ва васоити ахбори омма дар бар мегирад. Дар ин замина, самаранокӣ аз рӯйи дараҷаи мувофиқати манфиатҳои акторҳои гуногун, сатҳи эътимод байни онҳо ва қобилияти роҳбарияти сиёсӣ барои пайдо кардани созишҳо ва ташкили эътилофҳо барои татбиқи лоиҳаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим муайян карда мешавад. Омили муҳим инчунин ошкорбаёнӣ ва шаффофияти раванди қабули қарорҳо мебошад, ки имконияти назорати ҷамъиятӣ ва иштироки шахрвандонро дар ҳаёти сиёсии кишвар таъмин мекунад. «Бештар дар бунёди назариявии таҳқиқи раванди идоракунӣ назарияи системавӣ меистад. Моҳияти он дар он зоҳир мегардад, ки идоракунии сиёсӣ метавон ҳамчун реаксияи системаи идоракунӣ дар заминаи талаботи атроф рушд ёбад. Имплусҳои воридшаванда ба системаи идоракунӣ аз фазои берунӣ аз талабот ва кумак таркиб ёфтааст. Таркиби фазои системаи идоракунии сиёсиро манфиат ташкил медиҳад» [154, с. 172].

Дар заминаи ноил шудан ба ин ҳадафи стратегӣ, идоракунии раванди сиёсӣ маҷмуи ҷораҳоеро дар бар мегирад, ки ба ташаккули системаи устувори сиёсӣ ниғаронида шудаанд. Он метавонад ба мушкilotи пайдошуда ба таври самаранок воқуниш нишон диҳад ва рушди устувори ҷомеаҳо таъмин кунад. Ин таъсис ва нигоҳдории институтҳои ҳокимият,

рушди фарҳанги сиёиро дар асоси принципҳои демократия, иштирок ва эҳтироми ҳуқуқи инсон, инчунин таъмини фаъолияти самараноки механизмҳои фикру мулоҳизаҳои байни ҳокимият ва ҷомеаҳо дар бар мегирад. Танзими равандҳои табиӣ ва бесарусомонӣ пешгирии омилҳои нооромкунанда, аз қабилӣ ифротгарии сиёсӣ, низоъҳои иҷтимоӣ, ғасод ва ҷинояткориҳои муташаккилро дар назар дорад. Ин тавассути таҳия ва татбиқи заминаи самараноки ҳуқуқӣ, таҳкими мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, гузаронидани ҷорабиниҳои пешгирикунанда, ки ба паст кардани шиддати иҷтимоӣ ва ташкили механизмҳои ҳалли мусолимотомези низоъҳо равона шудаанд, ба даст оварда мешавад.

Масъалаи таъмини самаранокии ҳокимияти давлатӣ як падидаи мураккаб ва гуногунҷабҳа мебошад, ки аз ҷониби ҳамаи унсурҳои институтсионалӣ муносибати системавӣ ва мақсаднокро талаб мекунад. Дар заминаи воқеиятҳои мушаххаси сиёсӣ ин масъала аҳаммияти махсус пайдо мекунад ва ба иштироки фаъолонаи субъектҳои гуногун дар ҳалли он ниёз дорад. Дар шароити Тоҷикистон масъалаи самаранокии ҳокимияти сиёсӣ низ муҳим буда, таваҷҷуҳи ҷиддии муҳаққиқон, таҳлилгарони сиёсӣ ва коршиносонро талаб менамояд. Барои фаҳмиши амиқи ин масъала системаи мураккаби меъёрҳо ва принципҳои муайянкунандаи фаъолияти институтҳои сиёсӣ, инчунин хусусияти вазъи сиёсии кунуниро ба назар гирифтани лозим аст.

Муҳокимаҳо ва хулосаҳо дар бораи самаранокии ҳокимияти давлатӣ бояд дар доираи қолаби муайяни методологие, ки ҳам ҷанбаҳои назариявӣ ва ҳам воқеиятҳои амалиро ба назар мегирад, амалӣ карда шаванд. Ин имкон медиҳад, ки таҳлили объективӣ ва асоснок таъмин карда шавад. Дар навбати худ иқдоми мазкур ба таҳияи стратегияҳо ва тавсияҳои самаранок барои баланд бардоштани сифати идоракунии давлатӣ мусоидат мекунад.

Дар натиҷаи рушди маҷмуии соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ баҳогузорӣ ба раванди идоракунии сиёсӣ ба вуҷуд меояд. Бештар дар раванди идоракунии

сиёсӣ нишонаҳои асосии самаранокии идоракунии сиёсиро дар рушди инкишофи соҳаи иҷтимоӣ ва иқтисодии давлат мебинанд. Бештари муҳаққиқон андешаҳо ва хулосабарориҳои хешро вобаста ба нишонаҳои асосии самаранокии идоркунии сиёсӣ аз он ҷиҳат тақвият мебахшанд, ки нишонаҳои самаранокии идоракунии сиёсӣ аз вазифаҳои асосии акторони он ва махсусан давлат дар ҷомеа бар меояд.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки арзёбии самаранокии идоракунии сиёсӣ як раванди бисёрҷанба ва мураккабе аст, ки онро танҳо ба нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ё нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ коҳиш додан мумкин нест. Самаранокӣ на танҳо ноил шудан ба ҳадафҳои муайян, балки роҳҳои расидан ба онҳо, мувофиқати қарорҳои қабулшуда ба арзишҳои ҷомеа, баҳисобгирии манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ва оқибатҳои дарозмуддати ҷораҳои андешидашударо дар назар дорад. Яке аз хусусиятҳои асосии идоракунии самараноки сиёсӣ легитимият аст. Дар шароити Тоҷикистон самаранокии идоракунии сиёсӣ ба таври васеъ ва ошкоро ба назар мерасад. Легитимият ҳам тавассути расмиёти демократӣ, ба монанди интиҳобот, ҳам тавассути шаффофият ва ҳисоботдиҳии ҳукумат, риояи қонуният ва таъмини имкониятҳои баробар барои ҳамаи шаҳрвандон ташаккул ёфта истодааст.

Қобилияти системаи сиёсӣ барои мутобиқшавӣ ва навоарӣ ҷанбаи муҳимми ин масъала мебошад. Ҷаҳон доимо тағйир меёбад, мушкилот ва таҳдидҳои нав ба миён меоянд ва идоракунии сиёсии Тоҷикистон қодир аст, ки ба ин тағйиротҳо зуд вокуниш нишон диҳад, стратегияҳо ва қарорҳои нав таҳия намояд. Ин на танҳо доштани кадрҳои баландихтисос, балки ошкоро будан ба ғояҳои нав, омодагӣ ба озмоиш ва ҳамкорӣ бо ҷонибҳои гуногуни манфиатдорро талаб мекунад.

Идоракунии самараноки сиёсии Тоҷикистон, ки ба таҳлили эҳтиёҷоти иҷтимоию иқтисодӣ такя мекунад, имкон медиҳад, ки сармоягузорӣ ба соҳаҳои ояндадори иқтисодиёт, дастгирии барномаҳои иҷтимоӣ ва

ҳавасмандгардони рушди фарҳангӣ равона карда шавад. Дар навбати худ, рушди иқтисодиёт ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли барои таҳкими минбаъдаи суботи сиёсӣ ва баланд бардоштани эътимод ба ҳокимият заминаи мусоид фароҳам меорад. Идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон ҷанбаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии ҳаёти ҷомеаро нодида намегирад, ин метавонад натиҷаҳои мусбат диҳад. Тақсимои баробари даромад, будани имкониятҳо барои иҷрои самараноки ҳадафҳо, риоя кардани ҳуқуқҳо ва озодиҳо – ҳамаи ин метавонад боиси рушди иҷтимоӣ, ризоият ва дар ниҳоят суботи низоми сиёсӣ гардад.

Рушди маданияти сиёсӣ дар ташаккули идоракунии самараноки сиёсӣ нақши муҳим мебозад. Маданияти сиёсии пешрафта ба ташаккули масъулияти шаҳрвандӣ, тафаккури солими сиёсӣ ва давлатмехварӣ ва эҳтиром ба қонун мусоидат мекунад. Институтҳои фарҳанги сиёсӣ, аз қабили маориф ва ВАО метавонанд ҳамчун майдончаҳои муколамаи байни ҳокимият ва ҷомеа амал карда, ба ҳалли масъалаҳо ва ба даст овардани созиш оид ба масъалаҳои асосии рушд мусоидат кунанд. «Дар низоми идоракунии сиёсии муосир давлат, ки хосияти мураккаб дорад, як зумра унсурҳои гуногуни идоракунии мавҷуд ҳастанд, ки таъсири онҳо дар раванди идоракунии давлат баланд мебошад. Яке аз чунин равандҳо ҳамкориҳои давлат бо бахши хусусӣ мебошад» [111, с. 234].

Шарикии давлат ва бахши хусусӣ имкон медиҳад, ки захираҳо, дониш ва таҷрибаи бахшҳои давлатӣ ва хусусӣ барои татбиқи лоиҳаҳои васеъмиқёсе, ки ба ҳалли вазифаҳои муҳимми ҷамъиятӣ равона шудаанд, муттаҳид карда шаванд. Ин дар навбати худ ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи маблағҳои буҷетӣ, ҳавасмандгардонӣ ва ташкили ҷойҳои нави корӣ оварда мерасонад.

Яке аз бартариҳои асосии шарикии давлат ва бахши хусусӣ тақсими хавфҳо байни давлат ва бахши хусусӣ мебошад. Ин ба мо имкон медиҳад, ки бори молиявии буҷетро коҳиш дод ва идоракунии самараноки лоиҳаро

таъмин намуд. Илова бар ин, ҷалби сармояи хусусӣ ва таҷриба имкон медиҳад, ки технологияҳои пешрафта ва таҷрибаҳои идоракунии ҷорӣ карда шаванд, ки ин ба баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо ва кам кардани хароҷот оварда мерасонад. Дар кишварҳои пешрафта, ба монанди Бритониё, Канада, Австралия ва Олмон шароити давлат ва бахши хусусӣ барои татбиқи лоиҳаҳои бузурги инфрасохторӣ васеъ истифода мешавад. Ин ба ҳалли самараноки мушкилоти норасоии маблағҳои буҷетӣ, инфрасохтори куҳна ва зарурати баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо мусоидат мекунад. Таҷрибаи муваффақонаи ин кишварҳо нишон медиҳад, ки шароити давлат ва бахши хусусӣ метавонад воситаи пурқуввате барои ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли гардад.

Дар доираи татбиқи стратегияи рушди устувори иҷтимоӣ-иқтисодӣ, дар Тоҷикистон заминаи маҷмуии ҳуқуқӣ ва институтсионалӣ ташкил дода шудааст, ки фароҳам овардани фазои мусоиди сиёсӣ ва сармоягузорию таъмин мекунад. Ин тадбирҳо ба ниҳодикунони самараноки механизми шароити давлат ва бахши хусусӣ дар иқтисодиёти миллӣ равона карда шудаанд. Мақсади асосии татбиқи ин механизм таъмини аҳоли бо инфрасохтори баландсифат ва дастрас, инчунин пешниҳоди доираи васеи хизматрасониҳо мебошад, ки ба стандартҳои муосир мувофиқат мекунад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати мақсаднокеро амалӣ менамояд, ки ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии шаҳрвандон, ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва ҳамгироии кишвар ба фазои иқтисодии ҷаҳонӣ нигаронида шудааст. Дар ин замина, шароити давлат ва бахши хусусӣ ҳамчун воситаи муҳим барои муттаҳид кардани захираҳо ва салоҳиятҳои давлат ва бахши хусусӣ барои ҳалли вазифаҳои стратегӣ амал мекунад.

Вобаста ба мураккабӣ ва зидиятнокии идоракунии сиёсӣ нишонаҳои асосии самаранокии идоракунии сиёсиро ба таври махсус нишон медиҳанд. «Дар раванди идоракунии сиёсӣ соҳаи рушди соҳаҳои гуногуни ҷамъиятӣ аз ҷумла иқтисодии кишвар мақом ва нақши муҳимро касб менамояд. Махсусан

соҳаи иқтисодиву иҷтимоӣ. Рушду инкишофи соҳаҳои мазкур аз он далолат медиҳад, ки ба соҳаи мазкур муносибати муайян пеша гирифта шавад [63, с. 235]. Дар давоми солҳои охир, дар шароити Тоҷикистони муосир муносибат ба соҳаи мазкур дар мадди назари роҳбарияти давлат ҳамчун актори идоракунии сиёсӣ қарор дорад. Ин ба якҷанд омилҳои асосӣ вобаста аст, ки дар байни онҳо огоҳии афзояндаи зарурати таҳкими ҳувияти миллӣ, ҳифзи мероси фарҳангӣ ва таъмини суботи иҷтимоӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ мебошад. Давлат дар баҳши фарҳанг воситаи пурқувватеро барои ташаккули симои мусбати кишвар дар арсаи байналмилалӣ ва пешбурди манфиатҳои миллӣ мебинад.

Сиёсати фарҳангӣ дар Тоҷикистон тағйироти назаррасро аз сар меғузаронад, ки он ба баланд бардоштани самаранокии идоракунии равандҳои ташаккули маданияти сиёсӣ ва тақвияти нақши давлат дар танзими онҳо нигаронида шудааст. Санадҳои нави қонунгузорӣ, ки фаъолияти муассисаҳои сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ, тартиби маблағгузорию лоиҳаҳои ташаккули фарҳанги сиёсӣ, инчунин масъалаҳои ҳифз ва маъмулгардонии объектҳои мероси фарҳангиро танзим мекунанд, таҳия ва ҷорӣ карда мешаванд. Дар баробари ин, ба дастгирии истеъдодҳои ҷавон, рушди ташаббусҳои эҷодӣ ва таҳкими робитаҳои байни институтҳои гуногуни фарҳангӣ диққати махсус дода мешавад.

Яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ рушди сайёҳии фарҳангӣ мебошад. Тоҷикистон дорои мероси бойи таърихӣ ва фарҳангӣ мебошад, ки барои сайёҳони хориҷӣ аҳаммияти зиёд дорад. Дар робита ба ин, давлат барои рушди инфрасохтори сайёҳӣ, ташкили хатсайрҳои нави сайёҳӣ ва пешбурди иқтидори сайёҳии кишвар дар сатҳи байналмилалӣ ҷораҳо меандешад. Туризми фарҳангӣ ҳамчун манбаи муҳимми даромад барои буҷети кишвар ва воситаи баланд бардоштани шуғли аҳоли ба ҳисоб меравад. Ҷанбаи муҳимми идоракунии сиёсӣ дар соҳаи фарҳанг ҳамкориҳои давлат бо ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва намоёндагони ҷомеаи фарҳангӣ мебошад.

Шуроҳои машваратӣ таъсис дода мешаванд, шунавандагони ҷамъиятӣ ва форумҳо гузаронида мешаванд, ки дар онҳо масъалаҳои мубрами рушди фарҳанг муҳокима ва қарорҳои муштарак таҳия карда мешаванд. Давлат кӯшиш мекунад, ки барои рушди фаъолияти эҷодӣ ва ҷалби табақаҳои васеи аҳоли ба равандҳои фарҳангӣ фазои мусоид фароҳам орад.

Дар шароити рушди давлати муосири Тоҷикистон нақши ниҳодҳои назоратиро дар раванди идоракунии давлатӣ баланд бардоштан муҳим ба назар мерасад. Фаъолияти беғарази онҳо ба роҳ монда шудааст. Махсусан, дар ҷаҳорҷӯбаи қонун нигоҳ доштани раванди идоракунии давлатиро мақсади асосӣ мешуморад. Инчунин дар сатҳи ошкорнамоии нигоҳ доштани иқтисодиёт, амалӣ намудани меъёрҳои самаранокии идоракунии сиёсӣ мумкин ба назар мерасад. Низомҳои нави рушди иқтисоди кишвар дар шароити иқтисодӣ ба марҳилаҳои ташаккул мерасанд.

Самаранокии идоракунии давлатӣ дар соҳаи иқтисодӣ бевосита аз сифати таҳия ва татбиқи сиёсати иқтисодӣ вобаста аст. Нишондиҳандаҳои асосӣ, аз қабили сохтори шаклҳои молиякӣ, ҳаҷми истеҳсоли миллӣ, истифодаи стратегияи захираҳои табиӣ, ҳолати захираҳои тило, қурби асъори миллӣ, сатҳи рушди технологӣ ва ғайра дар арзёбии вазъи иқтисодӣ ва муайян кардани дурнамои рушд нақши аввалиндараҷа доранд.

Вобаста ба сатҳи омӯзиш нишонаи иҷтимоии самаранокии идоракунии сиёсии Тоҷикистонро ба таври зайл нишон додан муҳим аст:

« - сатҳи баланди истеҳсолот, ки дар доираи талаботҳои умумиятҳо қарор дошта бошад;

- ташаккули умумияти бузург ё синфи миёна;

- рушди иқтисодӣ миллӣ, ки бар талаботҳои дохили ҷавоб гардонад;

- сатҳи некӯаҳволии оммаи мардум» [33, 15];

- худидоракунии ҳокимияти маҳалӣ» [63, с. 222].

Дар Тоҷикистон ҳокимияти сиёсӣ дар таркиби идоракунии сиёсӣ нақши бевосита дорад. Тақсим ва фаъолияти он муҳимтарин меъёри самаранокии

идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Ҳокимияти сиёсӣ, ки унсури бунёдии низоми сиёсӣ мебошад, тамоми сатҳҳои идоракунии сиёсиро фаро гирифта, самтҳои рушди ҷомеа ва давлатро муайян мекунад. Он дар қобилияти субъектҳои сиёсат (давлат, ҳизбҳо, роҳбарон) барои таъсир расонидан ба рафтори дигар субъектҳо, тақсимои захираҳо ва қабули қарорҳои, ки барои тамоми ҷомеа ҳатмӣ мебошанд, ифода меёбад. «Истифодаи принципҳои функционализм ва институтсионализм дар таъмини самаранокии идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон аҳамияти хоссаро касб менамоянд. Онҳо имконият медиҳанд, ки самаранокии ҳокимият тавассути тақсимои он ҳам дар сатҳи муносибатҳои байниҳамдигарии ниҳодҳои сиёсӣ ва ҳам дар дохили ниҳодҳои сиёсӣ таъмин гардад. Низоми мазкур фақат дар ҳолате самаранокии идоракунии сиёсиро таъмин карда метавонад, ки агар ба қоидаҳои эътирофи умумигашта асос ёбад. Дар Тоҷикистон чунин ҳолат ба таври баръало ба назар мерасад ва идоракунии сиёсӣ қонеъкунандаи талабот ва манфиатҳои умумимиллӣ мебошад. Вобаста ба вазъияти мамлакат санади сиёсӣ ва меъёрию ҳуқуқӣ таҳия мегарданд ва ба таври максималӣ мавриди истифода қарор мегиранд» [33, с. 163].

М. Абдулҳақов самаранокии идоракнии сиёсӣ (менеджменти сиёсӣ)-ро баҳои махсус медиҳад. «Пӯшида нест, ки барои идораи самараноки кишвар, роҳбарро зарур аст, ки дар байни одамон эътибори хосса дошта бошад; барои ғалаба дар интиҳобот ба интиҳобкунандагон тавачҷуҳ зоҳир намояд; барои аз ҳолати мочарои сиёсӣ ҳамчун шахси муътабар баромадан, бояд ба рақиб таъсири саривақтӣ расонида тавонад» [87, с. 258].

Мақсади идоракунии самараноки сиёсӣ дар шароити муосири рушди динамикӣ аз таъмини суботи сиёсӣ ва рушди ҳамоҳангии ҷомеа бе муқовимат берун меравад. Дар заминаи пешрафти мутавозин ва дилхоҳи ҷомеа бояд тамоми доираи ниёзҳо, манфиатҳо ва уҳдадорҳои шахсони алоҳида ва доираҳои сиёсӣ ҳам дар сатҳи микро ва ҳам макро ба назар гирифта ва амалӣ карда шаванд. Бояд ба дурнамои иҷтимоию сиёсии ин масъала диққати

махсус дода шавад. Аммо дар шароити рушди мутавозин ва демократӣ, баҳисобгирии ниёзҳо ва дархостҳои инфиродӣ аҳамияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. Дар шароити Тоҷикистон шаклгирии низоми идоракунии сиёсӣ, таҳкими он дар заминаи ниёзҳо ва дархостҳои умумӣ ба роҳ монда шудааст.

«Дар раванди сиёсии дастаҷамъӣ одамон тобеи ақл ва ҳадафҳои умумӣ гардида, махсусияти андешамандиро нишон дода наметавноанд ва ҷаъолияти самараноки худро таъмин намегардонанд. Аз ин ҷост, ки низоми инкишофи мутаъдилу мутаносиби ҷомеа ҷаъолияти инфиродиро афзал ва самаранок медонад. Зиеда аз ин худӣ қобилият ба афкор ва ҷаъолияти инфиродӣ аз сатҳи баланди касбият ва донишмандии шахс дарак медиҳад, ки он ҳамчун омили пешрафти ҷомеа эътироф мегардад. Аммо ҷаъолияти дастаҷамъӣ иродаи озоди инфиродро тобеи манфиатҳои умумӣ гардониди, монесаи рушди он мешавад. Дар шароити инкишофи мутаъдилу мутаносиб монесаҳо ба инкишофи шахс аслан вучуд надорад. Аммо дар ташкилоти интизоми қатъӣ гирд овардани одамон ва ҷаъолияти онҳоро танзим намудан, ки бештар хосси низоми номутаносиби ҷомеа мебошад, бар зарари самаранокии ҷаъолияти инфиродии одамон ва низоми ҳокимиятӣ сурат мегирад» [34, с. 345].

Назорат меъёри асосии арзёбии самаранокии ҷаъолияти ҳокимияти давлатӣ мебошад. Диққати махсус бояд ба баҳисобгирии мунтазам ва таҳлили вазифаҳои дар назди мақомоти назоратӣ қарордошта дода шавад. Асоси танзимкунандаи назорат тавассути таъминоти кадрӣ, ташкилӣ ва технологӣ ташаккул меёбад. Дар ҷараёни ҷаъолияти назоратии ҳокимияти сиёсӣ ҳолатҳои мушаххасе ба назар гирифта мешавад, ки тавонанд ба самаранокии идоракунӣ таъсир расонанд.

Аз ҷумла, дар шароити муқовимат ба рушд ва кӯшиши неруҳои сиёсӣ барои ноором кардани раванди идоракунӣ, намояндагони ҳокимияти давлатӣ ва институтҳои он стратегияҳои муносиби воқуниширо таҳия мекунанд. Дар

шароити мураккаб ва бархурди манфиатҳои сиёсӣ, субъектони идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон, пеш аз ҳама, афзалияти манфиатҳои миллиро ба эътибор мегиранд. Дар ин замина, мақомоти идоракунӣ ва назоратӣ ба чунин шаклҳои фаъолияти сиёсӣ омода ҳастанд ва барои бартараф намудани бухрони инкишофи сиёсӣ механизмҳои мувофиқро таҳия мекунанд. Кормандони ниҳодҳои мазкур дар Тоҷикистон ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалию сиёсӣ сатҳи зарурии касбиятро соҳиб мебошанд.

Ҳангоми ба амал баровардани назорат ва идоракунии сатҳи мухталиф аз ҷорабиниҳои гуногун истифода намудан мумкин аст. Онҳо бештар хосияти инъомӣ ва муҷозотӣ доранд.

Дар раванди самаранокии идоракунии сиёсӣ нақши барҷаста ва эътибори ҳокимият дар ҷодаи эътирофи сифатҳои корӣ ва бунёдгариӣ субъектҳо ва қобилияти онҳо дар инъикоси манфиатҳои кулли шаҳрвандон зоҳир мегардад. Эътибори ҳокимиятро тавассути аломатҳои зерин муқаррар намудан мумкин аст:

- « - натиҷаҳои интиҳоботи мақомотҳои гуногуни ҳокимият;
- рейтинги сарварони сиёсӣ ва ходимони давлатӣ;
- хусусияти мурочиати шаҳрвандон ба воситаҳои ахбори умум;
- сатҳи эътибори байналмилалӣ кишвар» [33, с. 165].

Мо наметавонем самаранокии идоракунии сиёсиро дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ҳавову ҳавас натиҷагирӣ ва ё андозанамой кунем. Асосан, аксари адабиёти илмӣ ба он назар аст, ки мақсади идоракунии сиёсиро рушди ҷомеа ва инсон, соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ ва маънавии ҷомеа ташкил медиҳад ва аз ҳамин хотир вобаста ба меъёрҳо ва мақсад самаранокии идоракунии сиёсиро андозагирӣ мекунанд. Аксарият ба тарҳи махсус «методикаи баҳодиҳии самаранокии идоракунии сиёсӣ» ҳамчун меъёри андозанамой таваҷҷуҳ менамоянд, мо низ метавонем барои андозанамоеи самаранокии идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон така намоем.

Дар байни усулҳои сершумори баҳодиҳии самаранокии идоракунии сиёсӣ маъмултаринашон инҳоянд:

- « - нишондоди дараҷаи рушди инсон (Human Development Index);
- нишондоди рушди ҳукумати электронӣ (E-Government Development Index, EGDI);
- нишондиҳандаи интегралӣ идоракунии давлатӣ (Governance Research Indicator Country Snapshot, GRICS);
- нишондоди иқтисодии дониш (The Knowledge Economy Index);
- нишондоди дараҷаи қабул ва ё напазируфтани ришвахӯрӣ (Corruption Perceptions Index);
- нишондоди рақобатпазирии кишвар (Global Competitiveness Index);
- индекси шаффофияти равандҳои сиёсӣ-демократӣ (Index Opacity, CLEAR);
- нишондодаи озодиҳои иқтисодӣ (Index of Economic Freedom);
- нишондоди сифати идоракунии сиёсӣ (Bertelsmann Stiftung Transformation Index) » [148, с. 16].

Дар шароити Тоҷикистон ҳамаи нишондодҳо мусбат ба назар мерасанд. Агар аз назари нишондодҳои меъёрии ишорагашта самаранокии идоракунии сиёсии Тоҷикистонро андозагирӣ намоем, он самаранок ва ба таври таҳаввулоти рушдёфта ҳисобида мешавад. Дар таҳким ва самаранокгардонии низоми идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон нақши Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун актори муҳимми идоракунии сиёсӣ афзалияти аввалиндараҷаро соҳиб мебошад. Таҳияи стандартҳои универсалии байналмилалӣ дар соҳаи идоракунии сиёсӣ дар доираи ҳамкориҳои ташкилотҳои байналмилалӣ самти ояндадорест, ки қодир аст номутаносибӣ ва номутобиқати ошкоршударо баробар кунад. Аммо дар ин ҳолат бояд маҷмуи омилҳо, аз ҷумла шароити сиёсӣ, иқтисодӣ ва демографии давлат, менталитети аҳоли, инчунин самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷӣ

ба назар гирифта шаванд. Ин равиш имконияти мавқеъгирии системаҳои миллии идоракунии сиёсии давлатро ҳамчун тарҳи намунавӣ муаррифӣ менамояд. Ин амал ба ташаккули стандарти ҷаҳонии мутобиқтар мусоидат мекунад.

Дар раванди таҳияи стандартҳои умумӣ ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки қонунигардонӣ ва ҳамгироии ин стандартҳоро ба системаҳои ҳуқуқии миллии давлатҳо таъмин мекунад, диққати аввалиндарача дода шавад. Ин барои татбиқи самаранок ва фаъолияти онҳо заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меорад. Арзёбии самаранокии идоракунии сиёсӣ таҳлили ҳамаҷониба ва таҳияи тавсияҳоеро дар бар мегирад, ки ба беҳтаргардонии равандҳои идоракунӣ нигаронида шудаанд. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шарофати шахсияти таърихӣ – Эмомалӣ Раҳмон сарвари кишвар тавонистааст, ки самаранокии баланди идоракунии сиёсиро таъсис ва таъмин намуда, мақоми институтсионалии онро мустаҳкам намуда, онро ҳамчун низоми дорои салоҳияти пурқудрати идоракунӣ муаррифӣ намояд.

Танзими раванди идоракунии давлатӣ барои давлатҳои муосир аҳаммияти махсус дорад. Танзими самаранок имкон медиҳад, ки шаффофият, ҳисоботдиҳӣ ва пешгӯишавандагии фаъолияти мақомоти ҳокимият таъмин карда шавад. Ин ҳолат дар навбати худ ба таҳкими эътимоди шаҳрвандон ба давлат ва баланд бардоштани самаранокии татбиқи сиёсати давлатӣ мусоидат мекунад. Бидуни қоидаҳо ва расмиёти возеҳе, ки тартиби қабули қарорҳо, тақсимои захираҳо ва назорати иҷроӣро муайян мекунад, идоракунии давлатӣ метавонад ба мушкилиҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ гардад. Ҳанӯз Низомулмулк зикр карда буд, ки «...дар кори идораи давлат одамони донишманд, кордону бомаҳорат ва содиқ фақат ғоида меоранду халос...» [49, с. 54]. Қайд намудан зарур аст, ки мактаби давлатдорӣ Пешвои миллат дар ин замина ва асосҳои самаранокии идоракунии сиёсӣ бунёд гардида,

механизми таркиботи воҳидии он дар асосҳои ратсионализм бунёд гардидааст.

«Яке аз масъалаҳои муҳимми самаранокии идоракунии сиёсиро ташаккул ва низоми фаъолияти самаранокии бюрократия ташкил медиҳад. Барои Тоҷикистони муосир мутамаддингардони бюрократия зарурати ҳатмӣ мебошад. Ишора ба ҷалб ва омода намудани мутахассисони соҳибкасб ба татбиқи ҳадафҳои давлатӣ дар ростои автоматикунӣ ва муосиркунонии системаи идоракунии давлатӣ аҳаммиятнок аст» [89, с. 317].

Институти хизмати давлатӣ дар маркази низоми бюрократияи тоҷикистонӣ қарор дорад. «Хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди зарурӣ дар самти таъмини идоракунии сиёсӣ давлатии ҷомеа баромад намуда, дар худ як қатор хусусиятҳои хосро ифода менамояд» [111, с. 212]. Таҳлили таҷрибаи қудратҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки яке аз омилҳои асосии баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ омӯзиши мақсадноки мутахассисони баландихтисос дар ин соҳа мебошад. Ин хулоса бо маълумоти эмпирикӣ ва таҳқиқоти назариявӣ тасдиқ карда мешавад. Маълумоти мавҷуда нишон медиҳанд, ки сармояи инсонӣ дар баробари дигар захираҳои давлат унсури муҳимест, ки рушди иқтимоӣ иқтисодии ҳар як кишварро муайян мекунад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва мураккаб вазифаҳои идоракунӣ, салоҳият ва касбияти хизматчиёни давлатӣ омилҳои муайянкунандаи муваффақияти сиёсати давлатӣ ва татбиқи афзалиятҳои стратегӣ мегарданд.

Самаранокии идоракунии давлатӣ як падидаи бисёрҷанбае мебошад, ки таҳлили маҷмӯӣ ва муносибати мунтазами ҳалли мушкилоти пайдошударо талаб мекунад. Тадбирҳои андешидаи мусбати низоми идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон ҳамчун унсурҳои асосии стратегӣ барои беҳтаргардони иқтидори идоракунӣ ва баланд бардоштани мутобикшавии институтҳои давлатӣ ба шароити динамикии тағйирёбандаи беруна ва дохилӣ баррасӣ карда мешаванд. «Таҳлили таҷрибаи сиёсии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки

дар замони кунунӣ таваҷҷуҳи бештари давлату ҳукумат ба ҷавонони кишвар афзудааст. Насли ҷавон дар шароити муайяни таърихӣ метавонад, ки зуд мутобиқ шуда, ҷараёни иҷтимоишавиро дар хизмати давлатӣ босамар гузашта, ба тағйиротҳои сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ тез мутобиқ мешавад» [115, с. 431].

Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо соҳибкорону сармоягузори кишвар далели он аст, ки танҳо таҳаввулот дар системаҳои идоракунии ва умуман дар таркиби идоракунии муносибатҳои ҷамъиятӣ метавонад ба натиҷаҳои назаррас ва дилхоҳ оварда расонад. Ин, ишора, ки ҷавонро ҷалб ва дар татбиқи барномаҳо ва амалӣ гардонидани мақсадҳои стратегияи давлат ба неруи онҳо таъямудан диққатҷалқунанда аст. Пас, саволе ба миён меояд, ки системаи идоракунии муносири Тоҷикистон бо ҷалби бюрократияи ҷавон метавонад самаранок ва солим бошад? Маълум аст, ки неруи асосии кишварро ҷавонон ташкил медиҳанд. Барои самаранок ва мутамаддингардонии системаи идоракунии давлатӣ ва ҷалби бюрократияи ҷавон ҳолатҳои зерин бояд ба эътибор гирифта шаванд:

« - доштани ҳисси ватандӯстӣ, ки дар вақти татбиқи ҳадафҳо барои манфиатҳои миллӣ андешанд ва фаъолият намоянд;

- дар таъмини иҷрои қарорҳои сиёсӣ ва иҷрову ба инобат гирифтани санадҳои гуногуни меъёрӣ қобилият ва маҳорати касбӣ дошта бошанд;

- ахлоқ ва сатҳи маърифати ҳуқуқию сиёсии комилро доро бошанд;

- қоидаҳои расман муқарраршударо ба эътибор гиранд ва риояи онҳоро таъмин созанд» [89, с. 117].

Муҳаққиқ Е.Г. Слутский қайд менамояд, ки «дар ҷараёни рушди ҷамъиятӣ ин қишр бисёртар ба муносибатҳо ҷалб мешаванд. Муносибат байни ҷавонон ва ҷомеа хусусияти дутарафа дорад: аз як тараф, ҷамъият ҷавонро ба иҷтимоишавӣ ва ташаккули сармояи инсонӣ ҷалб мекунад, аз тарафи дигар, насли ҷавон ҳамчун субъекти истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба рушди

ҷомеа таъсири ғаёол меғузорад. Ҳангоми ба муносибатҳои ҷамъиятӣ ворид шудан дар зери таъсири шароити тағйирёбанда ҳудаш ташаккул ва такмил меёбад» [62, с. 20-25].

Дар заминаи хусусиятҳои демографии Тоҷикистон, ки дар он ҷавонон дорои қувваи бештар мебошанд, масъалаи ҷалби ин иқтидор ба хизмати давлатӣ ва мақомоти ҳудидоракунии маҳаллӣ аҳаммияти хосса пайдо мекунад. Сиёсати давлатӣ, ки ба дастгирӣ ва рушди ҷавонон нигаронида шудааст, бояд механизмҳои дохил кардани мутахассисони ҷавонро ба системаи идоракунии давлатӣ пешбинӣ намояд. Таҳлили маълумоти омӯрӣ дар бораи намоёндагии ҷавонон дар хизмати давлатӣ вазъи кунуниро арзёбӣ ва мушкилиҳоро муайян мекунад.

Имрӯз, сарфи назар аз тадбирҳои андешидаи ҳукумат, шумораи ҷавонон дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ҳудидоракунии маҳаллӣ нисбатан кам аст. Монеаҳои мавҷуданд, ки ба иштироки ғаёли ҷавонон дар хизмати давлатӣ сабаб мешаванд, ба монанди набудани таҷриба, дастрасии маҳдуд ба иттилоот дар бораи ҷойҳои корӣ ва набудани омодагии касбӣ. Барои истифодаи самараноки иқтидори ҷавонон дар идоракунии давлатӣ татбиқи барномаҳо ва ташаббусҳои махсус, ки ба баланд бардоштани ихтисос ва рушди касбии хизматчиёни ҷавони давлатӣ равона шудаанд, зарур аст. Ҷанбаи муҳим фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди касб ва ҳавасмандгардонии мутахассисони ҷавон ва фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои ҳамаи шаҳрвандон, новобаста аз синну сол мебошад.

Татбиқи технологияҳои муосир ва рақамисозии идоракунии давлатӣ метавонад ба ҷалби ҷавонон ба хизмати давлатӣ мусоидат кунад. Ҷавононе, ки малакаи кор бо технологияҳои иттилоотиро доранд, метавонанд дар баланд бардоштани самаранокӣ ва шаффофияти ғаёлияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ҳудидоракунии маҳаллӣ саҳми назаррас гузоранд. «Ниҳоди хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли дигар давлатҳои собиқ Иттифоқи Шӯравӣ давраи ташаккулёбиро паси сар намуда, ба

марҳалаи сифатан нав гузашта истодааст. Таҳлилгарони соҳаи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ чунин меҳисобанд, ки хизмати давлатӣ дар баробари чунин зухурот, ба монанди давлат, ҳокимияти давлатӣ, дастгоҳи давлатӣ, идоракунии давлатӣ қарор дошта, бо онҳо алоқаманд мебошад» [17, с. 199].

Дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи проблемаҳои ҷавонгардонии хизмати давлатӣ ва таъмини баробарии гендерӣ ҳамчун омилҳои калидии идоракунии самараноки давлатӣ имкон пайдо мешавад, ки як қатор ҳулосаҳои марбут ба шароити муосири Тоҷикистон ва тамоюлҳои глобалии рушди равандҳои сиёсӣ таҳия карда шаванд. Дар шароити дигаргуншавии низоми сиёсӣ ва сохтори иҷтимоии давлат, омилҳои таҳқиқшаванда метавонанд ҳамчун воситаҳои муҳимми таъсиррасонӣ ба маъмурияти давлатӣ ва сиёсӣ баррасӣ карда шаванд. Ҳамгироии ҷавонон ба сохторҳои идоракунӣ на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи касбии хизматчиёни давлатӣ, балки ба ташаккули механизмҳои сифатан нави ҳавасмандгардонӣ ва инноватсионӣ дар системаи идоракунии давлатӣ мусоидат мекунад. Ба раванди сиёсӣ дохил кардани насли ҷавон имкон медиҳад, ки таҷрибаҳои муосири идоракунӣ, ки ба принципҳои менеҷменти сиёсӣ ва банақшагирии стратегӣ асос ёфтаанд, ҷорӣ карда шаванд. Ҳамин тариқ, ҷавонгардонии хизмати давлатӣ ва таъмини баробарии гендерӣ самтҳои муҳимми стратегии навсозии идоракунии давлатиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд, ки ба баланд бардоштани самараноки ва мутобиқшавии он ба шароити тағйирёбандаи муҳити беруна ва дохилӣ мусоидат мекунанд.

Давлати Тоҷикистон дар замони соҳибистиқлолӣ кӯшишҳои баҳри татбиқи роҳҳои самаранок гардонидани низоми идоракунии давлатӣ ба амал баровардааст. Ҳолати мазкур мазмуни қонунҳо, барномаҳо ва концепсияҳои рушди устуворро ташкил медиҳад. «Дар саромади ташаккули системаи идоракунии давлатӣ Конститутсияи кишвар қарор дорад, ки он тавассути муқаррар намудани муносибатҳои меъёрӣ раванди ворид гардидан ба

идоракунии давлатиро хосияти универсалӣ мебахшад. Шаҳрвандонро кафолати конституционист, ки ҳуқуқ доранд дар идоракунии давлатӣ ба таври баробар, бевосита ва ё ин ки тавассути намоёндагони ҳеш иштирок кунанд. Ин ҳолат ҳамаро фаро мегирад» [125, с. 199]. Аз ҷумла, ҷавононро низ дар бар мегирад. Меъёрхоро барои ворид шудан ба низоми идоракунӣ, институти хизмати давлатӣ, қонунҳо ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ аниқ месозанд. Мазмуни ин санадҳо, асосан, ба принципҳои муносири самараноки идоракунии давлатӣ мутобиқ гардонидани шудаанд, ки асоси онро дониш, касбияти баланд ва маърифати идоракунӣ ташкил медиҳанд. Қобилияти касбӣ ва сатҳи дурусти муносибатҳо бояд дар ворид шудани ҷавонон ба раванди идоракунии давлатӣ ба назар гирифта шаванд.

Баҳри самаранок гардонидани идоракунии давлатӣ барои Тоҷикистон бартарафкунии муваффақонаи мушкилоте, ки боиси ташаккули низоми бояд ба назар гирифта шаванд. Баланд бардоштани қобилияти зеҳнӣ ва маърифати идоракунии ҷавонон аҳаммиятнок шуморида мешавад. Ҳанӯз, С. Айнӣ қайд карда буд, ки «тартиби муайяни идораи ҳукумат ва такмили донишу маърифат боиси мустаҳкам гардидани истиқлоли сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмӣ кишвар мегардад» [15, с. 91].

Дар ҳуҷҷати барномавӣ ва стратегияи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» [9] таҳкими неруи институтсионалии кишвар ҳамчун низоми самарабахши идоракунӣ, аз ҷумла идоракунии давлатӣ эътироф карда шудааст. Муваффақ шудан ба ҳадафҳои рушди стратегӣ бо самаранокии фаъолияти системаи идоракунии давлатӣ, ки ба истифодаи оқилонаи усулҳои мустақим ва ғайримустақими танзими равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ асос ёфтааст, алоқаманд аст. Шаффофият ва ҳисоботдиҳии фаъолияти институтҳои давлатӣ ҳамчун омилҳои асосии таъмини рушди пешгирикунанда, саноатӣ ва инноватсионии кишвар баромад мекунад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонии иқтисоди ҷаҳонӣ нақши идоракунии давлатӣ дар ташаккули рушди устувори иқтисодӣ торафт муҳимтар мегардад. Истифодаи самараноки воситаҳои танзимкунанда имкон медиҳад, ки на танҳо сиёсати иқтисодӣ ба шароити тағйирёбанда мутобиқ карда шавад, балки барои сармоягузорӣ, навоарӣ ва дигаргуниҳои сохторӣ шароити мусоид фароҳам оварда шавад. Шаффофият ва ҳисоботдиҳии институтҳои давлатӣ ба баланд гардидани эътимоди шаҳрвандон мусоидат мекунад, ки ин дар навбати худ ғайрифаъолияти иқтисодӣ ва ҷолибияти сармоягузори кишварро ҳавасманд мегардонад. Ҳамчунин ин принципҳо барои идоракунии пешгирикунандаи хавфҳо ва баланд бардоштани устувории иқтисоди миллӣ ба таҳдидҳои беруна асос мебошанд.

Рушди саноат ва инноватсия, ки ба ҷорӣ намудани технологияҳои пешрафта ва дастовардҳои илмӣ асос ёфтааст, муносибати илмиро талаб намуда, ҳамохангсозии кӯшишҳои давлат, бахши тижорат ва ҷомеаи илмиро дар бар мегирад. Дар ин замина, идоракунии самараноки давлатӣ дар фароҳам овардани шароити мусоид барои пешрафти илмию техникӣ ва соҳибқориҳои инноватсионӣ нақши калидӣ дорад. Ҳамин тариқ, ҳалли бомуваффақияти вазифаҳои рушди ояндадор на танҳо истифодаи оқилонаи усулҳои танзими давлатиро, балки сатҳи баланди шаффофият ва ҳисоботдиҳии ғайрифаъолияти институтҳои давлатиро низ дар бар мегирад. Ин омилҳо ҷузъҳои ҷудонашавандаи стратегияи рушди инноватсионии саноатӣ мебошанд, ки ба таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ нигаронида шудаанд.

Мушкилоти системаи идоракунии муосир барои ҳама кишварҳо дар амалияи идоракунӣ даст задан ба ришвахӯрӣ мебошад [85, с. 318].

Дар омода кардани мутахассисони ҷавон дар соҳаи идоракунии давлатӣ дар Тоҷикистон масъалаҳои «хуқуқ ва ахлоқ», «сиёсат ва ахлоқ», «волоияти қонун», «адолатнокӣ ва хайрият», «манфиатҳои миллӣ» мавриди назари дақиқ қарор гирифтаанд. Тавваҷҷуҳи давлати Тоҷикистон ба он самте

равона шудааст, ки мутахассисони ҷавону кордон дар раванди идоракунии давлатӣ шомил гарданд. Ҷавонони кишвар барои Тоҷикистон фикру амал намуданро мақсади асосии худ қарор медиҳанд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ишора бар он карда буд, ки «...Ҳадафи сиёсати давлатии мо дар бахши ҷавонон тарбияи кадрҳо, мутахассисони донишманду соҳибмаърифат, насли дорои ҷаҳонбинии васеъ ва ҳислатҳои ватандӯстиву ватанпарастӣ мебошад...» [130].

Ҳамин тавр, барои Тоҷикистони муосир ташаккули системаи нави идоракунӣ ва муайян намудани хусусиятҳои тақмилу ташаккули он аҳаммияти хосса дорад, ки дар саромати таҳкими он Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат қарор доранд. Он бар пояи асосҳои махсус ташкил ёфтааст. Мавриди зикр аст, ки дар ташаккули системаи идоракунии давлатӣ таҳия ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти бузурги назариявӣ ва амалию сиёсиро касб намудааст. Дар он асосҳои системаи идоракунии давлатӣ инъикоси арзишӣ ва меъёрии хешро пайдо намудаанд. Дар ибтидо асосҳои сохтори конститутсионии Тоҷикистон мавриди таваҷҷуҳ қарор мегиранд. Диққати асосӣ ба моҳияти давлати Тоҷикистон, ба хосиятҳои асосӣ – соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва унитаризми он дода мешавад. Тоҷикистон мақсади бунёди ҷомеаи иҷтимоиро ба миён гузоштааст. Таҷзияи ҳокимият, ки асоси ташаккули низоми самаранок ва мутамаддини идоракунии давлатӣ аст, ба таври васеъ ифодаи ҳуқуқи худро ёфтааст.

3.2. Масъалаҳо ва пешомади фаъолияти акторҳои идоракунии сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ишора ба ҳалли масъалаҳо ва муайян намудани пешомади инкишофи идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон ба татбиқи ҳадафҳои давлатӣ дар ростои рушд ва муосиркунонии системаи сиёсӣ, идоракунии давлатӣ ва

раванду ҳодисаҳои сиёсии демократӣ аҳаммиятнок аст. Низоми идоракунии сиёсии самаранок ва уствор муҳимтарини меъёри танзими равандҳои идорӣ ҳам дар таркиби институционалии давлатӣ ва ҳам дар таркиби институционалии ҷамъиятӣ эътироф шудааст. Неруи пешбаранда ва муташаккили идоракунии сиёсиро акторони он ташкил медиҳанд.

Дар шароити Тоҷикистон, ки таърихан анъанаҳои муайяни фарҳанги сиёсӣ ва хусусиятҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ташаккул ёфтаанд, муносибати ҷаҳолони идоракунии сиёсӣ системаи мураккаби иерархияст, ки ҳам институтҳои расмӣ ва ҳам ғайрирасмиро дар бар мегирад. Муносибати байни ин акторҳо, манфиатҳо ва стратегияҳои онҳо ба самаранокии идоракунии сиёсӣ ва муайян кардани дурнамои рушд таъсири бевосита мерасонад. Яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини ҳалли мушкилоти идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон таҳкими заминаи институтсионалӣ мебошад. Ин баланд бардоштани самаранокии кори мақомоти давлатӣ, тақмили қонунгузорӣ, таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳии ҳокимиятро дар бар мегирад. Ташкили механизмҳои, ки иштироки шаҳрвандонро дар қабули қарорҳои сиёсӣ, инчунин рушди рақобати сиёсӣ ва бисёрҳизбӣ таъмин мекунанд, зарур аст. Чунин ҳолат муҳтавои амалии низоми идоракунии сиёсӣ ва хусусияти муҳими акторони онро дар шароити Тоҷикистон ташкил медиҳад.

Бояд гуфт, ки бар хилофи ақидаҳои бисёре аз муҳаққиқон ва сиёсатшиносон ба як низоми қатъии мутамаркази қудрат таваҷҷуҳ намуда, бо така ба таҷрибаи таърихи чандинасраи давлатдорӣ тоҷикон, ки аз давлатдорӣ Сомониён сар карда, то ИШ – Тоҷикистони Шуравӣ ва Тоҷикистони муосири соҳибистиқлол анҷом ёфтааст, мамлакати мо анъанаҳои бойи демократӣ дорад. Метавонем бевосита ба анъанаҳо ва таърихи идоракунии давлати Сомониён ва Ғуриён назар андозем ё ба системаи ташкили идоракунии онҳо, ки дараҷаи баланди самаранокиро нишон медиҳад, таваҷҷуҳи махсус зоҳир намоем. Аз ин бармеояд, ки

заминаҳои таърихӣ ташаккули идоракунии сиёсӣ дар Тоҷикистон ва таърихи тоҷикон қавӣ мебошанд.

Аҳаммияти гузариш ба муносибатҳои самараноки субъектҳои идоракунии сиёсиро дар заминаи ташкили раванди сиёсӣ дар Тоҷикистони муосир бо якчанд омилҳои асосӣ асоснок кардан мумкин аст. Якум, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақобати афзоянда дар арсаи байналмилалӣ, ҷамоаҳангсозии самараноки амалҳои фаъолони сиёсӣ барои таъмини рушди устувори давлат муҳим мегардад. Дуюм, гузариш ба шаклҳои самараноки ҳамкории байни субъектҳои идоракунии сиёсӣ ба баланд бардоштани сатҳи легитимият ва шаффофияти низоми сиёсӣ мусоидат мекунад, ки дар навбати худ эътимоди аҳолиро ба институтҳои давлатӣ тақвият медиҳад.

Илова бар ин, дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ, ки дар Тоҷикистон ба амал меоянд, зарур аст, ки механизмҳои фасеҳтар ва мутобиқкунандаи идоракунӣ, ки метавонанд ба тағйироти муҳити беруна ва дохилӣ зуд вокуниш нишон диҳанд, таъсис дода шаванд. Муносибатҳои самараноки байни субъектҳои идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон имкон медиҳанд, ки захираҳои самараноктар тақсим карда шаванд, равандҳои қабули қарорҳои беҳтар гардонидани шаванд ва хатарҳои марбут ба низоъҳои сиёсӣ ва ноустуворӣ кам карда шаванд.

Ниҳоятан, гузариш ба шаклҳои самараноки идоракунии сиёсӣ ба баланд бардоштани самаранокии идоракунии давлатӣ дар маҷмӯи мусоидат мекунад, ки омилҳои асосии рушди устувори кишвар мебошад. Дар шароити захираҳои маҳдуд ва зарурати ҳалли бисёр вазифаҳои мураккаб ҳамкории самарабахши байни фаъолони сиёсӣ барои расидан ба ҳадафҳои стратегии рушди Тоҷикистон шартӣ зарурӣ мегардад.

Пеш аз ҳама, ба он диққат додан лозим аст, ки аз сабаби мураккабии равандҳои сиёсии замони муосир, мухталиф будани талаботу манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни сиёсӣ ва ташкилотҳои ҷомеаи маданӣ, бештар гардидани даъвоҳои аз баҳри таъсир расонидан, ба даст овардан ва нигоҳ доштани

ҳокимияти сиёсӣ на ҳамеша ва на дар ҳама вақт системаи сиёсӣ ва махсусан давлат қодир аст, ки раванду ҳодисаҳоро пурра назорат кунад ё танзими фаъолияти муносибатҳои онҳоро самаранок ба роҳ монад. Бо назардошти хусусиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии маданияи он ба талаботи неруҳо ва доираҳои муайян қарорҳо қабул кардан кори содда нест. Нигоҳ доштани назорат аз болои равандҳои сиёсӣ, танзими муносибатҳои муҳимми ҷамъиятиву сиёсии ҷомеаи тоҷикистонӣ, мавҷуд будани дастгоҳ ва ё механизми олии идоракунии сиёсиро талаб мекунад, ки он худ аз худ бюрократикунонии системаи идоракунӣ, хароҷоти калони молиявиро барои нигоҳ доштани мақомотҳои гуногуни маъмурӣ, дастгоҳҳои идоракунӣ ва ғайра ба миён меорад.

Дар шароити мазкур, вақте ки шаҳрвандон дар равандҳои идоракунии маҳаллӣ ширкат намеkunанд ва аз сиёсати фаъол барои беҳтар кардани ҳолатҳо дур мемонанд, ба ҷойи иштироки фаъолона, пассивият ва бессиёсатҳӣ ташаккул меёбад. Дар шароити Тоҷикистон кӯшиш ба харҷ дода мешавад, ки иштироки фаъоли шаҳрвандон ба равандҳои идоракунӣ, махсусан идоракунӣ давлатӣ ба хотири расидан ба мақсадҳои куллии рушди давлати Тоҷикистон ҷалб карда шавад.

Он метавонад ба самаранокии институтҳои маъмурӣ ва татбиқи мақсадҳо дар ҳошияи ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандон, ҳимояи манфиатҳои миллӣ мусоидат кунад. Идоракунии самаранок ва шаффоф дар саросари ҷомеа ҳамкориҳои фаъолро байни мақомот ва шаҳрвандон таъмин мекунад, то натиҷаҳои мусбат ва устувор ба даст оянд.

Мушкилоти сифати кадрҳои идоракунанда чӣ дар маҳалҳо ва чи дар сатҳи марказӣ низ яке аз масъалаҳои муракаби ҳалталаби низоми идоракунии сиёсӣ ва махсусан давлатӣ мебошад. Системаи маориф дар баланд бардоштани сифати кадрҳои идоракунӣ нақши махсус дорад. Барномаҳои муосири таълимиро таҳия ва татбиқ кардан лозим аст, то ки ба ташаккули на танҳо дониш ва малакаҳои касбӣ, балки сифатҳои роҳбарӣ, тафаккури

стратегӣ ва принципҳои ахлоқӣ нигаронида шудаанд. Инчунин муҳим аст, ки дастрасии таҳсилоти босифат барои ҳамаи шаҳрвандон таъмин карда шавад.

Механизмҳои интихоб ва пешбурди кадрҳо шаффоф ва объективӣ мебошанд. Меъёрҳои дақиқи арзёбии сифатҳои касбӣ ва иқтисодии идоракунӣ таҳия карда мешаванд, инчунин усулҳои муносири санҷиш ва арзёбӣ барои муайян кардани номзадҳои боистеъдод ва ояндадор қорӣ карда мешаванд. Ин ба хизматчиёни давлатӣ имкон медиҳад, ки дар соҳаҳои гуногун ва сатҳҳои гуногуни идоракунӣ таҷриба ба даст оранд.

Давлати муносири Тоҷикистон, ки ба ташаккули давлати демократӣ, ҳуқуқӣ ва миллӣ бо ниҳодҳои устувор нигаронида шудааст, ба ҳифз ва рушди анъанаҳо, урфу одатҳо ва арзишҳои миллӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир менамояд. Дар доираи ин раванд тамоюли релятивизми сиёсӣ ва фарҳангӣ ба назар мерасад. Он имкон медиҳад, ки унсурҳои системаҳои гуногуни фарҳангӣ ва иҷтимоӣ дар доираи мафкураи ягонаи миллӣ муттаҳид карда шаванд. Ҳолати мазкурро мо метавонем, зарурати ташаккули низоми сиёсӣ ва системаи сиёсии Тоҷикистони муосир эътироф намоем. Зеро он восита ва ё имконияти сиёсии ҳифзи миллат дар шароити ғарбӣ ва ҷаҳонгардонии арзишҳо ва принципҳои сиёсӣ аст, ки шояд қабул ва татбиқи онҳо баҳри инкишофи босубот ва устувори идоракунии давлатӣ ва системаи сиёсии Тоҷикистон таъсири манфӣ дошта бошад. Вобаста ба ин масъала Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти мамлакат ба маврид қайд намудаанд, ки: «Ҳар миллат ва ҳар халқ, ҳоҳ бузург бошаду ҳоҳ хурд, то худро нашиносад, эҳтиром накунад, таърих, фарҳанг ва суннатҳои худро надонаду қадр накунад, ҳеҷ гоҳ дар миёни миллатҳои дигар мақому манзалати шоён пайдо карда наметавонад» [59, с. 307]. Ин ғуфтаҳо метавонанд асоси тамоюли релятивизми сиёсӣ ва фарҳангӣ дар шароити ташаккули системаи идоракунии сиёсӣ ва системаи сиёсии муносири Тоҷикистон ба ҳисоб раванд. Доштани ҳувияти миллӣ фаҳмиши амиқи заминаи таърихӣ, мероси фарҳангӣ, самтҳои арзишӣ ва асосҳои анъанавиро

талаб мекунад. Анъанаҳо ва арзишҳо аслан зухуроти ҷаҳони маънавӣ, сатҳи маърифати фарҳангӣ ва дарки фарҳангӣ, инчунин нишондиҳандаҳои камолоти миллатҳо ва этносҳо мебошанд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва дигаргуниҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ин ҷанба аҳаммияти махсус пайдо мекунад.

Ҷанбаи муҳимме, ки нақши самтҳои арзишро дар системаи идоракунии сиёсӣ таъвият медиҳад, интихоби шакли демократӣ ва дунявии сохтори давлатӣ мебошад. Дар доираи ин парадигма, системаи идоракунии демократӣ бартарӣ ва волоияти арзишҳои бунёдӣ, аз қабилӣ эҳтиром ва эътирофи шаъну шарафи инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ҷудонашавандаи шахсро ҳамчун арзиши олий дар бар мегирад. Ин принсипҳо озодии фикр, эътиқод ва суҳан, инчунин таъмини заминаи ҳуқуқии ғайридавлатӣ институтҳои давлатӣ ва ғайридавлатиро дар бар мегиранд. Татбиқи ин арзишҳо дар заминаи сохтори демократӣ татбиқи системавӣ ва институтсионализатсияи онҳо дар ҳама сатҳҳои ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар бар мегирад. Ҳар яке аз арзишҳои дар боло зикршуда метавонанд дар доираи қатъиян танзимшудаи қонунгузорӣ амал кунанд, ки ҳамзистии ҳамоҳанг ва ҳамкорӣ самараноки онҳо таъмин мекунад.

Давраи муосири ҷаҳонишавӣ, сарфи назар аз дастовардҳои ошкоро ва ҷанбаҳои мусбати худ, ҳамчунин бо як қатор оқибатҳои манфии ҷиддӣ тавсиф карда мешавад. Яке аз чунин ҷанбаҳои манфӣ шиддати баланди тавсеаи идеологӣ мебошад, ки бо вайроншавии тамаддунӣ ва фарҳангӣ ҳамроҳ мешавад. Халқҳои тозаистиқлол ба фишор ва таҳмили ғояҳо, арзишҳо ва анъанаҳои бегона дучор мешаванд, ки зарурати андешидани чораҳои самараноки маъмуриро барои кам кардани ин таъсир ба миён меорад. Ба унвони мисол, талошҳои абарқудратҳо, ки ба «содироти демократия» равона шудаанд, баррасӣ кардан мумкин аст. Ин консепсия, сарфи назар аз ниятҳои неки эълоншуда, аксар вақт ба оқибатҳои фалокатбор барои кишварҳо ва системаҳои сиёсӣ оварда мерасонад. Дар натиҷаи татбиқи ин ғоя

низоъҳо, ҷангҳо ва амалҳои зӯроварию дар арсаи байналмилалӣ мушоҳида мекунем. Абаркудратҳое, ки ин консепсияро пеш мебаранд, худро ҳамчун ноширони идеалҳои демократӣ муаррифӣ мекунанд ва кӯшиш менамоянд, ки арзишҳо ва меъёрҳои худро ба халқҳои дигар таҳмил кунанд, хусусиятҳои фарҳангӣ ва таърихӣ халқҳои дигаронро нодида гиранд. Ҳамин тариқ, падидаи тавсеаи идеологӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ мушкилоти мураккаб ва гуногунҷанбае мебошад, ки таҳлили амиқ ва таҳияи стратегияҳои самараноки муқовиматро талаб мекунад.

Мутаассифона, татбиқи маҷбурии меъёрҳои фарҳангии хориҷӣ аксар вақт ба нооромӣҳо ва оқибатҳои вазнин барои ҷомеаҳои қабулкунанда оварда мерасонад. Дар доираи аксари парадигмаҳои фарҳангӣ, бахусус, дар кишварҳои пасошуравӣ, бисёре аз ин меъёрҳо, аз қабili озодии ҷинсӣ, издивоҷи ҳамҷинсгароён ва беэҳтиромӣ ба волидон, ки ҳамчун риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон муаррифӣ шудаанд, эътирофи васеъ пайдо намекунанд. Дар чунин ҳолатҳо, муқовимати ҷомеаҳои қабулкунанда ҳамчун саркӯби андешаи озод ва вайрон кардани ҳуқуқи инсон тафсир карда мешавад, ки ба шаклҳои гуногуни таъқиб ва ҳамлаҳо оварда мерасонад. Дар чунин вазъияти мураккаб ва баҳсбарангез нигоҳдорӣ ва ҷимояи манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ ниҳоят душвор мегардад.

Аз ин нуқтаи назар метавон гуфт, ки таъсири институтҳо ва меъёрҳои демократӣ тавассути механизмҳои таъсиррасонӣ дар асл ангезаҳои дигар, аксар вақт пинҳоншударо, ки таҳти сарпарастии идеалҳои гуманистӣ ва ҳуқуқи инсон пинҳон карда мешаванд, таъқиб мекунад. Дар шароити гуногунрангии арзишӣ ва фарҳангии ҷомеа, ки бо набудани созиш дар масъалаҳои калидии ҷаҳонбинӣ хос аст, даҳолати беруна метавонад ба нооромии системаи иҷтимоӣ оварда расонад. Ин дар навбати худ ба татбиқи манфиатҳои геополитикии акторҳои беруна мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, муътадилсозии парадигмаи арзишҳои миллӣ ҷузъи ҷудонопазири тағйирёбии институтсионалӣ мебошад, ки ба ташаккули системаи устувори сиёсӣ равона

шудааст ва он қодир аст дар шароити ҷаҳонишавӣ самаранок фаъолият кунад. Ин раванд муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки ҳам ислоҳоти сохторӣ ва ҳам дипломатияи фарҳангиро дар бар мегирад. Он ба ҳамгирии арзишҳои демократӣ бо унсурҳои худшиносии миллӣ нигаронида шудааст.

Ба ақидаи Ф. Мугулов: «Ташаккули ниҳодҳои нави иҷтимоӣ таҳти назорати қатъии давлат, ҳамчун сарчашма ва кафили дигаргуниҳои барои ҷомеа хос ва модернизатсияи он бо нигоҳ доштани хусусиятҳои тамоюли рушди миллӣ, ба мисли Чин ва як қатор кишварҳои Осиёи Ҷануби шарқӣ, самти хосаи рушд мебошад. Дар ин ҳолат озодӣ ва амнияти шахсият ба мақсадҳои рушди манфиатҳои миллӣ вобаста мебошанд» [114, с. 3].

Элитаҳои бюрократӣ, ки дорои захираҳои назаррас ва механизмҳои назоратӣ мебошанд, идеяи васеъ кардани иштироки шаҳрвандонро дар идоракунии дастгирӣ менамоянд. Ин аз он сабаб аст, ки чунин консепсия метавонад мавқеи бартаридоштаи онҳоро дар сохторҳои маъмурӣ, сиёсӣ ва иқтисодии давлат муътадил ва дар асоси манфиатҳои миллӣ шакл диҳад. Дар натиҷа, тақвияти механизмҳои демократӣ метавонад мавқеи институтсионалии бюрократҳоро дар соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ ба таври назаррас такмил диҳад. Ҳамин тариқ, акторони идоракунии сиёсӣ кӯшиш мекунанд, ки хатарҳои марбут ба ғайримутамаказсозии эҳтимолии ҳокимиятро аз байн баранд. Нақши ҷомеаи маданӣ дар равандҳои сиёсӣ дар асоси ҳифзи арзишҳо ва манфиатҳои миллӣ афзун мегардад.

Масалан, Г.А. Криворотова менависад, ки барои баъзе давлатҳо «дар марҳалаи ҳозираи инкишофи давлатдорӣ миллӣ демократикунонии системаи идоракунии, ки бо асосҳои миллӣ махсус нашудааст, хавфи ҷиддӣ дорад» [99, с. 205].

Дар шароити кунунӣ таркиботи институтсионалии системаи сиёсӣ фаъл буда, ки барои шаҳрвандон шароити мавҷудияти демократӣ ва иштироки озоди сиёсиро фароҳам меоваранд, то онҳо ба муваффақиятҳои идораи давлатӣ мароқ зоҳир кунанд. Агар ба таври маҷмӯӣ гирем, иштироки

шумораи ками интихобкунандагон дар интихобот, шумораи ниҳоят ками шаҳрвандон дар фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ каме ба самаранокӣ ва ҳосияти динамикии системаи идоракунии сиёсӣ таъсири манфӣ мерасонад, ки хушбахтона чунин ҳолат дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой надорад. Шаҳрвандон дар шароити муосир ба таври мунтазам ва масъулиятнок дар равандҳои сиёсӣ, аз ҷумла интихобот иштирок мекунанд. Абсентеизм дар шароити ташаккули раванду ҳодисаҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон, таҳкими низоми идоракунии сиёсии тоҷикистонӣ мушкилоти муҳим ва асосӣ ба ҳисоб метавонад равад.

Сиёсатшиноси рус А.В. Кинев дуруст қайд мекунад, ки мушкилоти асосии идоракунии сиёсӣ дар шароити муосир ин бархурдор набудани акторони идоракунии сиёсӣ аз воқеият ва талаботу манфиатҳои ҷомеа мебошад. Ӯ қайд мекунад, ки: «Ҳокимияти давлатӣ, ки аз дастгирии ҳақиқии аҳоли бархурдор нест, мустаҳкам шуда наметавонад. Тавассути технологияи манипулятсионӣ, метавон дар раванди PR муваффақияти лаҳзаӣ ба даст оред, аммо танҳо дар асоси истифодаи усули PR ҳукмронӣ кардан ғайриимкон аст. Афзоиши фаъолонаи овоздиҳии «зидди ҳама» ифодаи равшани беш аз пеш дур шудани ҷамъият аз ҳокимияти сиёсӣ мебошад, ки он торафт бештар ба тарҳ ва сохтори худнавсозандаи худмухтор табдил ёфта, ба интихоботи худ ба муҳлати муқаррарнамудаи қонун тақлид мекунад. Ҳамчунин кам будани иштироки интихобкунандагон дар интихобот маънои онро дорад, ки ҳукумат торафт ғайрисамаранок мешавад» [127].

Бояд гуфт, ки принсипҳои демократӣ асоси поймол кардани манфиатҳои аксарият намегарданд. Дар доираи тарҳи мавҷудаи рушди демократӣ дар Тоҷикистон, ва дарназардошти хусусиятҳои миллӣ ва фарҳангии кишвар нигаронида шудааст, муҳим аст, ва сохтор ва фаъолияти тамоми қисмҳои дастгоҳи давлатӣ ва сохтори иҷтимоӣ устуворӣ ва самаранокиро таъмин намояд. Танҳо бо ҳамин муносибат ҳамкориҳои самарабахши ҳамаи унсурҳои

чамъият имконпазир аст, ва ин муҳимтарин шартӣ пешрафти минбаъда ва мутобиқ гардондани вазъияти дохилии давлат мебошад.

Муҳим будани ташаккули муносибатҳои демократӣ дар Тоҷикистонро профессор Г.Н. Зокиров қайд намуда, таъкид мекунад, ки: «Хусусияти ташаккул ва инкишофи унсурҳо ва арзишҳои демократиро дар Тоҷикистон аз рӯйи амалкарди механизмҳои демократӣ, таъмини ҳуқуқҳои инсон, баргузориҳои ислоҳоти сиёсӣ ва иқтисодӣ муайян намудан мумкин аст. Хусусияти демократии сохтори давлатии Тоҷикистон дар моддаи якуми Конститутсия нишон дода шудааст. Ин хусусиятҳо аввал дар Эълومияи истиқлоли Тоҷикистон муқаррар гардида, баъдтар дар Конститутсия таҷассуми худро пайдо намуданд» [38, с. 278].

Дар заминаи таҳаввулоти низомии сиёсӣ яке аз арзишҳои муҳим ва мавриди таваҷҷуҳи махсус демократия мебошад, ки ҷалби ғаёлонаи шаҳрвандонро ба равандҳои идоракунии давлатӣ ва сохтмони институтсионалӣ дар назар дорад. Таҳлили таҷрибаи баргузориҳои интихобот ва раёйпурсӣ аз дастовардҳои назаррас дар ин соҳа шаҳодат медиҳад, ки ба шаҳрвандон озодӣ ва мустақилияти иродаи худро таъмин мекунад. Ин принсипҳо дар сатҳи конститутсионӣ муқаррар карда шудаанд, ки ба онҳо қонуният ва устуворӣ медиҳанд. Дар моддаи 6 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки «халқ ифодакунандаи соҳибхитӣ ва сарчашмаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ё ба воситаи намояндагони худ амалӣ менамояд. Ифодаи олии бевоситаи ҳокимияти халқ гузаронидани раёйпурсии умумихалқӣ ва интихобот мебошад, ки асоси бунёди татбиқи равандҳои демократӣ дар кишварро ташкил медиҳад» [5, с. 7]. .

Пешвои миллат дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019 бар аҳамияти интихоботи даъвати нав таъкид намуда, қайд карданд, ки ноустувории сиёсӣ ва ба гурӯҳҳои мухолиф тақсим шудани шаҳрвандон аз интихоботи президентии соли 1991 оғоз шуда, боиси ҷанги шаҳрвандӣ гардид. «Мо хуб медонем, ки нооромиву бесарусомониҳо, ба

гурӯҳҳои муқобил ҷудо шудани шаҳрвандони кишвар ва ихтилофоти шадид дар ҷомеа аз интиҳоботи президентии соли 1991 оғоз шуд ва оқибат боиси сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ гардид» [130].

Ба андешаи М. Хидирзода, ки равандро интиҳоботро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меомӯзад, интиҳобот ҳамчун воситаи муҳими рушди фарҳанги сиёсӣ хизмат карда, маҷмуи арзишҳо ва меъёрҳои инъикос мекунад, ки барои пешрафти минбаъдаи давлат ҳалқунанда доранд. «Такмили системаи мавҷудаи муносибатҳои ҷамъиятӣ барои дигаргунӣҳои ороишта дар раванди интиҳобот, ки марҳалаи муҳими раванди аз нав тақсим кардани қувваҳои сиёсӣ ва нав кардани моҳияти системаи сиёсӣ маъмурӣ мебошад, имконият фароҳам меоварад. Дар ин замина интиҳоботро метавон механизми донист, ки ба такмили сохтори сиёсӣ мусоидат мекунад, ки захираҳои дохилии давлат ва ҷомеа барои таъмини рушди минбаъдаи онҳо истифода мебарад. Ташаккули системаи нави муносибатҳо, инкишоф додани роҳҳои нави тараққиёт ва ба вуҷуд овардани механизмҳои самарабахши фаъолияти органҳои давлатии ба воситаи интиҳобот интиҳобшуда натиҷаи бевоситаи ин протсесс буда, дар таъмини прогресси ҷомеа нақши калон мебозад» [85, с. 50].

Яке аз масъалаҳои муҳими раванди идоракунии сиёсии ҷомеаи тоҷик таъмини ҳифзи арзишҳои миллӣ аст, ки решаҳои амиқ дар урфу одат ва расму оинҳо доранд ва дар ниҳодҳои рушди давлатдорӣ нақши ҷудогона доранд. Дар ин замина истифодаи системаи арзише, ки ба талаботи ҷомеаи муосир мувофиқ бошад, мероси таърихиро бо талаботи имрӯзаи рушди сиёсӣ иҷтимоӣ ҳамроҳ созад, аҳамияти хоса дорад. Аз ин рӯ, арзишҳои миллӣ на танҳо заминаи ҳамбастагии иҷтимоӣ, балки омили муҳими ташаккули механизмҳои устувору муассири идоракунӣ, ки пойдории дарозмуддат ва шукуфоии давлатро таъмин менамоянд, хизмат мекунанд. Аз диди назариявӣ: «Арзиш ин зухуроти фарогир муайянкунандаи маъно ва мазмуни тамоми ҷаҳон, ҳар як зухуроту ҳодисот дар алоҳидагӣ мебошад.

Хурдтарин тағйироти ба ҷаҳон воридшаванда, ки аз ҷониби дилхоҳ ходим ворид карда мешавад, ҷанбаи арзишии худро дошта, маҳз ба хоҳири ин ё он лаҳзаҳои арзишӣ қабул карда мешаванд» [110, с. 12].

«Дар навбати худ, шароити ташаккул ва тавсеаи миллат, дар доираи давлат, ба вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва амниятии пойтахти мамлакат алоқамандӣ дорад» [109, с. 14]. Таъкид дар бораи аҳаммияти низоми арзишҳо дар раванди ташаккул ва фаъолияти устувори давлати миллӣ дар арзёбиҳои таҳлили сиёсатшиносони тоҷик тасдиқи илмии худро пайдо мекунад. Худшиносӣ, ҳувияти фарҳангӣ, анъанаҳои миллӣ, меъёрҳои ахлоқӣ, расму оинҳо ва урфу одатҳои анъанавӣ ва мафҳумҳои идеологӣ унсурҳои калидӣ мебошанд, ки асоси худшиносии миллиро ташкил медиҳанд ва ба нигоҳ доштани ваҳдати иҷтимоӣ ва сиёсӣ мусоидат мекунанд. Ин ҷузъҳо на танҳо хусусиятҳои ҳувияти миллиро муайян мекунанд, балки дар ташаккули механизмҳои идоракунии сиёсӣ, хусусан дар шароити зудтағйирёбандаи глобалӣ ва минтақавӣ нақши калидӣ доранд. Ҳамгироии ин унсурҳо ба ташаккули ҳувияти мустақами миллӣ мусоидат мекунад ва ин дар навбати худ барои муттаҳид кардани ҷомеа ва таъмини суботи сиёсӣ заминагузор мебошад. Фаҳмидани нақши ин омилҳо дар раванди ташаккули худшиносии миллӣ барои таҳияи стратегияҳои муассири идоракунии сиёсӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ муҳим аст.

Таҳлили низоми арзишҳои, ки дар ҷомеаи тоҷик аз нуқтаи назари таъсири он ба равандҳои идоракунии амал мекунад, имкон медиҳад ба ҳулосае оем, ки роҳбарии босамари сиёсӣ бе ҳамгироии амиқи дастурҳои фарҳангӣ, идеологӣ ва таърихӣ миллӣ ба меъморӣ қарорҳои идоракунии имконнопазир аст. Системаи идоракунии сиёсӣ, ки дар робитаи мустақим бо субъектҳои сиёсӣ амалӣ карда мешавад, бо як қатор намунаҳо муайян карда мешавад, ки дар байни онҳо қобилияти мақомот дар муайян кардан, афзалият додан ва дубора тавлид кардани арзишҳои асосӣ, ки ба ҳифзи субот ва қонуният мусоидат мекунанд, ҷойи махсусро ишғол мекунад.

Аз ин рӯ, идоракунии сиёсӣ танҳо дар сурати мувофиқат кардан бо миқёси арзиши афзалиятнок, ки аз ҷониби мероси таърихию фарҳангӣ ва мушкилоти ҷорӣ, аз ҷумла масъалаҳои амнияти миллӣ, суботи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва мавқеи геополитикӣ муайян карда мешавад, ба мақсад мувофиқ ва самаранокии стратегӣ пайдо мекунад. Дар ин замина, пешвои сиёсӣ, ки кодир аст на танҳо парадигмаи арзишхоро баён кунад, балки онро дар шуури ҷамъиятӣ ҳамчун асоси муттаҳидшавӣ, сафарбаркунӣ ва устувории дарозмуддати низоми давлатию сиёсӣ ҷой диҳад, нақши марказӣ дорад.

Яке аз ҷанбаҳои асосии раванди муттаҳидшавии ҷомеа дар атрофи ғояҳои давлати миллӣ ва таҳкими мавқеи он дар сохтори сиёсӣ иҷтимоӣ ватандӯстӣ буда, ки арзиши бунёдии он махсуб мешавад ва самаранокии идоракунии сиёсӣ ва устувории ниҳодҳои давлатиро таъмин менамояд. Дар ин замина мавқеи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сазовори таваҷҷуҳи махсус аст. Вай дар баромадҳои оммавии худ алоқаи амиқи ҳиссиёти ватандӯстӣ ва масъулияти шаҳрвандиро таъкид мекунад. Пешвои миллат аз асари намояндаи адабиёти тоҷик Садриддин Айнӣ иқтибос оварда, таъкид мекунад: «Ҳар касе, ки дуруст фикр мекунад, медонад, ки Ватан модар аст, Ватан оила ва авлодаш, Ватан шаъну шарафи ӯ, Ватан ҳама чиз ва ҷони ӯст» [60, с. 314]. Ин гуна тафсири мафҳуми Ватан маъноӣ онро ба сатҳи як рамзи муқаддасе, ки бо он ҳувияти шахсӣ ва дастаҷамъӣ ва ҳамчунин пояҳои ахлоқию рафтори фард дар ҷомеа шиносӣ мешавад, боло мебарад.

Бар асоси ин, ватандӯстиро на танҳо ҳамчун эҳсоси мансубият ба ватан, балки ҳамчун ҷузъи таркибии мафкураи давлатӣ, ки ба ташаккули сатҳи баланди худшиносии сиёсӣ, таҳкими институтҳои масъулияти шаҳрвандӣ ва рушди фарҳанги умумии сиёсӣ ва ҳуқуқӣ мусоидат мекунад, баррасӣ кардан лозим аст. Вай вазифаи интегратсиониро иҷро мекунад, ки ба муттаҳид намудани аҳоли дар атрофи мақсаду манфиатҳои миллӣ, таъмини устувории системаи сиёсӣ ва қонунӣ будани қарорҳои идоракунӣ нигаронида шудааст.

Ташаккули ҷаҳонбинии ватандӯстӣ, бахусус дар шароити таҳаввулоти сиёсӣ ва зиддиятҳои ҷаҳонишавӣ ба вазифаи муҳимми сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, фарҳанг ва амнияти иттилоотӣ табдил меёбад. Ватандӯстӣ ҳамчун ҳислати устувори шаҳрванд на танҳо ба таҳкими яқпорчагии дохилии давлат мусоидат мекунад, балки мавқеи ғаёли шаҳрвандиро ташаккул медиҳад, ки дар навбати худ неруи идораи сиёсиро тақвият дода, ба рушди стратегии давлати миллӣ мусоидат мекунад.

Дар заминаи идоракунии сиёсии ҷомеа арзишҳои фарҳангӣ нақши муҳим доранд. Онҳо ҳамчун унсури ҷудонашавандаи ҳувияти миллӣ амал мекунанд. Дар марҳилаи муосири рушди давлат ҳифзи онҳо аҳаммияти махсус пайдо мекунад, зеро онҳо пайдарпаии мероси фарҳангиро таъмин мекунанд ва ба ташаккули худшиносии устувори ҷамъиятӣ мусоидат менамоянд. Арзишҳои фарҳангӣ, ки ҷузъи ҷудонашавандаи системаи иҷтимоию фарҳангӣ мебошанд, дар ташаккули намунаҳои рафтори шаҳрвандон нақши калидӣ доранд. Ин дар навбати худ ба таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ ва ҳувияти миллӣ мусоидат мекунад. Мубрам будани масъаларо Пешвои миллат эҳсос намуда, қайд мекунанд, ки: «Сиёсати фарҳангии давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон ба таҳкими рукнҳои маънавии давлатдорӣ, пешрафти тафаккури созандаву бунёдкоронаи мардум, болоравии ифтихори миллӣ ва эҳсоси ватандорӣ ҳамаи сокинони ҷумҳурӣ, пояндагии сулҳу субот ва ҳамдигарфаҳмии тамоми табақаҳои иҷтимоии аҳоли ва, дар маҷмӯъ, барои таҳкими ҳувияти миллӣ нигаронида шудааст. Тамоми тадбирҳои, ки аз ин раванд бармеоянд, ба таъмини истиқлолияти фарҳангии мамлакат мусоидат менамоянд» [59, с. 270].

Мухторияти фарҳангӣ ва худшиносии фарҳанг муҳимтарин ҷузъи низоми омилҳои мебошанд, ки ба таҳкими давлатдорӣ ва таъмини суботи низоми ҷамъиятию сиёсӣ мусоидат мекунанд. Муҳаққиқон аҳаммияти арзишҳои фарҳангии миллиро дар заминаи идоракунии самараноки равандҳои сиёсӣ, тағйири муносибатҳои иҷтимоӣ ва баланд бардоштани

сатҳи камолоти маънавии ҷомеа дуруст таъкид мекунанд. Ин мавқеъ сазовори таваҷҷуҳи махсус аст, зеро фарҳанг дар ҷанбаи васеи иҷтимоию фарҳангӣ ва рамзии худ на танҳо вазифаи хувиятро иҷро мекунад, балки дорои потенциали пурқудрати ҳамгироӣ мебошад, ки ба муттаҳидшавии гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ дар заминаи рамзҳои умумии таърихӣ фарҳангӣ мусоидат мекунад. Аз рӯйи мушоҳидаҳои А. Мухаммад ва Х. Идиев фарҳанг ва ваҳдат бо ҳам алоқаи зич доранд, зеро маҳз урфу одат, расму оин ва рамзҳои фарҳангӣ асоси ягонагии ҷамъият ва устувории сохти ҷамъиятиро таъмин медеҳанд. Эътироф намудани фарҳанг ҳамчун омил мустақил ва муҳимтарини рушди давлат имкон медиҳад, ки на танҳо ваҳдати дохилии миллат мустақкам карда шавад, балки тарҳи устувори ҳамкориҳои ҳукумат ва ҷомеа дар асоси принципҳои ягонаи маънавию ахлоқӣ таҳия карда шавад.

Дар фаъолияти системаҳои сиёсӣ субъектҳои идоракунии сиёсӣ, аз қабيلي мақомоти давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, ҷомеаи маданӣ, элитаҳо ва пешвоёни сиёсӣ нақши асосӣ доранд. Бо вучуди ин, фаъолияти онҳо метавонад ба як қатор мушкилот ва мураккабӣ дучор шавад. Мушкилоти асосӣ ва дурнамои ҳар як акторро баррасӣ кардан зарур аст.

1. Мақомоти давлатӣ. Мушкилот метавонанд коррупсия ва набудани қобилияти иҷроии амал ва фаъолияти мақомотҳои давлатӣ бошад. Новобаста аз ин, таъкидҳои ҳарлаҳзаинаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси тақвият ёфтани фаъолияти мақомоти давлатӣ мегардад. Мушкилот бо коррупсия ва идоракунии суст метавонад эътимод ба мақомоти давлатӣ ва сифати хидматрасониҳо коҳиш диҳад. Бюрократизми аз ҳад зиёд ва расмиёти мураккаби маъмурӣ метавонад қабули қарорҳо ва татбиқи сиёсатро суст кунад.

Дурнамои рушди фаъолияти онҳоро метавонем чунин баҳо диҳем: ислоҳот ва модернизатсия. Татбиқи ислоҳот ва навсозии расмиёти маъмурӣ

метавонад самаранокӣ ва шаффофияти мақомоти давлатиро беҳтар созад. Навовариҳои технологӣ. Истифодаи технологияҳои нав барои автоматикунонии равандҳо ва беҳтар кардани робита бо шаҳрвандон метавонад самаранокӣ ва дастрасии хидматҳои давлатиро беҳтар кунад. Баланд бардоштани сатҳи иштироки шаҳрвандон дар қабули қарорҳо метавонад эътимодно зиёд кунад.

2. Ҳизбҳои сиёсӣ. Дар шароити рушди сиёсии муосир мушкилоти марбут ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун субъектҳои идоракунӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунанд. Тақвияти радикализатсияи сохторҳои ҳизбӣ метавонад ба шиддат гирифтани низоъ оварда расонад, ки дар навбати худ самаранокии раванди сиёсиро коҳиш медиҳад. Ҳизбҳои сиёсӣ аксар вақт наметавонанд манфиатҳои ҳамаи гурӯҳҳои иҷтимоиро, алахусус ақаллиятҳо ва табақаҳои осебпазири аҳолиро ба таври кофӣ инъикос кунанд.

Вобастагӣ аз сармоягузори калон омили муҳимест, ки қонуният ва эътибори ҳизбҳоро зерӣ по мезанад. Ба сифати мисол фаъолияти ташкилоти террористӣ ва экстремистии Ҳизби наҳзати исломӣ оварда мешавад. Бо доштани идеологияи зиддиконституционӣ ва зиддидавлатӣ, ин созмон натавонист бомуваффақият ба системаи сиёсии Тоҷикистон ворид шавад, ки ин ба сукути воқеии он оварда расонид. Амалиёти ТЭТ ҲНИ ҳамчун механизми радикализатсияи аъзои ҷомеа, на ҳамчун субъекти самаранокӣ идоракунӣ сиёсӣ таҳассус дода шуд. Ин мисол нишон медиҳад, ки заъфи институтсионалии ҳизбҳои сиёсӣ метавонад сабабгори пайдоиш ва паҳн кардани ғояҳои радикалӣ бошад. Чунин ҳизбҳо ба субот ва амнияти давлат таҳдиди ҷиддӣ эҷод мекунанд.

Дурнамои фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун актори идоракунӣ сиёсӣ бо афзоиши фарогирӣ ва намояндагии бештари гурӯҳҳои гуногун дар системаи ҳизбӣ метавонад ба раванди одилонаи қабули қарори ҳосияти демократиҳошта ва намояндагии бештар мусоидат намояд.

3. Ҷомеаи маданӣ дар раванди идоракунии сиёсӣ ҳамчун актори асосии он дорои як қатор мушкилоти фаъолият дар шароити ташаккули низоми идоракунии сиёсии Тоҷикистон мебошад. Набудани таҷрибаи иштирок ва самаранокии фаъолияти пайваста бо мақомоти давлатӣ онҳоро аз таъсир расонидан ба раванди қабуди қарор ва тасмимҳои сиёсии идоракунии сиёсӣ мавқуф мегузорад. Набудани қобилияти тасмимгирӣ ва таъсиррасонӣ ба раванди идоракунӣ созмонҳои ҷомеаи маданияро аз таъсиррасонӣ ба сиёсат маҳдуд созад.

Олимон Ю.В. Верминенко ва Н.В. Ершов қайд мекунанд, ки «усулҳои анъанавии нест қардани фарҳангҳо дар муқовимати муосир яке аз усулҳои серталабот ба шумор меравад. Асосан онро бо нест қардани мероси фарҳангии хос медонанд, ки бевосита ба хотираи коллективӣ, миллий ва таърихӣ халқ таъсир мерасонад. Дар навбати худ, ин нишондиҳандаҳо тақвои асосии худшиносӣ ва ҳувияти миллий ба шумор мераванд. Маҳз аз ҳамин сабаб нест қардани мероси фарҳангии халқҳои алоҳида ҳамчун аслиҳаи гурӯҳҳои ифротӣ ба шумор рафта, тавассути нобудкунии ёдгориҳои фарҳангӣ онҳо ба шаъну шарафи халқҳо, арзишҳо ва ормонҳои онҳо, ки қудрати ин ё он халқро дар муқовимат ба санҷишҳои таърих инъикос мекунанд, таҷовуз мекунанд» [94, с. 112].

Сиёсати фарҳангии, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш гирифта мешавад, аз нигоҳи равиши стратегӣ ба идоракунии давлатӣ як низоми мақсаднок ва гуногунҷанбаи таъсиррасониро ифода мекунанд, ки ба муттаҳидсозии ҷомеа ва таҳкими пояҳои ҳувияти миллий нигаронида шудааст. Ин тарҳи идоракунӣ ба эътирофи фарҳанг ҳамчун манбаи асосии суботи сиёсӣ ва ҳамоҳангии иҷтимоӣ асос ёфтааст. Дар доираи ин бархурд ду бахши мукамалкунандаи ҳамдигарро муайян қардан мумкин аст: аз як тараф, тарғиби ҳамаҷонибаи арзишҳои фарҳангии миллий, ки ба таъмини суботи равандҳои сиёсӣ, ҳамоҳангсозии муносибатҳои иҷтимоӣ ва таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ нигаронида шудааст; аз тарафи дигар, барои ҳифз ва институтсионизатсияи

меъёрҳои фарҳангии миллӣ ҳамчун муҳимтарин пояҳои хувияти миллат ва иҷтимоии маънавию ахлоқии насли наврас тадбирҳо андешида мешаванд.

Таҳлили системаи муосири арзишҳое, ки дар идоракунии сиёсӣ истифода мешаванд, ба мо имкон медиҳад, ки мавҷудияти баъзе тарҳҳои рафтори сиёсиро баён кунем, ки бо хусусияти системаҳои арзишҳо дар шуури ҷамъиятӣ бартарӣ доранд. Чунин унсурҳо, аз қабيلي эътирофи расмиёти демократии ташаккули ҳокимият, тасдиқи моҳияти дунявии сохти давлатӣ, эҳтиром ба ниҳодҳои ҳокимият ва пешвои сиёсӣ ҳамчун қафилҳои рушди миллӣ, инчунин ҳифзи рамзи фарҳангии миллат, дар якҷоягӣ як фазои ягонаи идеологӣ ва рафториро ташкил медиҳанд, ки ба устувории ҷомеаи сиёсии шахсиятҳо ва устувории тамоми низомии шахсият таъсир мерасонанд.

Махсусан дар ин замина таҳлили равандҳои интиҳоботии солҳои охирро, ки дараҷаи муътадили фаъолияти сиёсиро дар байни аҳоли нишон медиҳад, зикр кардан ба маврид аст. Ин на танҳо аз камолоти фарҳангии сиёсӣ, балки дар бораи робитаи мавҷудаи байни самтҳои арзишӣ ва амалияи рафтори субъектҳои сиёсӣ низ шаҳодат медиҳад.

Яке аз самтҳои муҳими таҳлили фаъолияти сиёсии аҳоли омӯзиши механизмҳо ва ангеҷаҳои иштироки шаҳрвандон дар равандҳои сиёсӣ, аз ҷумла дар маърақаҳои интиҳоботӣ мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок дар интиҳобот ба таври ихтиёрӣ бидуни ягон шартӣ ҳатмӣ сурат мегирад, ки ин аз афзалияти принципи баёни озодии ирода шаҳодат медиҳад. Дар ин тарҳ ангеҷаи асосии фаъолияти интиҳоботӣ таъсири арзишҳои устувори сиёсӣ мебошад, ки дар байни онҳо масъулияти шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ ҳамчун танзимгари дохилии рафтор аҳаммияти хосса пайдо мекунад. Маҳз ҳамин низомҳои арзишҳо, ки натиҷаи иҷтимоӣ ва сиёсӣ мебошанд, дар таъмини иштироки пурмазмун ва масъулиятноки шаҳрвандон дар равандҳои ташаккули ҳукумат нақши ҳалкунанда мебозанд. Дар заминаи таҷрибаи байналмилалӣ қайд карда мешавад, ки тарҳҳои мавҷуданд, ки иштироки ҳатмӣ дар интиҳоботро дар назар доранд ва дар сатҳи қонунгузорӣ

муқаррар шудааст. Ба эътиқоди баъзе аз муҳаққиқон, аз ҷумла А.В. Малко ҳамчун воситаи ҳавасмандгардонии қонунии фаъолияти сиёсӣ ва баланд бардоштани дараҷаи интизоми интиҳобкунандагон баромад карда метавонад. А.В. Малко қайд мекунад, ки: «Низоми интиҳоботи як қатор кишварҳо барои иштирок накардан дар интиҳобот мучозот пешбинӣ намудааст. Ба катори чунин кишварҳо Австрия, Австралия, Аргентина, Белгия, Бразилия, Юнон, Эквадор, Италия, Перу, Сингапур, Туркия, Покистон дохил мешаванд. Дар аксари ин кишварҳо барои бори аввал иштирок накардан муҳокимаи расмӣ ҷамъиятӣ ва ҷарима пешбинӣ карда мешавад. Масалан, ҳаҷми ҷарима дар Аргентина аз 20 то 200 доллари амрикоиро ташкил медиҳад» [111, с. 265].

Е.Ю. Бикметов қайд мекунад, ки: «Фарҳанги идоракунии на танҳо истифодаи техникаи идоракунии, инчунин маҷмуи муқаррароти ба низомҳои идоракунии ва кормандон пешниҳодшавандаро низ дар бар мегирад, ки онҳо бо меъёру принципҳои ахлоқи ҷамъиятӣ, ҳуқуқ, эстетика ва этика вобаста мебошанд. Дар ин маънӣ дарки фарҳанги идоракунии ҳамчун зарурати таърихан ташаккулёфтаи истифодаи чунин усулу василаҳоест, ки тавассути онҳо идорашавандагии равандҳои иҷтимоӣ таъмин карда мешаванд» [21, с. 108].

Фарҳанги идораи сиёсӣ, ки аз ҷониби Пешвои миллат дар заминаи ҳалли муноқишаи шахрвандӣ дар Тоҷикистон ҷорӣ шудааст, намунаи равшани татбиқи тамоми доираи дастурҳои арзишӣ мебошад, ки барқарории муносибатҳои созанда ва назорати раванди гуфтушуниро таъмин менамояд. Як ҷузъи муҳимми ин раванд унсурҳое чун таҳаммулпазирии сиёсӣ, мазҳабӣ ва иҷтимоӣ буданд, ки ба муваффақияти раванди музокироти тоҷикон таъсири ҳалкунанда доштанд. Ин арзишҳо заминаи ташаккули фазои эҳтироми мутақобила ва созиш гардиданд, ки имкон доданд субот ба даст оварда шавад ва аз авҷгирии минбаъдаи низоъ пешгирӣ карда шавад. Дар ин замина бояд гуфт, ки маҳз ҳамин фарҳанги идоракунии дар ба эътидол

овардани вазъият, таъмини мувозинати манфиатҳои сиёсии гурӯҳҳои мухталифи ҷомеа нақши муҳим бозид.

Рушди сиёсии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ба далели роҳ ба сӯйи ҷомеаи демократӣ ва мутамаддин ва иқдомоти воқеии ҳукумат барои таҳкими амудии қудрат ва эҷоди як низоми мутамаркази идоракунӣ нигаронида шудааст, бо ҳам мувофиқат мекунад. Дар шароити рушди босуръат дар Тоҷикистон низоми возеҳи сохтори сиёсӣ вучуд дорад, ки ба субот ва идоракунии муассир нигаронида шудааст. Вале дар баробари ин ғайолияти шаҳрвандӣ ва ба равандроҳи ҷамъиятӣ ҷалб намудани оммаро ғайолони инкишоф додан зарур аст.

Бе вусъати минбаъдаи институтҳои демократӣ ва фароҳам овардани шароит барои иштироки ҳамаатарафаи шаҳрвандон дар раванди қабул ва иҷрои қарорҳои сиёсӣ ҳаёти сиёсии мамлакат имконнопазир аст. Бояд таъкид кард, ки набудани рушди дурусти муносибатҳои идоракунӣ дар ҳама сатҳҳо – аз давлат то идоракунии институтсионалӣ – метавонад монеаи ҷиддӣ дар роҳи рушди равандроҳи демократӣ гардад. Ин ба истифодаи самарабахши неруи сиёсии омма монеъ шуда, дар навбати худ имкони ташаккул ва амалисозии ташаббусҳои сиёсиро, ки ба рушди Тоҷикистон ва ҷомеаи он нигаронида шудааст, маҳдуд мекунад.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар интиҳои баррасии масъалаи хусусиятҳои асосии акторҳои идоракунии сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳатҳои зеринро метавон чунин хулоса намуд:

Идоракунии сиёсӣ ҳамчун система дар худ маҷмуи унсурҳои ба ҳам алоқаманд ва ба ҳам таъсиррасонро муттаҳид мекунад, ки боиси самарабахшии раванду ҳодисаҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ ҷамъиятӣ мегардад. Нуқтаи дигарро дар хулоса бояд таъкид дод, ки идоракунии сиёсӣ бо идоракунии давлатӣ як доништа намешавад. Аксаран идоракунии давлатиро ядрои идоракунии сиёсӣ меноманд ва дар маҷмӯи идоракунии сиёсӣ аз идоракунии давлатӣ бо ҷиҳатҳои зерин фарқ мекунад: якум, онҳо вобаста ба сатҳи фарогирӣ мувофиқат намеkunанд. Дар ин ҷо метавон қайд кард, ки идоракунии сиёсиро ҳамчун вазифаи ҳокимияти сиёсӣ баррасӣ намоем. Аз ин нигоҳ идоракунии сиёсӣ аз нигоҳи субъектҳо нисбат ба идоракунии давлатӣ васеътар аст. Дар ин ҷо идоракунии давлатӣ як ҳолати махсуси идоракунии сиёсӣ мебошад, ки давлат ҳамчун субъекти сиёсат вазифаи ҳокимияти сиёсиро амалӣ мекунад. Сониян, онҳо дар самти фарогирии таркиботи унсурҳои ҷамъиятӣ тафовут доранд. Идоракунии давлатӣ аз давлат ба ҷомеаи маданӣ ва шаҳрванд равона мегардад, идоракунии сиёсӣ аз шаҳрванд ба ҷомеаи маданӣ ва давлат равона мегардад. [1–М].

Идоракунии сиёсӣ раванди идоракунии ҷомеа ва зерсистемаи сиёсии он мебошад, ки аз ҷониби субъектҳо ва институтҳои сиёсӣ амалӣ карда мешавад. Таркиби субъективии идоракунии сиёсӣ, хусусияти қабул ва иҷрои қарорҳои сиёсӣ, дараҷаи иштироки субъектҳои сиёсии давлатӣ ва ғайридавлатӣ ба ин раванд, бюрократизм, вобастагии инкишофи ҷомеаи демократӣ аз интиҳобшудагон (яке аз онҳое, ки мавриди муҳокима қарор

гирифтаанд) дар муайяннамоии хусусиятҳои идоракунии сиёсӣ аҳамияти аввалиндараҷа доранд. [2–М].

Дар идоракунии сиёсии муосир тамоюли кам кардани нақши усулҳои маъмурӣ ва меъёрӣ мушоҳида мешавад. Ин раванд бо даст кашидан аз технологияҳое, ки ба зӯроварии ҳукукии мустақим асос ёфтаанд, тавсиф карда мешавад. Ин бо самаранокии нокифояи онҳо дар шароити муҳити мураккаб ва динамикии сиёсӣ вобаста аст. Дар чунин шароит, субъектҳои идоракунӣ маҷбур мешаванд, ки ба воситаҳои равишҳои алтернативие, ки стратегияҳои ташаккули эътимод, эътиқод ва ҳавасмандкуниро дар бар мегиранд, муроҷиат кунанд. Ин усулҳо асоси технологияи сиёсиро ташкил медиҳанд. Технологияи мазкур маҷмуи усулҳост, ки ба ноил шудан ва нигоҳ доштани қудрат нигаронида шудаанд. Истифодаи самаранокии ин технология аз субъектҳои идоракунӣ фаҳмиши амиқи на танҳо равандҳои сиёсӣ, балки илми идоракунӣ ва инчунин фарҳанги ҷаҳолияти идоракуниро талаб мекунад. Ҳамин тариқ, идоракунии муваффақи сиёсӣ дар шароити муосир муносибати маҷмуиро дар бар мегирад, ки ҳам усулҳои анъанавӣ ва ҳам инноватсионии таъсиррасонӣ ба ҷомеаро дар худ фарогир аст [3–М].

Актори идоракунии сиёсӣ унсури асосии низом, раванд ва татбиқи идоракунии сиёсӣ ба ҳисоб мераванд. Раванди ташаккул ва таназзули идоракунии сиёсӣ, самаранокии он ва нақши он дар ҳал ва танзими муносибатҳои муҳимми ҷамъиятӣ ва равандҳои гуногуни сиёсии ҷомеа аз хусусиятҳои ҷаҳолият ва дараҷаи зоҳиршавии қори онҳо вобастагии калон дорад [4–М].

Таҳкими системаи самаранокии идоракунии давлатӣ ҷанбаи асосии тақмили институтсионалие мебошад, ки дар навбати худ ба рушди устувори кишвар таъсири назаррас мерасонад. Дар шароити тағйирёбии глобалии равандҳои иҷтимоию иқтисодӣ, ҳалли бомуваффақияти вазифаҳои минбаъда ташкили системаи самаранокии танзими давлатиро талаб мекунад, ки ба истифодаи мутавозини усулҳои мустақим ва ғайримустақими таъсиррасонӣ

асос ёфтааст. Шаффофият ва ҳисоботдиҳии фаъолияти институтҳои давлатӣ ҳамчун омилҳои бунёдии мусоидат ба рушди пешгирикунанда, саноатӣ ва инноватсионии иқтисодиёти миллий амал мекунад [5-М].

Барои системаи сиёсии Тоҷикистон ва раванди инкишофи сиёсии он муайян намудани самаранокии идоракунии сиёсӣ аҳамияти аввлиндараҷаро соҳиб мебошад. Барои дарки пурраи мафҳуми самаранокӣ мавқеи асосиро категорияи «мақсад»-ҳо муҳим аст. Самаранок гардонидани идоракунии сиёсӣ ҳолате эътироф карда мешавад, ки бояд ба амал бароварда шавад. Ба амал баровардани мақсад ифодаи самаранок гардонидани идоракунии сиёсӣ буда метавонад. Самаранокӣ аз дараҷаи иҷрошавандагии мақсадҳо бармеояд. [6-М].

Идоракунии самаранок дар Тоҷикистон равандест, ки дар доираи он субъектҳои идоракунии сиёсӣ дар қонеъ гардонидани ниёзҳо ва манфиатҳои ҷамъиятии шаҳрвандон ба натиҷаҳои беҳтарин ноил мегарданд. Ин раванд тавассути тақсимои оқилона ва истифодаи захираҳои сиёсӣ сурат мегирад. Ҳамин тариқ, самаранокии идоракуниро метавон ҳамчун нишондиҳандаи асосии муваффақияти татбиқи ҳадафҳо ва вазифаҳои стратегӣ, ки ба таъмини рушди иҷтимоию иқтисодии давлат равона шудаанд, баррасӣ кард. Арзёбии самаранокии идоракунӣ таҳлили дараҷаи расидан ба ҳадафҳои гузошташуда, инчунин самаранокии истифодаи захираҳои дар раванди татбиқи вазифаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ иштирокдоштаро дар бар мегирад. Дар ин замина, бояд ба назар гирифт, ки самаранокии идоракунӣ падидаи мураккабе мебошад, ки ҳам нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва ҳам сифатиро дар бар мегирад. Бояд қайд кард, ки идоракунии самаранок на танҳо ба даст овардани натиҷаҳои мушаххас, балки фароҳам овардани шароит барои рушди устувори ҷомеаро дар бар мегирад. Ин аз субъектҳои идоракунии сатҳи баланди салоҳият, тафаккури стратегӣ ва қобилияти мутобик шудан ба шароити тағйирёбандаи муҳити берунаро талаб мекунад. Дар маҷмӯъ, идоракунии самаранок дар

Тоҷикистон омили муҳимест, ки сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар ва сифати зиндагии шаҳрвандони онро муайян мекунад [7–М].

Барои Тоҷикистони муосир ташаккули системаи нави идоракунӣ ва муайян намудани хусусиятҳои тақмили ташаккули он аҳамияти зиёд дорад. Он дар асосҳои махсус ташкил ёфтааст. Мавриди зикр аст, ки дар ташаккули системаи идоракунӣ давлатӣ таҳия ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти бузурги назариявӣ ва амалию сиёсиро касб намудааст. Дар он асосҳои системаи идоракунӣ давлатӣ инъикоси арзишӣ ва меъёрии хешро пайдо намудаанд. Дар ибтидо асосҳои сохтори конститутсионии Тоҷикистон мавриди таваҷҷуҳ қарор мегиранд. Дикқати асосӣ ба моҳияти Давлати Тоҷикистон, ба хосиятҳои асосӣ - соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва унитаризми он дода мешавад. Тоҷикистон мақсади бунёди ҷомеаи иҷтимоиро ба миён гузоштааст. Таҷзияи ҳокимият, ки асоси ташаккули низоми самаранок ва мутамаддини идоракунӣ давлатӣ аст, ба таври васеъ ифодаи ҳуқуқи худро ёфтааст. [8–М].

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

- натиҷаҳои таҳқиқот, ки таҳлили амиқи мафҳум ва моҳияти идоракунӣ сиёсиро фаро мегирад, имкон медиҳад, ки дарки пурраи механизмҳои муосир ва асосҳои институтсионалии раванди идоракунӣ таҳия гарданд. Онҳо барои танзими ҷанбаҳои назариявӣ, ки вижагиҳои идоракунӣ сиёсиро дар шароити ташаккул ва рушди институтҳои давлатӣ дар Тоҷикистон инъикос мекунанд, ҳамчун дурнамо хизмат менамоянд. Тавсифи муфассали натиҷаҳои бадастомада ба мо имкон медиҳад, ки ҷузъҳои асосӣ ва муносибатҳои дохили системаи идоракуниро равшан созем. Он заминаҳои истифодаи минбаъдаи донишхоро ташаккул ва рушд медиҳад;

- натиҷаҳои таҳқиқот ба ғанӣ гардонидани дастгоҳи назариявии соҳаи сиёсатшиносӣ ва идоракунӣ давлатӣ мусоидат мекунанд. Аввал, муаллифи рисола ба зимни омӯзиши ҳамаҷонибаи моҳияти идоракунӣ сиёсӣ равишҳои нав ва тавсияҳои методологиро ба миён мегузорад, ки онҳоро барои таҳлил ва тафсири равандҳои идоракунӣ истифода бурдан мумкин аст. Сониян, ҳулосаҳои назариявии таҳқиқи диссертсионӣ метавонад ба амалияи фаъолияти идоракунӣ мақомоти давлатӣ ворид карда шавад. Дониши

бадастомада дар бораи сохтор ва вазифаҳои субъектҳои асосии идоракунии сиёсӣ ба мо имкон медиҳад, ки тарҳҳои идоракуниро ба шароити воқеии фаъолияти сохторҳои давлатӣ мутобиқ созем. Сеюм, асосҳои назариявии менечменти сиёсӣ, ки дар рисола баён шудаанд, метавонанд барои таҳияи санадҳои нави меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои стратегӣ ҳамчун дастурамал хизмат кунанд;

- натиҷаҳои таҳқиқи диссертатсионӣ ба мо имкон медиҳанд, ки сохтори сиёсии мамлакатро муфасссал муайян намуда, субъектҳои асосӣ – мақомотҳои давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва дигар институтҳои ҷомеаи маданӣ муайян кунем. Таъкид карда мешавад, ки тарҳҳои назариявии бадастомада барои аниқ кардани нақш ва вазифаҳои ҳар як иштирокчии система истифода шаванд, ки ин ба дақиқтар муайян кардани саҳми онҳо дар раванди идоракунии сиёсӣ мусоидат мекунад;

- дар асоси маълумоти таҷрибавии таҳқиқот бояд системаи меъёрҳои миқдорӣ ва сифатӣ тартиб дода шавад, ки дараҷаи самаранокии идоракуниро инъикос мекунад. Ин меъёрҳо метавонанд нишондиҳандаҳои суръати қабули қарорҳо, шаффофияти равандҳо, дараҷаи иштироки намоёндагӣҳои иҷтимоӣ ва ҷомеаи маданӣ, инчунин мутобиқшавии механизмҳои идоракунии ба ҷолишҳои берунӣ ва дохилӣ бошанд:

- зарур аст, ки марказҳои омӯзишӣ ва таҳлилӣ дар назди мақомоти идоракунии сиёсӣ ҳар чи зудтар ва бештар ташаккул ёбанд. Онҳо вазифадор карда шаванд, ки масъалаҳои эҳтимолии инкишофи сиёсиро пешбинӣ намуда, барои идораи самараноки онҳо пешниҳодоти мушаххас иброздоранд;

- дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон акторҳои идоракунии сиёсиро зарур аст, ки ба моҳият ва хосиятҳои давраи инкишоф ва имкониятҳои он така намуда, низоми махсуси гузориш ва ҳалли масъалаҳоро пайдо намоянд. Аз ин хотир, дар доираи манфиатҳои миллию давлатӣ фаъолият намудани акторҳои идоракунии сиёсӣ аҳаммияти зиёд пайдо менамоянд.

ФЕҲРИСТИ МАНБАЪҶО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

I. Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ

1. Барномаи ислоҳоти хизмати давлатии Тоҷикистон // Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2007, №448 [Захираи электронӣ] URL: https://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=31582 (санаи мурочиат: 04.03.2023)
2. Консепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 июли соли 2015 №522 [Захираи электронӣ] URL: https://ldc.tj/?page_id=2630 (санаи мурочиат: 15.03.2023)
3. Консепсияи ислоҳоти хизмати давлатии Тоҷикистон // Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2007 №289 [Захираи электронӣ] URL: https://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=31313&conttype=5 (санаи мурочиат: 15.03.2023).
4. Консепсияи тақмили сохтори идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 сентябри соли 2008 №541 [Захираи электронӣ] URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=120038 (санаи мурочиат: 12.10.2023).
5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: – Душанбе: “Нашриёти Ганҷ”, 2016. – 135 с.
6. Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 майи соли 2001 № 28 [Захираи электронӣ] URL: <https://mmk.tj/content/қонуни-конституционии-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-ҳукумати-ҷумҳурии-тоҷикистон> (санаи мурочиат: 12.10.2023).
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон». [Манбаи электронӣ] URL: <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-тарбияи-ватандӯстии-шаҳрвандон> (санаи мурочиат: 04.03.2023)

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» [Захираи электронӣ] URL: <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-хизмати-давлатӣ> (санаи мурочиат: 04.03.2023);

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 ноябри соли 1998, № 680 / Қонуни ҚТ аз 8.08. 2015 с., № 1209; аз 19.07.2019 с., №1643 [Захираи электронӣ] URL: <https://mmk.tj/content/дар-бораи-хизбҳои-сиёсӣ> (санаи мурочиат: 04.03.2023).

10. Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2006 №1713 [Захираи электронӣ] URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=27247 (санаи мурочиат: 01. 01. 2024 с.).

11. «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» [Захираи электронӣ] URL: https://okd.tj/wp-content/uploads/2021/10/strategiyai_millii_rushdi_cht_baroi_davrai_to_soli_2030.pdf (санаи мурочиат: 01. 01. 2023 с.).

12. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи системаи мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 4 июли соли 2002 №853.

13. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тақмили сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 30 ноябри соли 2006 №6.

14. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тақмили сохтори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 19 ноябри соли 2013 №12.

II. Китобҳо, монографияҳо

15. Айнӣ С. Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро. Куллийет.Қ. 14 [Матн] / С. Айнӣ. -Душанбе: Матбуот, 2005. – 270 с.

16. Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель. - М.: АСТ, 2022. – 360 с.
17. Атаманчук Г.В. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика. Монография [Текст] / Г.В. Атаманчук. – М.: РАГС. 2004. – 272 с.
18. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: учебник [Текст] / Г.В. Атаманчук. - М.: Издательство «Омега Л», 2010. - 525 с.
19. Базилев Н.И., Гурко.С.П., Базылова М.Н. Экономическая теория [Текст] / Н.И. Базилев, С.П. Гурко, М.Н. Базылова. - М., 2003. – 671 с.
20. Батчиков С.А., Глазьев С.Ю. Эффективность государственного управления ред [Текст] / Пер. с. англ. - М., 2007. – 846 с.
21. Бикметов Е.Ю., Лукьянов А.В. Духовная культура личности, общности, социальной организации. Монография [Текст] / Е.Ю. Бикметов, А.В. Лукьянов. – Уфа: УГАТУ, 2014. – 142 с.
22. Василенко И.А. Административное управление в странах Запада: США. Великобритания. Франция. Германия [Текст] / И.А. Василенко. – М., 2001. – 200 с.
23. Вебер М. Политика как призвание и профессия [Текст] / М. Вебер //Избр. произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
24. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма [Текст] / М. Вебер. – М., 2021. – 352 с.
25. Вильсон В. Государство. Прошлое и настоящее конституционных учреждений [Текст] / В. Вильсон. – М., 1905. 569 с.
26. Государственная политика [Текст] / под ред. А. И. Соловьева. - М.: Изд-во МГУ, 2012. – 544 с.
27. Грейсон Д. К. Американский менеджмент на пороге XXI века [Текст] / Пер. с англ. – М., 2016. – 237 с.
28. Громогласова Е.С. Теория и практика политического управления в Европейском союзе [Текст] / Е.С.Громогласова. - М., 2009. – 116 с.

29. Гуторова А.Л. Система государственного управления: В 5 кн. Кн 2. Государство и политика [Текст] / А.Л. Гуторова. - М.: ГУУ, 2000. – 212 с.
30. Загладин Н.В. Механизм политический // Политическая энциклопедия [Текст] / Н.В. Загладин / В 2 т. – М., 1999. – Т. 2. – 700 с.
31. Зими́на В.Д., Бори́сов Н.А. Политическое управление [Текст]: учебник. / В.Д. Зими́на, Н.А. Бори́сов. – М.: РГГУ, 2008. – 368 с.
32. Зокиров Г. Н. Донишномаи сиёсӣ. Иборат аз се ҷилд. Ҷилди 3. [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2015.
33. Зокиров Г. Н. Ҳокимияти сиёсӣ: тавоноӣ, тақсирот ва самаранокии он [Матн] / Г. Н. Зокиров. - Душанбе, 2013. – 174 с.
34. Зокиров Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Иборат аз се ҷилд. Ҷ. 2 [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2015. – С. 220 – 221.
35. Зокиров Г.Н. Донишномаи сиёсӣ. Иборат аз се ҷилд. Ҷ.1. [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2015. – С. 429.
36. Зокиров Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷ. 2. [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2019. – 684 с.
37. Зокиров Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷ.1 [Матн] / Г. Н. Зокиров. – Душанбе, 2019. – 648 с.
38. Зокиров Г.Н. Системаи сиёсӣ: масъалаҳои рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2011. – 352 с.
39. Имомов А.И. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Нашри чорум бо тағйироту иловаҳо [Матн] / А.И. Имомов. – Душанбе: Офсет Империял, 2017. – 760 с.
40. Канунников А.А. Гражданское общество: опыт стран Европейского союза и России. Монография [Матн] / А.А.Канунников. - М., 2017. - 268 с.
41. Козырев Г.И. Политология: Учебное пособие. [Текст] / Г.И. Козырев. – М.: ИД «Форум»: ИНФРА-М, 2010. – 367 с.

42. Краснов Б.И., Авцинова Г.И., Сосина И.А. Политический анализ, прогноз, технологии. Учебное пособие [Текст] / Под общ. ред. В.И. Жукова. - М.: Изд-во МГСУ, 2002. – 250 с.
43. Купряшин Г.Л. Основы государственного и муниципального управления [Текст] / Г.Л. Купряшин. - М., 2015. – 500 с.
44. Майкл М., Майкл А., Франклин Х. Основы Менеджмента [Текст] / пер. с. англ. Л. И. Евенко.- М.: Дело, 2019.- 700 с.
45. Маркс К. Капитал [Текст] / – Т.1, кн.1 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т.23.
46. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы Менеджмента [Текст] / пер. с. англ. Л. И. Евенко. - М.: Дело, 1997.– 492 с.
47. Муллоев, Д. М. Назарияи идораи давлатӣ [Матн] / Д.М. Муллоев. – Душанбе, 2013. – 255 с.
48. Мухаев, Р.Т. Система государственного и муниципального управления: учебник для студентов вузов [Текст] / Р.Т. Мухаев. - М.: ЮНИТИ, 2007. – 575 с.
49. Низомулмулк. Сиёсатнома [Матн] / Низомулмулк. – Душанбе: Адиб, 1989. - 200 с.
50. Осборн, Д., Гэблер Т. Переосмысливая управление. Как дух предпринимательства трансформирует публичный сектор [Текст] / Пер. с англ. - М., 2012. – 405 с.
51. Платон. Полное собрание сочинений в одном томе [Текст] / Платон. – М.: Издательство АЛЬФА-КНИГА, 2018. – 1311 с.
52. Политическая энциклопедия [Текст] / В 2 т. Т. 2. - М.: Мысль, 1999. – 750 с.
53. Пушкарёва, Г. В. Политический менеджмент. Учеб.пособие [Текст] / Г. В. Пушкарёва. – М.: Дело, 2002. - 365 с.
54. Пушкарёва, Г.В. Политический менеджмент [Текст] / Г.В. Пушкарёва. - М., 2022. - 326 с.

55. Пушкарева, Г. В. Политический менеджмент: учебник и практикум для академического бакалавриата [Текст] / Г. В. Пушкарева. — М.: Издательство Юрайт, 2014. - 365 с.
56. Раззоков Б. Ӳ. Идораи давлатӣ дар Ӣумхурии Тоҷикистон: проблемаҳои ҳуқуқии назария ва амалия [Матн] / Б.Ӳ. Раззоков. – Душанбе, 2007. – 236 с.
57. Раззоков Б. Ӳ. Идораи давлатӣ дар Ӣумхурии Тоҷикистон: проблемаҳои ҳуқуқии назария ва амалия [Матн] / Б.Ӳ. Раззоков. – Душанбе, 2007. – 236 с.
58. Раззоков, Б.Ӳ. Государственная администрация Таджикистана на рубеже веков: правовые аспекты развития [Текст] / Б.Ӳ. Раззоков. – Душанбе, 2011. – 232 с.
59. Раҳмон, Э. Уфуқҳои истиқлол [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Ганҷ Нашриёт, 2018. – 436 с.
60. Раҳмон, Э. Чехраҳои мондагор [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе, 2016. – 364 с.
61. Сирота Н. М., Мохоров Г. А. Субъекты политики [Текст] / Н. М. Сирота, Г. А. Мохоров. – СПб., 2009. - 145 с.
62. Слуцкого, Е.Г. Ювенология и ювенальная политика в XXI веке. Опыт междисциплинарного комплексного исследования [Текст] / Е.Г. Слуцкого. – СПб.: Знание, 2004. – 733 с.
63. Сморгунов, Л.В. Государственное управление и политика [Текст] / Под. ред. Л.В. Сморгунов – СПб, 2002. – 564 с.
64. Сморгунов, Л.В. Политические сети: теория и методы анализа [Текст] / Л.В. Сморгунов, А.С. Шерстобитов. – М.: Аспект Пресс, 2014. – 320 с.
65. Сморгунов, Л.В. Рациональный выбор в политике и управлении [Текст] / Л.В. Сморгунов. – СПб, 1998. – 334 с.

66. Сморгунов, Л.В. Современная сравнительная политология [Текст] / Л.В. Сморгунов. - 2-е изд., испр. и доп. - М, 2018. - 417 с.
67. Соловьев А. И. Государственная политика [Текст] / А. И. Соловьева. - М.: Издательство «Аспект Пресс», 2018. - 480 с.
68. Соловьев А. И. Политология. Новый лексикон [Текст] / Под ред. А.И. Соловьева. - М.: Издательство. «Аспект Пресс», 2023. - 432 с.
69. Соловьев А.И. Политология: политическая теория, политические технологии: учебник для студентов вузов. - 2-е изд [Текст] / А.И. Соловьёв. - М.: Аспект Пресс, 2008 - 575 с.
70. Таҳаввулоти конститутиони Тоҷикистони соҳибистиқлол [Матн]: – Душанбе, 2019. – 267 с.
71. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента [Текст] / Ф. Тейлор. – М., 1991. – 104 с.
72. Тетчер М. Искусство управления государством. Стратегия для меняющегося мира [Текст] / М. Тетчер. // Пер. с англ. – 8 –е изд. - М.: Альпина Паблишер, 2022. – 504 с.
73. Тощенко Ж. Т. Политическая социология. Учебник для вузов [Текст] / Под ред. чл.- корр. РАН Ж.Т. Тощенко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 495 с.
74. Управление – это наука и искусство [Текст] / А.Файоль, Г.Эмерсон, Ф.Тэйлор, Г.Форд. – М., 1992. – 351 с.
75. Усмонзода Х.У. Амалияи ҷомеасозӣ ва муосирӣ [Матн] / Х.У. Усмонзода. – Душанбе, 2020. – 212 с.
76. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷ. 1. [Матн]. – Душанбе, 2008. – С. 536.
77. Философская энциклопедия. В 5-х т. Т.5. [Текст] / Под ред. Ф. В. Константинова. - М.: Советская энциклопедия, 1970. – С. 290
78. Франс П. Современная республика [Текст] / П. Франс. – М., 1962. – 342 с.

79. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек [Текст] / Пер. с англ. М.Б.Левина. – М., 2010. – 588 с.
80. Хидирзода М.У. Интихобот ва таъмини ҳамгирии иҷтимоӣ дар ҷомеа [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2021. – 144 с.
81. Хидирзода М.У. Интихобот ҳамчун василаи таъсиси ниҳоди президентӣ дар Тоҷикистон [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2021. – 126 с.
82. Хидирзода М.У. Ҷанбаи аксиологӣ дар омӯзиши масъалаҳои амнияти миллӣ [Матн] / М.У. Хидирзода. – Душанбе: “Империял-Групп”, 2020. – 100 с.
83. Хидирова М.У. Сарварӣ дар низоми идоракунии сиёсӣ [Матн] / М.У. Хидирова. – Душанбе, 2011. – 64 с.
84. Шабров О.Ф. Политическое управление: проблема стабильности и развития [Текст] / О.Ф. Шабров. – М.: 1997. – 200 с.
85. Ясперс К. Смысл и назначение истории [Текст] / К. Ясперс / Пер. с нем. – М., 1991. – 527 с.

III. Мақолаҳои илмӣ

86. Абдуллозода Н.А. Ислоҳоти низоми мақомоти қонунгузор [Матн] / Н.А. Абдуллозода // Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаққул ва рушд. Ҷ. 2. – Душанбе, 2021. – С.154-155.
87. Абдулҳақов М.М. Идоракунии сиёсӣ: моҳият ва хусусиятҳои асосии он дар ҷомеа [Матн] / М.М. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2019. – №1. – С. 258 – 263.
88. Аксенова О.В. Изменение роли политического субъекта: агент или актор? (на примере эколоитической сферы) [Текст] / О.В. Аксенова // Публичное пространство, гражданское общество и власть: опыт развития и взаимодействия / Отв. ред. А.Ю. Сунгуров. - М., 2008. С. 181-193.

89. Асламзода Н. Идоракунии давлатӣ ва низоми бюрократӣ [Матн] / Н. Асламзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, 2019 № 6. – С. 317 – 320.
90. Баранов И.Н. Новый государственный менеджмент: эволюция теории и практики применения [Текст] / И.Н. Баранов // Российский журнал менеджмента. Том 10. № 1, 2012. – С. 51-64.
91. Баротзода Ф. Ҷойгоҳи дин дар давлати дунявӣ [Матн] / Ф. Баротзода // Хусусиятҳои равандро ва характерҳои сиёсӣ-идеологии исломи муосир ва масъалаи рушди давлатдорӣ милли. – Душанбе, 2015. – С. 15-23.
92. Буренко В.И. Газетно Моска. У истоков теории политического класса [Текст] / В.И. Буренко // Вестник Национального института бизнеса. Вып. 6. - М.: Национальный институт бизнеса, 2008. – С. 107 – 118.
93. Балынская Н. Р. Группы как субъекты политического процесса [Текст] / Н. Р. Балынская // Социум и власть № 1 (21) 2009. – С. 55 – 58.
94. Верминенко Ю.В., Ершов Н.В. Культурная безопасность общества и государства и ее основные угрозы [Текст] / Ю.В. Верминенко, Н.В. Ершов // Управленческое консультирование. 2017. - №12. – С.111-119.
95. Вилков А.А. Политическое управление и гражданское общество в современной России [Текст] / А.А. Вилков // Известия Саратовского университета. Т. 10. Сер. Социология. Политология, вып. 4, 2010. – С. 62 – 70.
96. Государственное и муниципальное управление [Текст] // Ученые записки СКАГС. 2006. Вып. № 1. – С. 132-143.
97. Кислицын С.А., Старостин А.М. Эффективность деятельности государственной власти и управления: критерии, оценки, анализ состояния, пути повышения (элитологический аспект) [Текст] / С.А. Кислицын, А.М. Старостин. - Ростов н/Д., 2005. – С. 174-179.
98. Дубатова Т.Е. Роль прогнозирования в политическом управлении [Текст] / Т.Е. Дубатова // Политическое управление. - М.: Изд-во РАГС, 1998. - С. 15 - 23

99. Криворотова Г. А. Перспективы развития партисипативных отношений в политическом управлении современной России [Текст] / Г. А. Криворотова // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки, 2011. – С. 202 - 210.

100. Кузич А.Е. Политическое управление и развитие российского федерализма [Текст] / А.Е. Кузич // Россия. Политические вызовы XXI века. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 76-81.

101. Мирзоян В.А. Управление как предмет философского анализа [Текст] / В.А. Мирзоян // Вопросы философии. 2010. № 4. – С. 35 – 47.

102. Моска Г. Правящий класс. Церкви, партии, секты / Пер. с англ. и примеч. Т.Н. Самсоновой // Социологические исследования. – 1994. № 10. – С. 187-198

103. Муҳаммад А., Идиев Х. Ҷанбаҳои назариявӣи методологии ташаккули падидаи ваҳдатгарой дар ҷомеа (таҷрибаи Тоҷикистон) [Матн] / А. Муҳаммад, Х. Идиев // Ваҳдати миллӣ ва пешрафти ҷомеа. – Душанбе, 2017. – С. 35 - 46.

104. Перевезенцева, Ю.А. Политическое управление и базовые управленческие функции государства [Текст] / Ю.А. Перевезенцева // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология 22 (4), 2016. – С. 164-171.

105. Ринген С. Распределительная теория экономической демократии [Текст] / С. Ринген // Логос. - 2004. - № 2 (42) - С. 113-136.

106. Самсонова, Т. Н. Концепция «правлящего класса» Г. Моски [Текст] / Т. Н. Самсонова // Социологические исследования. 1994. №10. – С. 176-187.

107. Сковиков, А.К. М. Гаэтано об акторах политического управления и власти [Текст] / А.К. Сковиков // PolitBook №4, 2012. – М. 2012. – С. 104-115.

108. Холдоров, О. Н. Соотношение категорий «Актор» и «Субъект», «Участник», «Агент» в политической теории [Текст] / О. Н. Холдоров // Вестник Поволжского института управления. Политологические науки. 2016 №4 (55). - С. 128 -132.

109. Ятимов, С. Пойтахти давлат ва истиқлоли миллат [Матн] / С.С. Ятимов // Илм ва ҷомеа. Маҷаллаи академии илмию оммавӣ № 5 (27), соли 2021.

V. Диссертатсия ва авторефератҳо

110. Калинин А.А. Система политического управления трансформирующейся России: теоретико-прикладной анализ [Текст]: дисс. на соис. уч. степ. док. полит. наук по спец. 23.00.02 - политические институты, политические процессы и технологии / А.А. Калинин. – М., 2006. – 164 с.

111. Комилбек А. Ё. Низоми идоракунии сиёсӣ: ҷанбаҳои назариявӣю методологӣ ва амалии он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]: дисс. барои дарёфти дараҷаи д.и.с. аз рӯйи их. 23.00.02 – Ниҳодҳо, раёандҳо ва технологияҳои сиёсӣ / А. Ё. Комилбек. – Душанбе, 2022. – 326 с.

112. Костенко Ю.В. Совершенствование политического управление в условиях реформирования российского общества [Текст]: автореф... канд. полит. наук 23.00.02 / Ю.В. Костенко. – Краснодар, 2010. – 27 с.

113. Мелехин И.В. Внутренний вооруженный конфликт как субъект политического управления [Текст]: дис. ... канд. полит. наук 23.00.02 / И.В.Мелехин. – М.: 2008. – 231 с.

114. Мугулов Ф. К. Безопасность личности в современной России: социально-институциональный анализ [Текст]: дис. ...док. социол. наук 22.00.04 / Ф.К.Мугулов. – М., 2004. – 271 с.

115. Сергеев С.Г. Становление гражданского общества в России: историко-политологический анализ: Дис... ... канд. полит. наук. - - Саратов, 1999. – 170 с.

116. Сергеев С.Г. Становление гражданского общества в России: историко-политологический анализ [Текст]: автореф. дис. ... канд. полит. наук 20.00.02 / С.Г. Сергеев. - Саратов, 1999. – 24 с.

117. Старостин А.М. Эффективность деятельности административно-политических элит: критерии оценки и анализ состояния в современной России. [Текст]: дисс ... докт. полит. наук: 23.00.02 / А.М. Старостин. - Ростов н/Д., 2003. - 351 с.

118. Филянина И.М. Политическое управление в России [Текст]: дис. канд. полит. наук 23.00.02 / И.М. Филянина. – СПб., 1997. - 186 с.

VI. Захирахои электронӣ

119. Актор // Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс] URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/93500> (дата обращения: 16.12.22 с.)

120. Анохин М.Г. Политические системы: адаптация, устойчивость (теоретико-прикладной анализ) / М.Г. Анохин. [Электронный ресурс] URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001748154> (дата обращения: 02. 10. 23 с.)

121. Взаимосвязь политики и управления. Сущность политического управления [Электронный ресурс] URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-6697.html> (дата обращения: 12. 10. 23 с.)

122. Гольцман В.В. Государство как основной субъект политической системы общества / В.В. Гольцман. [Электронный ресурс]. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35570195> (дата обращения: 15. 11.2022)

123. Зими́на В.Д., Стри́зое А.Л. Политическое управление в лабиринтах исследовательских парадигм [Текст] / В.Д. Зими́на А.Л. Стри́зое // Вестник РГГУ. Серия: Политология. История. Международные отношения.

[Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskoe-upravlenie-v-labirintah-issledovatelских-paradigm-1> (дата обращения: 24. 09. 23)

124. Ирхин Ю.В. Политическое управление и прогностический подход к политике / Ю.В.Ирхин [Электронный ресурс] URL: <file:///C:/Users/User/Favorites/Downloads/politicheskoe-upravlenie-i-prognosticheskiy-podhod-k-politike.pdf> (дата обращения: 10.12.22 с.)

125. Конституция Чумхурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ] URL:<http://www.president.tj/ru/taxonomy/term/5/112> (санаи мурочиат: 10. 01. 2023 с.).

126. Костюков А.В. Политическое управление в региональном контексте [Текст] / А.В. Костюков. // Управленческое консультирование. – 2002. – №1. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dialogvn.ru/uk/200> (дата обращения: 02. 10. 23 с).

127. Кынев А.В. Новые избирательные инициативы: отчуждение общества от власти [Электронный ресурс]. URL: <http://www.democracy.ru/library/newsarchive/article.php?id=493>
<http://shabrov.info/Polupr/glava2.htm> (дата обращения: 02.12.2023.)

128. Либерализм. [Текст] // [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Либерализм> (дата обращения: 10.12.22 с.)

129. Тарҳи управления. [Электронный ресурс] URL:<https://www.top-personal.ru/issue.html?3538> (дата обращения: 10.12.22 с.)

130. Паёми Президенти Чумхурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон, 27.12.2019. [Захираи электронӣ]. URL: <http://prezident.tj> (санаи мурочиат: 15.02.2023)

131. Паёми Президенти Чумхурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов ба Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон, 16.04.2005 [Маводи электронӣ]. URL: <http://prezident.tj/node/199> (санаи мурочиат: 10.01.2024)

132. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20.04.2012. [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj> (санаи муроҷиат: 20.10.2022)
133. Политические элиты [Электронный ресурс] URL: <https://nicbar.ru/politology/study/kurs-teoriya-politiki/lektsii-po-kursu-teoriya-politiki-2008-g/65-lektsiya-4-politicheskie-elity> (санаи муроҷиат: 20.12.2020)
134. Политический менеджмент и политическое управление [Электронный ресурс] URL: https://studme.org/49916/politologiya/politicheskiy_menedzhment_politicheskoe_upravlenie#gads_btm (дата обращения: 24. 09. 23)
135. Политическое управление [Электронный ресурс]. URL: <https://orags.narod.ru/manuals/politupr/4.html> (дата обращения: 20. 04.2023)
136. Политлексикон понятия факты взаимосвязи [Текст] / Под общ. ред. В. П. Любина и Р. Крумма. – М., 2013 [Электронные ресурс] URL: <https://politike.ru/termin/politicheskii-aktor.html> (дата обращения: 10.12.22 с.)
137. Портали иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: [Захираи электронӣ]. URL: www.portalihuquqi.tj (санаи муроҷиат: 26.01.2023); АБИ Казинформ: мушоҳидон сатҳи баланди ташкили интиҳоботи парлумониро қайд намуданд [Матн] / [Манбаи электронӣ]. URL: khovar/tj/2/03/20 (санаи муроҷиат: 20.03.2023)
138. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Захираи электронӣ] URL: https://okd.tj/wp-content/uploads/2021/10/strategiyai_millii_rushdi_cht_baroi_davrai_to_soli_2030.pdf (санаи муроҷиат: 02. 01. 2023 с.).
139. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Захираи электронӣ] URL: <http://investcom.tj/uploads/strateg2030.pdf> (санаи муроҷиат: 10. 01. 2023 с.)

140. Субъекты политического управления [Электронный ресурс] URL: <https://present5.com/download/presentacia.php?id=450033> (дата обращения: 10.12.22 с.)

141. Суханронӣ дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба таҷлили 20-умин солгарди Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 05.11.2014. [Манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/event/speeches/7347> (санаи мурочиат: 20.11.2023)

142. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати рӯзи Конститутсия, 5.11.2001. [Манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj> (санаи мурочиат: 10.11.2023)

143. Суханронӣ бахшида ба 10-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 08.09.2001. [Маводи электрнӣ]. URL: <http://prezident.tj> (санаи мурочиат: 01.04.2023)

144. Фридрих Э., Карл Г.М. Манифест Коммунистической партии [Текст] / Э. Фридрих, Г.М. Карл. [Электронный ресурс] URL: <https://socialist.news/pic/truestory/marx-permanent-revolution/communist-manifesto.pdf> (дата обрахения: 22. 04. 2022.)

145. Харичкин И.К. О понятии «политическое управление» [Текст] / И.К Харичкин. [Электронный ресурс] URL: <file:///C:/Users/Гость/Desktop/o-ponyatii-politicheskoe-upravlenie.pdf> (санаи мурочиат: 02. 10. 23 с.)

146. Человек как первичный субъект политики [Электронный ресурс] URL:http://window.edu.ru/resource/010/76010/files/SUBJECTS_OF_TH_POLIC_Y_by_Sirota.pdf (санаи мурочиат: 20.12.2020)

147. Шабров, О.Ф. Политическое управление: проблема стабильности и развития. - М., 1997. – 200 с. [Электронный ресурс]. URL: https://books.google.com.tj/books/about/Политическое_управле.html?id=hlgvAA_AAMAAJ&redir_esc=y (дата обращения: 09.11.2023.)

Адабиёт бо забони хориҷӣ

148. A decade of measuring the quality of governance [Text] / Governance Matters 2006, World Bank. - Washington: DC, 2006. - 24 p.
149. Almond G. The Civil Culture Political Attitudes and Democracy in Five Nations [Text] / G. Almond. – Boston, 1965. P. 379.
150. Easton D. Political System [Text] / D. Easton. – NY, 1971.:
151. Fairbanks H., Charles Jr. The feudalization of the state [Text] / H. Fairbanks, Jr. Charles // Journal of Democracy 1999. vol. 10, № 2, April. – P. 47-53.
152. Goodnew F.J. Politics and Administration [Text] / J. Goodnew Frank. – N.Y.: Macmillan, 1900.
153. Havel V., Klaus V. Civil Society After Communism: Rival Visions [Text] / V. Havel, V. Klaus // Journal of Democracy. 1996. Vol. 7. №1. - P. 12-23.
154. Kowalski R. The paradoxes of management with particular reference to the conduct of Development Assistance [Text] / R. Kowalski // International Journal of Management Concepts and Philosophy. 2006. Volume 2. Number 2. - P.168-182.
155. Lauth H. J. Strategische, reflexive und ambivalente Zivilgesellschaften: Ein Vorschlag zur Typologie von Zivilgesellschaften im Systemwechsel. Unvollendete Demokratisierung in Nichtmarkt Ökonomien. Die Blackbox zwischen Staat und Wirtschaft in den Transitionsländern des Sudens und Ostens [Text] / H. J. Lauth // H. Zinecker. Amsterdam, 1999. - S. 95-120.
156. Mazowiecki T. Chancen der Civil society in Mitteleuropa. Drei Meilen vor dem Anfang [Text] / T. Mazowiecki // Reden über die Zukunft. I. Czechowski. Leipzig, Reclam. 1998. S. 9-20.
157. Osborne D., Gaebler T. Reinventing Government. How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector [Text] / D. Osborne, T. Gaebler? N.Y., 1992. - P. 247.
158. Parsons T. Politics and Social Structure [Text] / T. Parsons. – N.Y, 1969

159. Rosenboom D.N. Public Administration: Understanding Management, Politics and Law in the Public Sector [Text] / D.N. Rosenboom. 4-th. - New York: McGraw-Hill, 1998.
160. Waldo D. What is Public Administration [Text] / D. Waldo // Public Administration: Concepts and Cases / Ed. R. Stillman. Boston: Houghton Mifflin, 1988. - P. 107 - 118.
161. Wilson, W. The Study of Administration [Text] / W. Wilson. // Political Science Quarterly 2. 1887, June. - P. 197 - 222.
162. World Bank. Governance and Development. - Washington, 1992. -P. 501 - 515

ИНТИШОРОТ АЗ РЀЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Раҳимов Ф. Дурнамои рушди идоракунии сиёсӣ дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ. Академияи Илмҳои Тоҷикистон [Матн] / Ф. Раҳимов // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Шуъбаи илмҳои ҷомеашиносӣ – 2023. – № 1 (021). – С. 242 - 248

[2-М]. Раҳимов Ф. Парадигмаи либералии идоракунии сиёсӣ: моҳият ва хусусияти он [Матн] / Ф. Раҳимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ – 2024. - № 1. – С. 284 – 289

[3-М]. Раҳимов Ф. Оид ба моҳият ва хосиятҳои асосии идоракунии сиёсӣ [Матн] / Ф. Раҳимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – №2. – С. 307-313.

[4-М]. Зокиров Г.Н., Раҳимов Ф. Самаранокии идоракунии сиёсӣ дар шароити рақамикунонӣ ва татбиқи «хукумати электронӣ» [Матн] / Ф. Раҳимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2025. – №1. – С. 299 - 306.

[5-М]. Раҳимзода Ф.М. Масъалаҳо ва пешомади инкишофи идоракунии сиёсӣ дар шароити Тоҷикистон. [Матн] / Ф. Раҳимзода // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон – 2025.- №1.- С.217 – 222.

**Мақола ва фишурдаи интишорот дар мачмуаи маводи
конференсияҳо:**

[6-М]. Раҳимов Ф. Унсурҳои асосии хизмати давлатӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф. Раҳимов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар инкишофи геополитикии минтақа» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва 60-солагии таъсиси кафедраи сиёсатшиносии ДМТ (29 августи соли 2023). С. 317-330

[7-М]. Раҳимов Ф. Ҳукумати электронӣ ва нақши он дар таҳкими раванди идоракунии сиёсии Тоҷикистон [Матн] / Ф. Раҳимов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ дар мавзӯи «Роҳҳои пешгирии экстремизм ва терроризм дар шароити имрӯза» (ш.Душанбе, 9-уми октябри соли 2024). - С. 248-261

[8-М]. Раҳимзода Ф.М. Нақши ҷомеаи маданӣ дар таҳкими идоракунии сиёсӣ (Дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Ф. Раҳимзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ дар мавзӯи “ Масоили мубрами психологияи оила ва муносибатҳои оилавӣ” бахшида ба “Рӯзи умумичаҳонии оила” (ш.Душанбе, 14-уми майи соли 2025).- С.129- 135.